

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

2018
6

Sándor Zoltán prózája | Dobai Péter, László Noémi,
Várady Szabolcs versei | Marko Čudić, Heike Flemming,
Wekerle Szabolcs és Blomqvist Tünde tanulmányai |
Németh Gyula képregénye | Kritikák Bernardo Kucinski,
Marko Vidojković, Radu Pavel Gheo, Nikolai Baturin,
Piotr Macierzyński és Robert Prosser könyveiről

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemléző folyóirat

Szerkesztők:

Biró Annamária (*tanulmány*), Demus Zsófia (*képregény*), Vass Norbert (*kritika*),
Vincze Ferenc (*főszerkesztő*), Zsávolya Zoltán (*szemle*)

Főmunkatársak:

Buda Attila, Csillag István, Zahari István, Zsolnai György

Olvasószerkesztő:

Szenkovics Enikő

Korrektor:

Kovács Emőke

A szerkesztőség címe:

Postacím: 1462 Budapest, Pf.: 629.

Tel./fax: (1) 321-4757 • E-mail: szif@racio.hu

www.szepirodalmifigyelo.hu

Szerkesztőségi titkár: Rodics Eszter, Dávid Emma Bernadett

Fedélterv: P. Szathmáry István

Nyomdai előkészítés: Layout Factory Grafikai Stúdió

Megjelenik minden második hónap végén

Előfizetési díj: 3000 Ft

A Szépirodalmi Figyelő által feldolgozott folyóiratok:

Agria, Alföld, Ambroozia, Apokrif, Bárka, Búvópatak, Confessio,
Credo, Dunatükör, Élet és Irodalom, Életünk, Eső, Ex Symposion,
Ezredvég, Forrás, Helikon (Kolozsvár), Hévíz, Híd, Hitel, Irodalmi Jelen,
Irodalmi Szemle, Jelenkor, Kalligram, Kortárs, Korunk, Látó, Liget,
Lyukasóra, Magyar Lettre Internationale, Magyar Műhely, Magyar Napló,
Mozgó Világ, Múlt és Jövő, Műhely, Műút, Napút, Opus, Palócföld,
Pannonhalmi Szemle, Pannon Tükör, Parnasszus, Partium, Prae, Sikoly,
Somogy, Spanyolnátha, Székelyföld, Szörös Kő, Tekintet, Tempevölgy, Tiszatáj,
Új Forrás, Vár, Várad, Vár Ucca Műhely, Vigilia, Zempléni Múza

Lapunk előfizethető a szerkesztőségben,

terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető továbbá közvetlenül a postai kézbesítőknél,
az ország bármely postáján, a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban
és a Központi Hírlap Centrumnál

(Budapest, VIII. ker. Orczy tér 1., tel.: 06-1/477-6300; postacím: Bp., 1900).

További információ: 06-80/444-444; e-mail: hirlapelfizetes@posta.hu

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.*, www.mondat.hu

Kiadja a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány

Felelős kiadó: a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány elnöke

ISSN 1585-3829

Papp-Zakor Ilka: <i>Olvasólámpa a priccs fejénél</i> (Piotr Macierzyński: <i>Książka kostnicy</i>)	102
Goda Regina: <i>A múlt (f)eltűnése</i> (Robert Prosser: <i>Phantome</i>)	108

■ BIBLIOGRÁFIA

2018. szeptember–október (Zahari István)	114
Számunk szerzői	134

Lapszámunk borítója Németh Gyula
képének felhasználásával készült.

Lapunk megjelenését támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap,
Miniszterelnökség,
Nemzeti Együttműködési Alap,
Emberi Erőforrás Támogatáskezelő

25nka
Nemzeti Kulturális Alap

MINISZTERELNÖKSÉG

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

SZEMLE

Dobai Péter

KAMASZKOROM SORELSŐ HŐSE

„Az emlékek látnak”
(Tomas Tranströmer)

Robert Falcon Scott kapitány, a *Discovery*
hadihajó parancsnokaként halt hősi halált
a Déli Póluson, az *Antarktisz*
öndülő-önzúzó-sorozatgyilkos-őskori jégmezőin,
a Beard-gleccserek tűzezüst, jeges-mezítelen,
végleg megmerevedett, holttenger hullámainak
lánggá fagyott máglya-során,
ahol csak az anyagtalan fény formálja holt-térre
önmagát, végső sötétje örvényén kerengve,
ahol hirtelen fulladnak meg önnön fehér
lángjuktól a távolmesszi, déli, őszúr égterek
s fuldokló, fehér felhő-barlangok omlanak,
zuhannak alá... a semmiből a semmibe,
izzó enyészpontjaként a végső, a kínzottan kialvó,
erőszakos remény halott mértánának...
Kapitány, itt nincsen útja már tékozló terveidnek.

Legott arra ébredsz – ismeretlen téridőben –,
hogy enyésző térképeid tévedni visznek,
s mire új, más utak, soha meg nem tett utak
végre újra, nyíltan szembejönnek veled, eladdigma
lelki térképed – öntérképed – sem lesz meg,
és mind az égtájak, irányok, pólusok:
megválthatatlan, világvégi, névtelen messzeségben,
szemed megfagyott határán

– szemtükrén a tükrözhetetlennek –
barbár messzeségben összeesnek,
Captain Scott!

Lyukasóra, 2018/5.

László Noémi
EGYSZERŰ VERS

Szilágyi Istvánnak

Vasreszeléssel hulló szürkület:
égő hidak a szenttelen folyón.
Vibráló képek, kiáltó szavak,
tűz-víz beszédnek szárazság a vége.
Lépés lépésre ront, aztán egy kimarad,
ott az a kettő, mintha egykutya.

Kutya nehéz. Túl hangos, túl sima.
Túl gördülékeny. Túl sok a szereplő.
Csak te, meg én. Maradjon ez a kettő,
amikor egymásra hasonlítunk,
és emiatt mindkettőnk ideges.

Jó szám a kettő: város és lakója.
Asztal és szék. Könyv, és aki lapozza.
Árok és út, tűnődés, pipafüst,
fenőkő, bicska, tányér és kanál,
lélek és leltár, szó és félelem,
hogyan amit kimondok, nincs már velem.

Jó szám az egy: fő, gerinc, becsület,
kívánság, anyanyelv, horog,
medence, sír. Csillag, szarvas,
nyereg, korona, feszület. Lépés
lépésre jó. A test sokat kibír.

Aztán magyar igazság: atya, fiú
és szent. Körülkerített házad,
benne a nyugalom. Váltás ruha,
megváltás, törzsök és persze
törzsek. Törek, törettetés, törődés,

tartalom. Alom, alma és álom,
 eledel, elmeél, titkon szülő anyák
 fojtott szomorúsága, hogy ami születik,
 élő és eleven, de mint kimondott szó,
 előbb-utóbb lecseng.

Halott szülő, te vétke
 én. Igen nagy vétke.
 Szüntelen áradásban a szertefutó élet.
 Kezdetre vég harap, s már új kezdet neszez.
 Fölhág a napszekér, azonnal este lesz.

Helikon, 2018/19. [október 10.]

Kerék Imre

SZAPPHO SZERELMES ÉNEKE

átírás

Úgy vélem kedves, hogy az istenekhez
 mérhető a férfi, ki oly szerencsés,
 hogy közlőre egyre csudálhat s hallja
 mézízű hangod,

s hallja, mintha röpke madárka-trillát:
 gyöngyként csillámló kacagásod: én ha
 látlak, szívem torkomat elszorítja,
 nyelni se bírok;

hangom csak félszeg dadogás, a nyelvem
 megbénul és a szemem elhomálylik,
 s tarkótól talpig beborítja bőröm
 fürge futótűz;

s mintha dobhártyám hasogatva, zajgó
 harci lárma zendül egész valómban;
 s mint az őszi fű, színem elfakul már,
 vért veritékzem.

Türni kell mindezt, ha ez így van, ügyis,
 bízva többet a kegyes istenekre!
 S várom, mit rám rónak a szörnyű Párkák. –
 Meghalok érted.

Somogy, 2018/3.

Szathmári István

SLAVICA B.

A melléből egy szőrszál kunkorodott ki, uram, pontosabban a bimbó holdudvarából, én először láttam ilyet, igen, nem is hittem el, azt gondoltam, rosszul észlelem, valami optikai trükk ez, húzás, játék, fintor felém, de úgy volt, mert újból néztem, sőt meg is fogtam, uram, dörzsölgettem finoman az ujjaim között, hallottam halvány hangját a tettnek, kicsit sercegett, nyikorgott, nyikordult, már egészen vonzónak találtam, annyira új volt, azonban mégis rúgott, taszított engem, mégsem tudtam abbahagyni, igen, és ő csak mosolygott, kissé félreérthetően, a Slavica, a szeplői szétfutottak az arcán, barnás-vörös haja a vállára omlott, közben besütött a nap, besütött az udvari lakás ablakán, a kertben csend honolt, nem feleltek egymással a madarak, a házineni fenti szobájában aludt, majd egyszer levágom, mondta, és kivillantak fehér fogai, megérkezett Öcsi, a negyvenéves kisfiú, a házineni aranyos fia, hallottam, hogy beáll a garázsba, ha akarod, folytatta Slavica, most láttam először meztelenül, igen, eddig csak portyáztam a testén, felfedező utakra indultam, de most itt volt, teljesen pórén a már-már vakító napban, a függöny meg-megremegett, -rándult, zöld szag volt mindenütt, kora nyár, uram, macska mászott a kerti virágok között nesztelenül, a ház kedvence, a Nyuszi, óvatosan megállt az ablak alatt, mic-mic, nevetett Slavica, közben én csak dörzsölgettem a szőrszálat, rajtam sem volt semmi, álltunk a fényben alig húszévesen, nem volt szép az ágy, a fal, semmi se volt az, béreltem a lakást, a kert végében a budi, nem tudtam, a Slavica sejtje-e, először jött el hozzám, és csak álltunk, még semerre sem akartunk menni, az Öcsi most veszi elő a nagylavórt, tudtam, már mindent tudtam róluk, a konyhában mosakszik, a fürdőszobának háttal, beleül és az anyja mossa, csutakolja széles, szőrös hátát, nem akar nőszülni, panaszkodott néha a néni, ha Öcsi már kihajtott a garászból, és a jó nevű, jól fizető munkahelyére ment, és nézett rám, ránk, mert többen vettük ki a lakrészt, mintha csak valami ötletet várt volna, vagy valami más tőlünk, és akkor jött vissza az Öcsi, és önfeledten lubickolt a hatalmas lavórban, csak egy sárga kacsa hiányzik, kommentáltuk röhögve, de azért egy kicsit zavartan, uram, mert be lehetett látni, akár egy performansz, igen, színielőadás, ott előttünk, ha megállunk egy percre, kettőre, mert néha kellett, igen, milyen idők is voltak, idegen városban,

idegen helyen, idegen szobában, csak azért, hogy majd legyünk valakik, tanulni jöttünk, képezni magunkat, Slavica egészen messziről, de ő egy jobb környéken lakott, előkelő negyedben, ahol csak halkan, finoman suhantak az autók.

Volt, hogy bekopogtam az ablakán. Be nem hívott sose. Lehet, hogy nem fogadhatott vendéget, férfit. Lehet, hogy a szülei akarták így, beszélték meg a főbérrel. Ha nyitva volt az ablak, még kopogni se kellett, csak egy helló és már hajolt is ki az utcára, de előbb elhúzta a függönyt, nincs alattam semmi, mondta néha, és nevetett, de nehezen adta magát, igen, ha szép idő volt, kirándulni mentünk a környező hegyekbe, ahogy errefelé mondták az emberek, de hol volt mindez az igazi hegyektől, mégis elfogadtuk, mi más tehettünk volna, a Duna meg csak kanyargott előttünk, mindenféle fa, szemét, tetem sodródott rajta, de azért hajók is voltak meg csónakok, néztünk le a csúcsról meg jóval odébb, nem tudtam, tudhattam, Slavicának mit jelentett ez, ahol ő élt, sohasem voltam, a nyelve is más volt, mindene, mégis jártuk az apró hegyeket, és időben fogtuk vissza magunkat, ha olyasmit szerettünk volna kérdezni egymástól, ami nem illett bele a képbe.

Öcsi fürdése, fürdetése is kép volt, csak másmilyen. Azt hiszem, sejtette, hogy kilessük, látjuk, az anyja is, igen, kellett a közönség, az elismerés, a taps, ha már játszanak ott nekünk, ne hiába tegyék, és utána Öcsi csak úgy meztelenül, szőrös háttal, nedvesen kilöttyentette a szappanos vizet a virágokra, hogy a Nyuszi nyávogva, sértődötten iszkoljon messzire.

Majd jött a törülközés, de ezt már nem vártuk meg. Annyira direktnek tűnt. Csak már nőszülni meg, ismételtette a néni, akár egy mantrát, és fáradtan nézett ránk. Nem válaszoltunk, mit is mondhattunk volna. Maradt a szoba, az idegen, megszokhatatlan szag. Meg valami zaj, aminek forrását nem sikerült kideríteni.

Slavica nem mozdult, nem akart mozdulni, pedig diszkrétan, nagyon finoman az ágy felé húztam, szinte észrevétlenül, de ő talán mégis észrevette, megvetette a lábát, szép, csillogó bőre volt, az öle is vöröses, főleg abban a kora nyári napban, nemsokára indulunk, mondta, és én nem is tudtam valójában, hogy mire is gondolt, gondolhatott, néztem a lábát, amin egy seb volt, olyan elmosódott heg, amikor hegyeket másztunk, előreengedtem, élveztem formás fenekét, örökké Wranglerben járt, de azért a járásával nem stimmelt valami, valami másmilyen volt, mint szokott lenni, uram, nem kérdeztem rá, de mégis érdekelt, izgatótt a dolog, kegyetlen voltam, köszívű, tudtam, hogy inkább a hátam

mögött jönne, mászna, de én úgy csináltam, hogy ne legyen így, ott ment, kapaszkodott előttem, és éreztem, szenved, nem nagyon, csak egy kicsit, és én hagytam ezt, igen, néha elvétette a lépést, és akkor úgy tűnt, sántít picit, de akár csalóka is lehetett ez, igen, és ezért, ha tehettem, húztam az időt, hogy megbizonyosodjam, menjen csak, menjen előttem, és utána nagyon szégyelltem magam, nem fért ez belém, mégis bennem volt, és megriadtam ettől, de más nem történt, uram. Mintha éreztem volna, távol vagyok attól, nagyon, ami ő, amit hozott, visz, hordoz magával, tétova voltam, már-már bizonytalan, és lehet, hogy így akartam visszatenni kicsit, önmagam erősíteni irányában, nem tudom, mindenesetre rossz volt ez az egész nekem, mégis tettem, és akkor ott a szobában, a beömlő napfényben, néztem a heget a lábán, és ő csak állt, akár egy szobor, simogatni kezdtem, de ő megrázta magát, mintha áram futott volna végig rajta, még majd megráz engem, gondoltam hirtelen, és egy falatnyit fájni kezdett a szívem.

Szánkóztam, szólalt meg. Alig tízévesen. Nálunk igazi hegyek vannak, völgyek és katlanok. Valódi tél volt. Teljesen az. Vakított a hó. Egészen elvakított. A kedvenc lejtőnkhez mentünk. Ismert volt, kiismert, igen. Mégis felborultam. Egy sziklának csapódtam, egy ideig talán nem is voltam magamnál, innen a heg a lábamon, mert hát műteni kellett. Hónapokig gipszben, tízévesen, mondta, és valamennyit engedett a merevségéből, mikor lekerült a gipsz és menni kezdtem, éreztem, valami nem stimmel odalenn, fogtam a centit, mértem, mértem többször is, mindig úgy jött ki, két centi, kettő a különbség, rám nézett, én meg ki az ablakon, majd újból az ágy felé húztam, bársony finoman, és már adta, megadta magát, de annyira idegen volt ez az ágy, uram, mint már mondtam, habár benne feküdtem, az enyém volt az ágynemű, mégis, igen, és ott voltunk az ágyon, végignyúltunk rajta, és a Slavica, mintha érezte, tapasztalta volna ezt, hirtelen felült, hagyjuk, mondta, és szigorú arccal nézett a napba.

Mérges lettem, bosszús és szótlan. Tudtam, hamarosan utazik. Talán erre célzott akkor. És most örültem is ennek. Igen.

Nem láttam hónapokig. Mire visszajött, esős, lucskos, hideg ősz lett. Öcsi már nagykabátban öntötte ki a lavórból a kopár kertre a szappanos vizet.

Az egyetem folyosóján találkoztunk. Új lakásba költöztem, mondta, és megadta a címet. Sokáig állt a cetli az asztalomon. Külön, elkülönítve mindentől. Néha odamentem és hosszasan néztem.

A központban volt a lakás, felmentem a lifttel, csöngettem, ő jött ki, a Slavica, csapzott voltam, mindenféle bajjal ellátva, mérges is, hogy eljöttem, mégis örülvén annak, hogy otthon van, a folyosó rideg, húzatos, nem sokat mondott, becsukta az ajtót, oda nyúlt, ahova kellett, elaludt a villany, lépések hallatszódtak, valahonnan zene áradt, fogott erősen, már szinte fájt, ez azért van, súgta a fülembé, mert akkor felültem az ágyon, és nem engedett.

Mikor lejtöttem, tudtam, többé nem fogom látni. Nem megyünk a környező törpe hegyekre, nem vizslatom, sántít-e, igen, másfelé veszem az irányt, mondtam magamnak, de már hiányzott kicsit. Fiatal voltam, uram, mégis éreztem, valami történni fog nagyon, és én mind ebben benne leszek.

És tényleg bekövetkezett. Azt a várost, ahol született, porig lebombázták. Emberek ezreit zárták táborokba, hogy utána végezzenek velük. Éveken át nem süttött a nap, mesélték, írták, a harci repülőket elfedték a fényt.

Nem tudom, merre van, merre lehet. Néha eszembe jut az Öcsi, a mosdás, a fürdetés, és akkor megnyugszom kicsit. Az idegen lakásra nem gondolok. Csak a kert maradt meg, ahogyan kiloccsan a lavórból a szappanos víz.

Vár Ucca Műhely, 2018/3.

Turbók Attila

**HALOTTAK NAPJA
VARSÓBAN**

A konstantinói erdőben a lomb
mélysűrű zöldből csonkult barna törré,
közben az ég is felvörösölt sávban,
vihar lesz, mondtad, kissé megborzongtál,
én viccelődtem, súgtam, szemaforfény
kíséri majd utunk, csipkés vonatfütty,
lengyel leány és halk beszédű *wenger*,
baktattunk a nyálkás, csúszós avarban,
rejtvény még minden, felsíró jövőendő
kelengyéje, két vétlen, ifjú szem lát
képzelt babát a felhők rejtjelében,
a távlat képzett fényfotósa mintha
idő előtt vonná keretbe arcunk
a ködbe hajló nyárfasor mögötti
tisztás váratlan dombhajlatánál.

Rozzant busz zötyögött a temetőhöz,
sarlózó szélben reszkettek a gyertyák,
cmentarz, mondtad, a sírhalmokra néztem,
nem jártam még ily messzi temetőben,
ismeretlen halottak, dőlt keresztfák
áhítat súrolta hepehupáin.

Széljelző égen kalandozott szemem,
nem érdekelt a szükségállapot torz
fölnye alkonyi terepruhában,
egy ország fojtott fájdalma lapult a
vízszintesre csonkolt gyertyafényben,
ahol Katyń, Gdańsk egyetlen családként
zarándokolt és térdelt a mohás föld
gyertyáihoz imára kulcsolt kézzel,

ahol a zengő véredények titkos
visszhangja vert az esti harangszóban,
ahol a csend még nem a holnap arca,
csak kriptamély, csak gyónás, csak reménység.

Hitel, 2018/9.

Várad Szabolcs
ÁLOM, GÉZÁVAL

Honnan van és kié ez a lakás
 nem tudom Itt maradunk éjszakára
 Egy csapból elállíthatatlanul
 folyik a víz az ágyneműkre
 nyilván évek óta

Mégiscsak elaludtunk azt hiszem
 nincs kép estétől reggelig
 Mit álmodtam
 álmodtam
 nem tudom mit

Elindultunk másnap visszafelé
 időre kellett a hova odaérni
 de nem tudtam hogy a GPS hova lett
 és ha Moha bácsi nem duruzsolja a fülemben
 ő a szerkentyű férfi hangja
 hogy mikor térjek le és melyik irányba
 el vagyok veszve Mentünk mindazonáltal
 ment alattunk ment valamilyen út
 csak az aggályom is egyre jött vele
 hátha Géza felrobban

Oda kellett hogy érijünk valahogy
 De hova és hogyan
 És hogyhogy nem úszott az az egész lakás

Jelenkor, 2018/9.

Horváth Veronika
VISSZAJÁRÓ

ébredéskor még be tudom csapni
 magam azzal, hogy a haladás és
 maradás közti egyenlőség tragédiája
 valahogy komédiává alakítható.
 azt álmodtam, Magyarország öt forint.
 zsebembe csúsztatom, így ballagok
 füttyörészve a körúton, kocsma,
 kutyaszar, hajléktalan, non-stop,
 buszmegálló, hivatal, ötcillagos hotel,
 gyorsétkezdé, visszajáró öt forint.

feldobom: fej vagy írás?

ha fej, a kócsagok lenyelik az utolsó
 csőrükbe szorított halat, kilépnek
 a gázlóból, és nagy útra kelnek.
 minden madár utánuk fordul.
 ha írás, nincsenek kócsagok.

Pannonhalmi Szemle, 2018/3.

Sándor Zoltán

JELENETEK EGY KIVÁNDORLÓ ÉLETÉBŐL

A mosogatótálból a szárítóba helyezte az utolsó tányért, és tenyerét a csapból kiáradó vízszugár alá dugta. Apró fejrándítással félresöpörte homlokáról a szemébe lógó őszülő hajtincset, és nyakával körkörös mozdulatokat téve engedte, hogy a meleg víz végigfolyjon a kezén.

– Te meg mit művelsz? – toppant be a mosogatókonyhába egy fehér kötényes fiatalember, mosogatni való edények sokaságát tolvama magá elé.

– Lazulok. A forró víz állítólag jól tesz a csuklóízületeknek, és ellazítja az izmokat. Mindemellett még a vérkeringést is fokozza. Látod – nyújtotta kezét a fiatalember felé –, néha így kidudorodik az ér a kézfejem.

– Nem lehet valami kellemes, szerencsére az új szállítmánnyal kedvedre gyakorolható a vízmasszázs.

– Látom. Mi történik odakinn?

– Dugig megteltünk.

– Valami társasági hepaj?

– Fogalmam sincs. Annyit láttam csak, hogy teli vagyunk ilyen sefiú, se lány arcokkal.

A férfi fejét csóválva megvakarta borostás arcát.

– Dolgozzunk!

– Ahogy mondd – ezzel a fiatalember kiment.

Az újabb túra elmosogatása után megtörölte a kezét, és átszólt a másik helyiségbe egyik munkatársának.

– Abdul, bitte schieb die Gefäße in die Küche. Ich gehe in die Atempause.

– Jawohl!

Levetette vízhatlan kötényét és a mosdóba ment. Kézmosás közben tulajdon arcát figyelte a párás tükörben. A magas homlokot barázdáló vékony ráncokat, a kialvatlanságról árulkodó karikákat a beesett szem körül, a tömpevégű görbe orrot, amelyből néhány szőrszál kandikált ki, a kicserepesedett, vékony ajkakát, a széles áll közepén elhelyezkedő gödröcskét, a megereszkedett bőrt a nyak tájékán.

A szűkös társalgóban elhelyezett hűtőszekrényből kivette a fóliába csomagolt szalámis szendvicset, az egyik végénél elszakította a cso-

magolást, és beleharapott uzsonnájába. Le-fel járkálva fogyasztotta el a szendvicset. Étkezés után kiment az udvarra, és rágyújtott egy szál cigarettára. A vendéglő udvarába behallatszott a városi közlekedés zaja. A sötét égen éppen egy villogó repülő húzott el felette. Követte tekintetével, míg csak el nem tűnt látómezejéből. Eldobta a csikket, és zsebéből elővette okostelefonját. Gyorsan végigpörgette a képernyőn az e-maileket, de néhány levélszeméten kívül semmi más nem érkezett, a Facebookon sem látott semmi érdekeset, így megnézte az aznapi híreket. Nem lesznek előrehozott választások, erről döntöttek tegnap a kormányzó párt elnökségi ülésén... Immár halálos áldozata is van az országban hónapok óta tartó kanyarójárványnak, az illetékesek a védőoltás szükségességére figyelmeztetnek... Az elvándorlás egyre aggasztóbb méreteket ölt, félő, hogy ha a jelenlegi tendencia folytatódik, hamarosan számos faluban a nyugdíjas korú időseken kívül senki sem marad, az iskolákra és óvodákra lakat kerül. A helyzet fokozottan sújtja a szórványtelepüléseket... A cikken belül vibráló banner hirdette a Szórványlétben című riportkönyvet. Rákattintott. Tartalomjegyzék, adatok a kötet megvásárolhatóságáról, ajánlók. Az utóbbiak egyikét kezdte olvasni.

Titokban mindig fá szerettem volna lenni. Ezeregy szállal kapaszkodva az alattam levő rögökbe, méltóságteljesen állni egyhelyben, és kinyújtott karral magasodni az ég felé. A földhöz-kötöttség biztonságos állapotából figyelni a világot magam körül: a ködben úszó háztetőket, a fölém emelkedő templomot, a kacskaringós járdát a sírok közt, az udvarok végében elterülő kerteket, a rozoga padokat az utcákon. A boldog embernek sohasem kell elhagynia szülőföldjét, jut eszembe sokszor, amikor reggelente kinézek az ablakon. Megcsodálom a ház előtt terebélyesedő fa odvas törzsét és az égbolt felé nyújtózó göcsörtös ágait. Esténként néha megállok előtte egy percre és megsimogatom. Titokban eggyé válok vele.

Zsebébe csúsztatta telefonját, és a mosogatókonyha felé indult.

*

A kopottas műbőr fotelból távirányítóval a kezében nézte a televíziót, pontosabban ide-oda kapcsolgatva szőrfölt a csatornák közt: híradó-fosztlányok, autóüldözéses leszámolás, nyekergős zeneklip, valóságshow-beli időtlenkedés, sportközvetítés és termékbemutató képei váltakoztak egymás után a képernyőn. Pár percnél egyik csatornán sem időzött tovább. A rekamién két kiskamasz lánya sutyorogva okostelefonját babrálta. Színes prospektusokat lapozgattak, időről időre felkuncogtak.

A férfi kifejezéstelen tekintettel olykor feljük pillantott, de semmit sem szólt, általában újabb csatornára kapcsolt.

– Semmi nézhető nem találsz? – lépett be a nappaliba felesége egy tálcá frissen sült meggyes rétesrel.

– Blódság a teljes kínálat!

– Akkor kapcsold ki – helyezte a kisasztalra a porcukrozott süteményt az asszony. – Vegyetek!

A két lány elvett egy-egy szelet rétest, és az édességet majszolva folytatta addigi tevékenységét. Apjuk is elvett egy szelet süteményt a tálcáról, és állta alá tartva tenyerét, hogy ne morzsáljon a szőnyegre, óvatosan beleharapott. Hosszasan forgatta szájában a falatot, mielőtt lenyelte volna.

– Mi az? Talán nem ízlik? – kérdezte tőle az időközben a másik fotelba telepedett felesége, úgyszintén egy szelet rétest rácsálva.

– De igen, csak...

– Csak?

– Semmi.

– Mondjad!

– Érezni, hogy nem az igazi.

– Szerinted akkor mi?

– Nem tudom, de ez valahogy... nem is meggy, hanem valami meggyízű zselé, vagy kocsonya, ki tudja, van-e bármi köze a meggyhez, és a tészta is olyan...

– Milyen?

– Mászkos.

A lányok lopva édesanyjukat figyelték, hogy kiabálásban vagy inkább nevetésben tör majd ki. Végül egyikben sem, csendben megette az édességet, megtörölte egymásban két tenyerét, és az újságtartóból kiemelte az egyik női magazint.

A lányok vettek még egy-egy süteményt a tálcáról, és visszarévedtek saját világukba.

– Was willst du in Maskenball werden?

– Ich weiß es nicht, womöglich Daenerys Targaryen.

– Ehrlich? Wunderbar!

– Und du?

– Spinne... oder Spiegelei.

– Dann werde ich dich essen.

Felröhögtek.

– Elég legyen már! – szólt rájuk indulatosan az apjuk, újabb csatornát váltva. – Legalább családi körben használhatnátok az anyanyelvetekeket!

– Miért jössz megint ezzel az anyanyelv-hülyeséggel? – fortyant fel az idősebbik lány. – Ezt már egyszer megbeszéltek.

– Egész nap ezen a nyelven társalgunk mindenkivel – mondta a fiatalabb.

– Igen – folytatta az idősebb. – És nincs szükség erre a maradiságra!

– Miféle maradiságra?!

– Arra, amit művelsz! Te sem szereted, amikor Juszufék imádkoznak.

Azt mondd, ha ezt akarják folytatni egész életükben, akkor miért nem maradtak otthon, és hajlongnak napestig a sivatagjukban abroszba tükert fejjel. Te ugyanezt teszed. Az anyanyelveden beszélj! A tévében nincs semmi nézhető! Ezek itt nem is tudnak élni! Egész életükben szintetikus szart esznek! Bevásárlóközpontjaikban nem kapni se töpörőt, se májast, se svartlit, itt éhen pusztul az ember! És így tovább... Ezt nyomod állandóan. Miben különbözöl te a Juszufától?

– Azért a kettő között van némi különbség...

– Lényegi különbség aligha. Ha mindörökre a régi életmódnál szeretnél volna maradni, akkor nem kellett volna ideköltözniük.

– Egyébként pedig már a német a mi anyanyelvünk – fűzte hozzá tudálékosan a fiatalabb lány.

– Hallod te ezeket? – fordult a felesége felé.

– Hallom.

– És nincs semmi hozzáfűznivalód?

– Nincs. Vagyis... de igen. Igazuk van.

– Igazuk?

– Teljes mértékben. Nem azért költöztem ide, hogy legyektől hemzsegő, bablevesszagú nyári konyha után vágyakozzam, ahol frissen szedett meggyből készül a rétes!

*

Az asztallaphoz veregette a cigarettaszálat, gyufát sercintett, és rágyújtott. Letüdözte a füstöt, eloltotta a gyufaszálat, és a hamutartóba ejtette. Asztaltársa, egy jól megtermett, beesett szemű, oldalt enyhén őszülő, szakállas férfi közben nagyot kortyolt sörébe.

– A mi időnkben törzsvendégnek kellett lenned, hogy helyet kapj a diófa árnyékában, most meg...

– Ez a helyzet, barátom, nincs mit szépíteni.

– Fiatalok?

– Nincsenek fiatalok. Esetleg néhány, mutatóban, azok is inkább nagygyerekek, harmincéves korukig a szülők nyakán lógnak.

– És aztán?
 A szakállas férfi megvonta a vállát.
 – Jobbik esetben elmennek. Vagy előbb családot alapítanak, és utána mennek el.
 – Rosszabbik esetben?
 – Maradnak. Többnyire egyedül. És nyomkodják ezt a szart – az asztalon fekvő okostelefonra bökött. – A múltkor hallottam a postán két huszonéves kölköt beszélgetni. Az egyik azt mondta, minék nekem nő, amíg ki tudom fizetni az internetet. Ezen aztán roppantul elszórakoztak.
 A férfi is elmosolyodott.
 – Úgyhogy, barátom, fel a fejjel, jól döntöttél!
 – Nekem csak az a fontos, hogy a gyerekeimnek jó legyen.
 – És nekik jó, nem?
 – Azt hiszem, igen, bár sokszor nem vagyok biztos abban, hogy amiről ők azt hiszik, hogy jó nekik, valóban jó is a számukra, olykor...
 – Az sem lenne jó, ha te akarnád eldönteni, mi a jó nekik.
 – Tudom.
 – Szóval, akkor minden rendben.
 – Azt hiszem...
 – Csak?
 – Nem tudom... Van ez a fura, *ki vagyok, mi vagyok, hol a fenében vagyok* érzésem, elmondani sem tudom, pontosan miben is nyilvánul meg. Egy nagyvárosban élek, egész nap rengeteg ember vesz körül, munkatársak, régi és új ismerősök... ott vannak a családtagjaim is, mégis... állandóan azt érzem, hogy nem számítok, senki se venné észre, ha holnap eltűnnék, mintha teljesen egyedül lennék, ha érted...
 – Ha segít, itt sem különb a helyzet. Lassan már én sem ismerem senkit. Akit meg igen, jobb lenne, ha nem. Bent újabb átszervezés történt, ne tudd meg, kik kerültek pozícióba.
 Megropogtatta ujjait, és az asztallapra könyökölve hosszan maga elé nézett.
 – Mennyit lógtunk itt egykor... Akkor még jelentettünk valamit. Vagy legalábbis azt hittük, hogy jelentünk – mondta kelletlenül elmosolyodva. – Újabban sokszor azon kapom magam, hogy visszapergetem emlékeimben a képeket, és eltöprengek afelett, bizonyos élethelyzetekben vajon most hogyan döntenék.
 – Ne tegyed. Ez egyenes út a zárt osztályra.
 – Tudom, hogy nem kellene, nem is akarom, de erősebb nálam. Itthon sohasem foglalkoztam ilyesmivel, azért is különös. Nem tudom,

hogy a távolság vagy inkább az idő múlása teszi. Attól tartok, ahhoz, hogy hazaérjek, immár nem térben, hanem időben kellene utaznom...
 Elnyomta a csikket, és kezével halántékára fésülte hajtincsét.
 – Hallottad, mi történt Farkassal?
 – Meghalt, ugye?
 – Igen, de a történet ennél bonyolultabb. Röviden: néhány éve elvált, a felesége... a volt felesége kiforgatta a vagyonából, az utcára került, ez idő tájt ráadásul még a munkahelyét is elvesztette. Más lehetőség híján egy tanyára szegődött mindenesnek.
 – Gondolom, aprópénzért.
 – Koszt-kvártély, meg egy kevéske pénz, aminek nagy részét visszaadta a gazdának pálinkáért.
 – Mégis mit dolgozott?
 – Amit kellett. Jóságvetéstől, kubikoláson keresztül háztartási gépek javításáig mindent.
 – És mi történt vele?
 – Egy nap rosszul lett, a gazda épp kint volt, észrevette, sebtében kocsiba dugta, Farkas testvéréhez fuvarozta, ott kitette, néhány bankót gyűrt a zsebébe, és elhajtott. Kihívták a mentőt, de mire kiért, ő halott volt. Egy másik változat szerint már akkor nem élt, amikor a munkaadója rátalált.
 – Lett valami következménye az esetnek?
 – Ugyan... Senkit sem érdekel. Megpróbáltam kezdeményezni, hogy foglalkozzunk az üggyel, ki tudja, hány rászoruló szerencsétlent dolgoztatnak feketén, minden szociális biztosítás szavatolása nélkül, újjgazdag földbirtokosok a hobbitanyájukon, szinte jobbágyorsban tartva őket, de felsőbb szintről leállítottak.
 – Merthogy?!
 – Merthogy ez nem téma.
 Felhőrpintette a korsóban maradt sört, letörölte szakálláról a habot, és intett a kávézó kerthelyiségébe lépő pincérnek, hogy hozzon még egy kört.

*

Ölébe fektette az újságot, és kinézett a vonat ablakán. A sárgában és zöldben tündöklő alföldi táj úgy suhant el mellette, mint egy poszt-impresszionista festmény. Felváltva masszírozva egyik kezével a másikat, figyelte a mellette elrohanó gabonaföldeket.
 – Ízületgyulladás? Reuma?

A vele szemben ülő utastársára emelte a tekintetét. Ötvenes éveivel járó férfi volt az illető. Homloka felett félkörívben kopaszodott, szúrós szemöldöke szembeötlően fekete volt, arcán megereszkedett a bőr, rendezetlen, őszes borostája ápolatlanságról árulkodott. Melléig kigombolt inget és elnyűtt farmernadrágot viselt.

– Nem tudom – válaszolta, és megvonta a vállát.

Az illető megértően bólogatott.

– Áztasd naponta néhányszor meleg vízben. Minél melegebb, annál jobb. Az segít. Én is ezzel a nyavalyával küszködöm. Kigyógyulni nem fogsz belőle soha, de így talán kissé elviselhetőbb lesz.

– Értem. Köszönöm a tanácsot!

– Ugyan, ne magázzál... Gazdasági migráns?

– Attól tartok, hogy igen.

– Családostul vagy magányos farkas?

– Az asszony és a gyerekek már kint vannak. Az autót is elvitték. Én még kicsit otthon maradtam, hogy elintézzem a hivatalos dolgokat, házeladás meg ilyenek.

– Tehát végérvényes a döntés.

– Ezek után... Remélem, helyes is.

– Munka?

– Ideiglenesen akad.

– Az a fontos, később meg majd alakul. Belerázódik az ember, ne aggódj.

A férfi a reménykedő buzgalmaival egyetértően bólogatott.

– Maga... Te régóta kint vagy?

– Hat... az idén lesz hét éve.

– Az szép... Feleség, gyerek... netán unoka?

Az illető megrázta a fejét.

– Az én esetem összetett. Kettesben mentünk ki az asszonnal.

Egyetlen lányunk nem sokkal azelőtt ment férjhez egy helyi nyikhajhoz. Valami vidéki titkár helyettesének az izéje. Sose tudta megmondani, mivel foglalkozik. Ha engem kérdezel, semmivel. Reggel belebújik a drága öltönyébe, és egész nap felváltva fontoskodik vagy segget nyal. Annyira azért nem nagy játékos, hogy képes lett volna elintézni, hogy ne kapjak felmondást. Leépítettek a cégben. Sokakat elbocsátottak. Köztük engem is. Ötvenévesen maradtam munka nélkül. Kilincseltem, hiába, végül az egyik volt munkatársam ajánlotta fel, miért nem próbálkozom meg kint, többeket ismer, akik egy kutyatáp-gyárban dolgoznak, oda mindig kell munkás. Így kerültem ki.

Táskájából egy üveg vizet vett elő, és belekortyolt.

– Nem ment simán. Előbb rá kellett vennem a feleségemet, hogy hagyja ott a munkahelyét, és jöjjön velem. Nehezemre esett egyedül nekivágni az ismeretlennek. Az asszony azonban annyira ragaszkodott a munkahelyéhez, mintha legalábbis egy álomállásról lenne szó, közben meg egy frászt! Minimálbérért dolgoztatták egy baromfivágóhídon, sokszor még a vécére sem volt szabad kimenniük, pelenkát hordtak, hogy nyugodtan dolgozhassanak. Hosszú unszolás után végül beadta a derekát, de első naptól kezdve rettentően szenvedett kint. Nem is bírta sokáig. Két év múlva a lányunk lebabázott, és annak ürügyén, hogy szükség van rá otthon, összecsomagolt és hazaköltözött.

– Te maradtál egyedül?

– Maradtam. Mire jöttem volna haza? Meg addigra már valamelyest megszoktam. Szerencsém is volt. Nem sokkal az után, hogy az asszony hazament, megismertem Ulrikét.

– Kicsoda Ulrike?

– A mostani munkaadóm. Otthagytam a kutyatáp-gyárat, az se egy álom munkahely, és Ulrikéhez költöztem.

– És itt mi a teendő?

– Ulrike kisebb mezőgazdasági birtokot vezet. A mindenese vagyok – mosolyodott el furfangosan.

– Az otthoniak mit szoltak a változáshoz?

– Nem érdekli őket. Legfeljebb a pénz, amit néha küldök vagy viszek. Az asszony visszament belezni a csirkéket. Azt mondta, neki egy-magának elég, amit ott keres, számára az a legfontosabb, hogy a lánya és az unokája közelében legyen, a vejem felkapaszkodott a ranglétrán, már ő a titkárhelyettes vagy mi a szösz. Mindenki jól van, mindenki boldog. Én is.

Kinézett az ablakon.

A férfi nem mondott semmit. Felemelte az ölébe fektetett folyóiratot, és a migráció kérdéskörét boncolgató új európai filmekről szóló cikkbe temetkezett.

*

Betolta a szájába a szalámis szendvics végét, a fóliát pedig összegyűrte, és a szemetesekukába dobta. Előkapta telefonját, és az udvarra sietett. Cigarettaza át futotta a napi híreket. A nyugdíjasok utcai tiltakozással fenyegetőznek, amennyiben nem állítják vissza a csökkentés előtti szintre ellátmányukat... Kötő állapokban az ősszel elvetett gabona,

de a szakemberek arra figyelmeztetnek, hogy az enyhe tél a kórokozók-
nak is kedvez... A statisztikai kimutatások szerint az elmúlt huszonöt
évben soha nem volt ilyen alacsony a munkanélküliek száma, mint
jelenleg, a szakemberek attól tartanak, hogy a munkaadóknak hama-
rosan munkaerőhiánnyal kell szembenéznük... Kiikszelte a hírpor-
tált, és a zsebébe csúsztatta a készüléket. Az utca felé fordult. A magas
faltól nem láthatott ki, de hallotta a járókelők lépteit és beszélgetését.
Cipője talpán elnyomta a csikket, és ismét elővette telefonját. Tárcsá-
zott. A túloldalon a készülék többször kicsengett, mire egy női hang
beleszólt.

- Igen?
- Szia, anya!
- Szia, kisfiam! Hallottam, hogy csöng, de kint voltam, azért vet-
tem fel csak most...
- Mit csináltál ilyenkor odakint?
- Mit csinálhattam? Semmi különöset, hoztam be fát.
- De megbeszéltem a szomszéd Ferivel, hogy összevágja a fát, és
mindennap visz be neked egy vödör fahasábot. Ki is fizettem neki...
- Rendes a Feri, szépen el is készített mindent, de hogy néz ki,
hogy egész nap ott bent csúfosodjon az a sok fa. Amikor rá kell tenni,
behozok egyet-kettőt, és ráteszem.
- Legalább vidd magaddal ilyenkor a telefont.
- Jó, hogy nem hordom magammal mindenhová!
- Nem árt, ha nálad van, ha ne adj isten, valami bajod esne...
- Ugyan mi bajom eshetne?
- Elesel, vagy mit tudom én...
- Az bent is megtörténhet.
- Ezzel nem könnyítesz a helyzetemen.
- Ti se nagyon törekedtetek könnyíteni az enyémen. A szép háza-
tokat is szaré'-húgyé' eladtátok...
- A férfi nekidőlt a falnak és mélyet sóhajtott.
- Halló! Itt vagy még?
- Itt vagyok, anya.
- Azt hittem, már megszakadt.
- Nem, csak... mindegy. Különbén hogy vagy?
- Megvagyok valahogy. Öregesen, ahogy lehet. És ti?
- Köszönöm, mi is megvagyunk.
- A gyerekek?
- Ők is, iskolába járnak, tanulnak, vannak új barátaik...

- A menyem?
- Egész nap dolgozik, alig találkozunk, de nem panaszkodik. Mi
újság otthon?
- Semmi különös, minden a régi. Napról napra többen költöznek el
ittthonról. Létezik, hogy ott mindenkinek olyan jól megy?
- Dolgozni kell, anya.
- Dolgozni... Dolgozni mindenhol kell. Apád és én is egész éle-
tünkben gürcöltünk, és minek? Öregségemre itt maradtam egyedül...
- Nem vagy egyedül. Gondoskodunk rólad, vannak barátaid, is-
merőseid, elmehetsz a nyugdíjasklubba társalogni...
- Megy a kórság! Meghallgatni, kinek mi a betegsége, vagy kinek
kire fáj a foga?! Leéltek egy egész életet, és vén féjjel jutott eszükbe, hogy
közben mi mindent halasztottak el, hogy nem szégyellik magukat!
- Jól van, anya, akkor nem mész oda, csak ne zörőtölődj.
- Ti mikor jöttök?
- Nem tudom, a munkától függ.
- Remélem, azért húsvétra hazalátogattok.
- Igyekszünk, anya, most azonban...
- Jaj, majdnem elfelejtettem mondani, van egy újság. Bogdánál
kikapcsolták a villanyt. Nem is az óránál, hanem a karónál. Állítólag
már hónapok óta lopta a villanyáramot. Azt mondják, nemcsak az el-
fogyasztott áramot kell majd kifizetnie, hanem nagy büntetést is kap,
lehet, hogy még le is csukják.
- De miért nem fizette ki?
- Miből fizette volna a szerencsétlen?! Évek óta nincs munkája,
teng-leng, ha talál valami melót, az néhány napig tart, képzelheted,
mennyit keres.
- Értem.
- Nem tudom, mi lesz vele.
- Anya, most már mennem kell, majd hívlak, amint tudlak.
- Tedd is le, mert nagy lesz a számlád. Csókollak benneteket!
- Mi is téged, vigyázz magadra! Szia!
- Vonalat bontott. Zsebébe süllyesztette telefonját, megropogtatta
a gerincét, és a mosogatókonyha felé indult.

Bárka, 2018/5.

IDEGEN HORIZONTOK

A magyar irodalom külföldi recepciója visszatérően foglalkoztatja a magyar kulturális életet, sok esetben az is előfordul, hogy egy-egy irodalmi mű külföldi recepciójának fellendülése után itthon ártértékelődik, esetleg új megvilágításba kerül. Ismerős megállapítás talán az is, hogy a magyar irodalmi közeg elsősorban a német, angolszász vagy éppen francia recepciót értékeli a leginkább, ezek azok a kiemelt kulturális közegek, melyek hangsúlyos jelleggel meghatározzák az érdeklődést és a fordítások célnyelvi területét is. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy sokkal kevésbé figyelünk esetlegesen a környező országokban megjelent fordításokra, ahogyan szintén kisebb az érdeklődés például a magyar irodalom svéd vagy a holland műfordításai iránt. Ez a tendencia emellett fordítottan is megfigyelhető, hiszen akár az oktatásban, akár a magyar kultúra világirodalom-képzetében kevésbé vannak jelen azok a művek, melyek nem valamely „nagy nyelv” köréhez tartoznak. Jelen számunkban olyan kitekintésre teszünk kísérletet, mely egyszerre szemléli a magyar irodalom külföldi recepcióját és egyúttal olyan, saját kultúrájukban fontosnak tekintett műveket, melyeknek még nem született magyar fordításuk.

Marko Čudić

SZEMELVÉNYEK A MAGYAR IRODALOM UTÓBBI NÉHÁNY ÉVTIZEDÉNEK SZERBIAI RECEPCIÓJÁBÓL¹

A nagy, világnyelveken írott (nemzeti) irodalmak műveinek fordításai-val ellentétben, ahol a hazai recepciót inkább egy adott szerző vagy mű határozza meg, a kisebb nyelvekről fordított művek fogadtatását sokszor egy-egy markáns, meghatározó fordító személyiségnek az egyéni irodalmi ízlése, preferenciái szokták nagymértékben alakítani. Valahogy így áll a dolog a szomszédos országok irodalmának fordításával is, különösen az olyan relációk esetében, amelyeknél az ilyen markáns fordítói személyiségek időnkénti megjelenése szinte már hagyománnyá vált. A szerb(horvát)–magyar fordítási relációban elég lesz itt például Csuka Zoltán hatalmas fordítói életművére gondolnunk. A fordított irányú, magyarról szerbre való átültetés meghatározó személyiségei, kultúraközvetítői közül az utóbbi néhány évtizedben, munkásságuk mennyiségét és minőségét tekintve, két nagy név rajzolódik ki: Sava Babić (1934–2012) és Vickó Árpád (1950). Olyannyira, hogy meg lehetne kockáztatni azt a kijelentést, hogy az ő esetükben nem a Sava Babić, illetve a Vickó Árpád által fordított művek szerbiai visszhangjáról beszélünk, hanem *Sava Babić*, illetve *Vickó Árpád magyar irodalmáról*.² Ez voltaképp, némi sarkítással élve, azt jelenti, hogy nem beszélhetünk például szerbiai Csáth Géza-recepcióról, hanem Sava Babić Csáth Gézájának recepciójáról.³ Sőt, e két nagy fordítóegyeniség esetében olyan jelenségről is szólhatunk, hogy volt egy időszak, amikor épp nekik köszönhetően lett egy-egy magyar írónak jelentős kultusza szerb olvasói berkekben. Az, hogy Sava Babić Hamvas Béla műveinek fordításával

- 1 Jelen tanulmány a szerbiai Oktatásügyi, Tudományos és Technológiai Fejlődés Minisztériuma (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Srbije) által támogatott, a Belgrádi Irodalmi és Művészeti Intézetben (Institut za književnost i umetnost, Beograd) megvalósított, *Uloga srpske periodike u formiranju književnih, kulturnih i nacionalnih obrazaca* [A szerb folyóirat-kultúra szerepe az irodalmi, kulturális és nemzeti minták kialakulásában] elnevezésű, 178024-es számú tudományos projekt keretében készült.
- 2 *A Sava Babić magyar irodalma (Mađarska književnost Save Babića)* kifejezést Bányai János (1939–2016) egy Sava Babić munkásságát méltató belgrádi fordítói kerekasztal-beszélgetésen 2004-ben elhangzott előadásából kölcsönöztem.
- 3 Csáth Géza szerb fogadtatásának esetében ez még inkább érvényes, hiszen egy Sava Babić által készített szövegválogatásról van szó.

a kilencvenes évekbeli magyarországi Hamvas-kultusz is jócskán meghaladó szerbiai elragadtatott Hamvas-olvasótábort teremtett, bizonyára nem újdonság a magyar irodalmárok berkeiben sem. A szerbiai Hamvas-kultusz néhány szövegben már-már a vallásos imádat diskurzusára emlékeztető tónusba csap át.⁴ A Hamvasról szóló, szerb nyelven megjelent írások száma messze meghaladja az összes többi, magyar irodalmat méltató szerb szövegek számát együttvéve, ezért, hely, idő és megfelelő filozófiai-szociológiai előtűdás hiányában ezeknek az írásoknak a tartalmával ebben a szövegben nem foglalkozom. A szerb közönség filozófia iránti fogékonyságából adódhatott egy mennyiségileg összehasonlíthatatlanul kisebb, ám mégis létező recepciókultusz, a Vickó Árpád által szerbre átültetett Konrád György, főleg az ő publicisztikai-esszéista műveinek kultusza. Azonban itt ezzel sem szándékozom, a már felsorolt okoknál fogva, behatóbban foglalkozni. Inkább néhány olyan magyar szerző művének szerb fogadtatásáról szeretnék most szólni, amelyekről írtak ugyan a szerb kritikusok, ám messzemenőleg sem remélhetjük, hogy bármikor is kultikussá válhatnának Szerbiában, legalábbis a közeljövőben. A teljességre való törekvés bármilyen igénye nélkül, természetesen.

A *Sava Babić magyar irodalmához* tartozó, nem Hamvas-kötetek komolyabb kritikai recepciója igazán csak a kilencvenes évek elején kezdődik, minden bizonnyal a kialakulóban lévő Hamvas-, illetve Sava Babić-kultusznak köszönhetően is. Sava Babić alig kétszáz oldalas válogatása Csáth Géza prózájából 1991-ben jelent meg egy kisebb belgrádi

4 Elég itt csak néhány szerb esszéista, kritikus, költő, irodalmár, értelmiségi tollából megjelent, Hamvas méltató szöveg címét idézni, hogy ez a sejtés világos felismerésbe csapjon át: *Hamvas Béla: a próféta és az életre tanító mester, A démoni század anatómiája* (Žarko Trebešanin nagynevű pszichológiaprofesszor), *Hamvas kinyilatkoztatása* (Dragan Jovanović Danilov díjazott költő), *Királyi életérzés, Megkönnyebbültünk: Hamvas létezik, Az olümposzi derűtség útja, Hamvas, Hamvas!...* (Slobodan Mandić esszéista), *A Hamvas-fenomen – kimenetel a sötétségből* (Ratko Adamović költő), *Olvasások Hamvas!* (Aleksandar Spasić műfordító, esszéista, kulturális rádióműsorok szerkesztője), *A metafizika sötétkamrája* (Zoran Mirković filozófus), *Hamvas tudása – a megújódott ujjongás, Hamvas orvossága* (Enriko Josif zeneszerző), *Sava Babić mint fordítói név és vallásalapító* (Milosevits Péter magyarországi szerb író, irodalmár), *Az új bölcs* (Ljiljana Šop kritikus). Az itt felsorolt szövegcímeiket a Sava Babić és Nagyapáti Simon (egyike Sava Babić heteronímái közül, a másik, tudtommal, a Vasa Dedić) által szerkesztett *Povodzivi* (amely szó egy sajátos, úgymond *savababićos* játékos szóösszetétel, a *povod – alkalmak és az odzivi – felhívásra való reakciók*) című, a Sava Babić irodalmi, kritikai, tudományos és műfordítói munkásságának méltatásait, kritikáit tartalmazó gyűjteményes kötetből való (a címek fordításai az enyéme – M. Č.). Lásd SAVA BABIĆ, *Povodzivi*, Čigoja štampa, Beograd, 2004, IV–V.

kiadónál.⁵ Srba Ignjatović belgrádi író a szarajevói Oslobođenje napilap kritikarovatában ír 1991. május 25-én Csáth prózájáról. Érdekes módon Csáthban Milan Kundera előfutárát látja: „(...) [A]z a hangulat, amellyel Csáth naplójának oldalain találkozunk, feltartóztatlan erővel emlékeztet minket Milan Kundera prózájára, a *Bűcsükeringőtől* kezdve egészen a *Nevetséges szerelmek* doktor Haveljáig. Sok okunk van arra, hogy Csáthban Kundera »közép-európai előfutárát« lássuk – különösen a valőröknek a frivoltól a tragikusig terjedő skáláján. Vagy, valamivel másképpen fogalmazva, Kundera tudattalanul is Csáth »örökös«, aki, ennek nem is lévén tudatában, a neurotikus Erősz–Thanatosz összeszövődéseinek egy nagy csoportját kapta meg örökségbe, amelyeket egyébként az idősebb »közép-európai«, német és osztrák-magyar írók nagyon jól ismertek.”⁶ Vasa Pavković a belgrádi Borba című napilapban ír kritikát Csáth szerb fordításáról 1991. június 27-én. Külön kiemeli Csáth meglepően modern stílusát, bár a naplórészletek-nél sokkalta jelentősebbnek tartja Csáth elbeszéléseit, amelyekben, mint mondja, „(...) [A] magyar író (...) eltávolodik saját súlyos tapasztalataitól, és mesterien használja a saját »rendellenes« műfaji sémáit” (külön kiemeli *A békát*). A naplórészleteket sokkalta jobbnak tartja Thomas De Quincey hasonló témájú írásainál. „Ezen még a címol-dalon található katasztrofálisan giccses megoldás sem ront semmit.”, írja Pavković.⁷

1998-ban jelenik meg Sava Babić magyar irodalmi, műfajilag szer-teágazó antológiája, *Ljubav na mađarski način* [Szerelem magyar mód-ra] címmel, melyhez az utószót maga az antológia szerkesztője írta, és amely mintegy 300 oldalnyi betekintést nyújt a szerb olvasónak ma-gyar írók, költők, bölcselők olyan rövidebb műveibe, amelyek közvet-lenül vagy közvetve a szerelemmel foglalkoznak (Pilinszky János, Déry Tibor, Illyés Gyula, Hajnóczy Péter és mások).⁸ A kötetet a pancsovai Sveske folyóirat egy 1999-es (50.) számában Draginja Ramadanski műfordító és irodalmár méltatja. Kihangsúlyozza, hogy „(...) [E]gy olyan téma fikcionalizációjának mintaképszerű példatáráról van szó,

5 Geza ČAT, *Opijum: dnevnik morfiniste* [Ópium: a morfinista naplója], Tvoracka radio-nica Bab, Beograd, 1991. A szerb cím kissé félrevezető, hiszen nemcsak az *Ópium* című szöveget, illetve Csáth naplórészleteit tartalmazza, hanem olyan kultikus Csáth-no-vellák fordításait is, mint pl. *A kis Emma, Anyagyilkosság, Fekete csönd* és mások.

6 Srba IGNJATOVIĆ, *Kunderina „preteča”. Ili: ko je Geza Čat?* [Kundera „előfutára”, avagy: kicsoda Csáth Géza?] = BABIĆ, *I. m.*, 143–144. (A szerb kritikák részleteinek fordít-ását magam készítettem – M. Č.).

7 Vasa PAVKOVIĆ, *Strasno umiranje* [Szenvedélyes haldoklás] = BABIĆ, *I. m.*, 144–145.

8 *Ljubav na mađarski način*, vál., ford., jegyz., utószó Sava BABIĆ, Dereta, Beograd, 1998.

amelynek színes paradoxonjai ráütik bélyegüket az irodalom egészére, minden időben és minden égtájon”.⁹ Két év múlva ugyanez a kritikus az újvidéki Dnevnik című napilap hasábjain egy másik Sava Babić-antológiát méltat, amelyben a neves fordító magyar bibliai témákra írott művekből ad ízelítőt a szerb olvasónak (az antológiában többek között Kosztolányi, Babits, Hernádi, Csáth, Mikszáth, Déry, Eörsi, Örkény, Karinthy, Ady és mások bibliai tematikájú műveit találhatjuk).¹⁰ Draginja Ramadanski itt a bibliai témák friss, művészileg innovált formáit emeli ki, ezért érdemes itt hosszabban idézni ebből a kritikából:

Amire nekünk, e válogatás olvasóinak oda kellene figyelnünk, az tehát egy ősi vallási prototextus *művészi innovációja*. És nem ritkán történik ez mediátor-szövegeken keresztül, a korszakok és stílusok instanciáinak a közvetítésével, amikor művészileg idéződik meg az, amelyben ma már egy idegen hang visszhangját véljük hallani, ami már kulturálisan transzformálódott (hogyan azt ne mondjuk, kompromittálódott) a történelem során, az egyház mint az állam intézménye, illetve az állam mint az egyház intézményén keresztül. Mert az ember *ennek* a könyvnek a borítóján belül nem lesz megbüntetve és megtörve az ótestamentumi törvény által, nem, épp ellenkezőleg, ő éppen hogy kibabráll vele, átveri, túljár az eszén, kineveti, a szillogizmus és a józan ész zsákutcájába hozza. Ugyanilyen módon az *ember*, e könyv borítóján belül, elmenekül az újtestamentumi, nem evilági jóság túlzott követelményei elől, földre húzza azt, vallási diskurzusának szövetét szétfejt, és kifundál valami új, se nem igaz, se nem hamis ürügyeket, ahogy az már a művészetben lenni szokott.¹¹

Esterházy Péter nem csekély számú szerb fordításainak viszonylagos visszhangtalansága talán külön tanulmányt is érdemelne, ám itt, *Sava Babić magyar irodalmának* kontextusában mindenképp érdemes megemlíteni a ritka, Esterházyval foglalkozó kritikai szövegek egyikét,

9 Draginja RAMADANSKI, *Antologičarsko čulo kontrapunkta* [Az antológiakészítés ellenpontozási érzéke] = BABIĆ, *I. m.*, 242–244.

10 *I čovek i žena i greb: biblijada. Izbor iz mađarske književnosti na biblijske teme* [Az ember, az asszony és a bűn: bibliáda. Válogatás a bibliai témájú magyar irodalmi művekből], vál., ford., jegyz., utószó SAVA BABIĆ, DERETA, Beograd, 2000.

11 Draginja RAMADANSKI, *Umetnost koja pamti* [Az emlékező művészet] = BABIĆ, *I. m.*, 251–253.

amelyben Petar Arbutina a čačaki Art című irodalmi folyóiratban Sava Babić Esterházy publicisztikai írásainak válogatását méltatja.¹² Sajnálatos módon, írja Arbutina, az addig lefordított két Esterházy-kötetnek – a *Kis magyar pornográfiának* Arc Gabriella fordításában,¹³ illetve a *Hrabal könyvének* Sava Babić tolmácsolásában¹⁴ – nem volt érdembeli visszhangja a szerb olvasói, illetve kritikai berkekben. Érdekes és megrész párhuzamokban láttatja Esterházy stílusát és gondolatvilágát:

[Esterházy Péter] műveinek minőségével és művészeti értékeivel fordított arányban, nem részesült méltó fogadtatásban az olvasóközönségnél és a köztudomásúan felületes irodalmi kritikusoknál. [...] E sorok írója azon morfondírozott, vajon mi lehet az oka annak, hogy egy ilyen modern és eredeti író nem értenek egy olyan közegben, amelyben a jó ízlés és az „irodalmi tájékozottság” egyfajta pszeudo-intellektuális sztereotípiává nőtte ki magát. A feljegyzések és minieszék eme gyűjteménye [...] kellett ahhoz, hogy átfogóbb és világosabb belátást nyerjünk ennek az írónak a gondolkodásába. [...] Esterházy Péter irodalomhoz való viszonyulása emlékeztet az apostolok Istenhez való viszonyulására. Gyakran nem mindennapi és igazán eredeti összehasonlításokkal, ő a világgal és az étellel, azoknak minden hanghordozásával való közvetlen kapcsolat elérésének lehetőségét kínálja fel. [...] Jó, hogy létezik egy ilyen könyv, ha másért nem, akkor azért, hogy azt lássák itteni irodalmi „mindentudók”, hogy lehet kínlás nélkül is írni komoly kérdésekről és jelenségekről, és eközben szellemesnek, érdekesnek, eredetinek, nagy tudásúnak, sokat idézőnek lenni.¹⁵

Az áttekintés második tematikai egységének azt a címet is lehetett volna adni, hogy *Vickó Árpád magyar irodalma*. A több mint hetven fordítás-kötetnél tartó Vickó munkásságának visszhangjai szinte áttekinthetetlenek, ám számukat – hasonlóképpen, mint Sava Babić fordításainak esetében, Hamvást kivéve – még mindig méltatlanul alacsonynak tar-

12 Peter ESTERHAZI, *Ribica, labud, slon, nosorog. Književna zoopublicistika* [Halacska, hattyú, elefánt, orrszarvú. Irodalmi zoopublicisztika], vál., ford., utószó SAVA BABIĆ, Stylos, Novi Sad, 2002.

13 Peter ESTERHAZI, *Mala mađarska pornografija*, ford. Gabriela ARC, Prosveta, Beograd, 1991.

14 Peter ESTERHAZI, *Knjiga o Hrabalu*, ford., utószó SAVA BABIĆ, Dereta, Beograd, 2001.

15 Petar ARBUTINA, *Književna i stvarnosna katarza* [Irodalmi és valóságkatarzis] = BABIĆ, *I. m.*, 254–255.

tom, a lefordított művek jelentőségét figyelembe véve. Talán az egyetlen kivételt ez alól három vajdasági magyar szerző viszonylag gazdag szerb recepciója képezheti – Tolnai Ottóé, Végel Lászlóé és Lovas Ildikóé.

Az ellenzéki liberális, mára már sajnos anyagi okok miatt megszűnt és már nem hozzáférhető internetes portál, a www.e-novine.com kritikus, az ott hétről hétre publikáló Vladimir Arsenić mindhárom említett szerzőről ír, van, akinek két könyvéről is (Lovas).¹⁶ Lovas Ildikó *Spanyol menyasszony* című regényének szerb fordításáról¹⁷ Arsenić 2010. február 13-án publikálja kritikáját az említett portálon. Az elragadtatás tónusában szól a regényről, amelyet Neven Ušumović a Vajdaságból elszármazott horvát szerző *Makovo zrno* című regényének tematikái világával, életérzésével hoz összefüggésbe, elsősorban a csáthi intertextusok, életrajzi párhuzamok miatt. Arsenić kiemeli, hogy a szocializmus deklaratív nemi egyenjogúságának egyfajta finom feminista cáfolata ez a regény, ám nemcsak e kulcs szerint olvassa a könyvet:

Mégis, a *Spanyol menyasszony* nemcsak egy feminista, elkötelezett történet, hanem ugyanakkor a haldokló szocialista társadalom kiválóan megfestett képe, azé a társadalomé, amelyet megéltünk, és amelynek antinómiáit és belső feszültségeit a narrátor annyira plasztikusan föleleveníti a szabadkai diszkók és parkok képei, az újvidéki és péterváradai élmények ábrázolása által. Lovas Ildikó narratívája azonban egyáltalán nem érzélgős, nincsen benne se szomorúság, se nosztalgia, nem a jugoszláv Eldorádót glorifikáló narratíváról van szó, hanem inkább egy határ menti történetről, amely a maga többséghez-nem-tartozásában, a maga földrajzi, etnikai, műveltségi és érzékenységi értelemben fölfogott kimozdítottságában megengedheti magának azt, hogy a szó legjobb értelmében közömbös maradjon. A *Spanyol menyasszony* kiváló olvasmány, amely még nyelvi értelemben is próbál kitörni, sajátos és megfoghatatlan maradni, egy autentikus hang, amely két nőhöz tartozik. A regény nagysága és jelentősége azoknak a határoknak az állandó próbára tevésében rejlik, amelyek Olga és a narrátor előtt állnak, vagy amelyeket ők

16 Tekintettel arra, hogy az említett Arsenić-kritikák e szöveg megírása pillanatában már sajnos nem voltak online elérhetőek, kénytelen voltam megkérni magát a kritikák szerzőjét, hogy küldje őket át a privát archívumából. Vladimir Arsenić ezt szívesen megtette, ezért nagy köszönettel tartozom neki.

17 Ildiko LOVAS, *Španska nevesta: (devojački, roman)*, ford. Arpad VICKO, Fabrika knjiga, Beograd, 2009.

állítanak önmaguk elé. Ez a regény végső soron felhívás az olvasóknak arra, hogy ezeket a határokat átlépjék vagy figyelmen kívül hagyják.¹⁸

A másik, Vickó által lefordított Lovas-regényről, *A kis kavicsról*¹⁹ is kifejezetten pozitív recenziót ír Vladimir Arsenić, sőt – ami a szerb kritikaírásban szinte ritkaságszámba megy²⁰ – kitűnőnek minősíti Vickó fordítását is. A magyar kritikával ellentétben, amely inkább fanyalogva fogadta ezt a Lovas-regényt, Arsenić egyenesen a szerb és ex-jugoszláv könyvpiac az évi egyik legnagyobb eseményének tekinti ennek a fordításnak a megjelenését. Lovas Ildikó írói nagyságát Arsenić elsősorban abban látja, hogy az igazi és fontos kérdéseket teszi fel, ezúttal a múlttal való szembenézés fájó kérdését, valamint abban az ábrázolásmódban, ahogyan a (hideg) művészet és az egyszerű emberi törekénység, a margóra szorult másrmilyenek közti szakadék áthidalhatatlanságát megjeleníti.²¹

2012. május 13-án Arsenić újra egy kimondottan pozitív kritikát publikál az említett portálon, ezúttal Tolnai Ottó *A tengeri kagyló* című kisregényének szerb fordításáról:²²

[Tolnai] könyve semmiképp sem egy nosztalgiazó epepeia, épp ellenkezőleg, van benne egy úriemberes, a régi önmagával szembeni távolságtartás. Más szóval, a letűnt idők túlzott glorifikációja és kritikája nélkül, Tolnai egy „tomsawyeri-amarkordi” történetet próbál festeni a felnövésről. Nem hízeleg sem önmagának, sem az olvasónak, ám ugyanakkor joggal kéri számon az empátiát, amelyben ő maga is bővelkedik. [...] *A tengeri kagyló* egy kiváló mű, amelyre méltán ráillene az az irodalmi közhely, hogy egy „irodalmi gyöngyszemmel” állunk szemben. Olyan csoda ez, amely a magyarkanizsai gyógyító sárból lett előhúзва, fényes példa az itteni többségi irodalomnak is, amely gyakran gögösen süket az önmaga

18 Vladimir ARSENIĆ, *Sama sebi mučitelj* [Önmaga kínzója], Arsenić privát archívumából.

19 Ildiko LOVAS, *Kamenčić. Knjiga o Leni, i o Leni Rifenštal*, ford. Arpad VICKO, Fabrika knjiga, Beograd, 2012.

20 Mármost az megy ritkaságszámba, hogy a fordítót egyáltalán észreveszik, megemlítik a könyvkritikusok.

21 Vladimir ARSENIĆ, *Pouka hrabrosti* [A bátorság tanulsága], Arsenić privát archívumából.

22 Oto TOLNAI, *Morska školjka*, ford. Arpad VICKO, Kulturni centar, Novog Sada, 2011.

immanens mássága iránt, amely itt tevékenykedik, és ezen a tájon múlhatatlan értékű műveket terem.²³

Vladimir Arsenić azonban nemcsak markáns kritikusi személyiség, hanem összehasonlító irodalmi tanulmányokat is ír. Ebben a kontextusban a kuriózum az, hogy a magyar irodalom szerb recepciójába szinte egytől egyig csak kritikai szövegeket sorolhatunk, viszont Arsenić esetében kivételt kell tennünk, hiszen tanulmányainak egyike éppen hogy Végel László esszéisztikai munkásságát vizsgálva próbálja problematizálni és újragondolni Végel László két hegemon kultúra – a többségi szerb, illetve a (többségi) anyaországi magyar – közé „préselt” opuszát, Deleuze és Guattari, illetve Fredric Jameson elméleti apparátusaira támaszkodva.²⁴

A másik nagy kritikusi egyéniség, aki rendszeresen ír kritikákat szerb fordításban megjelenő magyar művekről, Teofil Pančić, a belgrádi Vreme című hetilap kritikusa. A Vickó Árpád által fáradhatatlanul fordított vajdasági magyar irodalom szerb recepciójának kontextusában mindenképp hosszabb idézetet érdemel Pančićnak egy 2003-ból származó kritikája, amely egy újabb kori szerb nyelvű vajdasági magyar prózaantológiát méltat,²⁵ némi fenntartással, ám ez a fenntartás csakis a fordító, Vickó Árpád javára válhat. Nemrégien megjelent, *Áthangolódások* című kötetemből idézek ezen a helyen valamivel hosszabban:

[Teofil Pančić] a célnyelvű publikumot képviselő érzékeny befogadóként szólal meg a *Jedina priča* címmel megjelent vajdasági magyar novellaválogatásról. [...] Kifejezetten affirmatív hangon szólal meg Pančić a válogatásban található írások egyikéről-másikáról, ám van egy fordításpoétikai szempontból érdekes kritikai megjegyzése: [...] „Meg kell jegyezni, hogy maga a válogatás, sajnos, nem teljesen Vickó Árpád munkája – azé az emberé, akivel nehezen kelhetne bárki is versenyre mindkét Szintér ismeretében [...] s ezért is szenved a Tekintély előtti fölösleges hajlongástól: a válogatás például Herceg Jánosnak az elbeszélésével kezdődik, aki a XX. századi magyar irodalom kétségtelen klasszikusa, ám semmilyen

23 Vladimir ARSENIĆ, *Mađarsko iskustvo odrastanja* [A felnövés magyar tapasztalata], Arsenić privát archívumából.

24 Uő., *Laslo Vegel i „manjinska književnost”* [Végel László és a „kisebbségi irodalom”]. Még publikálatlan tanulmány. Arsenić privát archívumából.

25 *Jedina priča. Antologija proze vojvođanskih mađarskih pisaca, 1990–2000*, ford. Arpad VICKO, pogovor Janoš BANJAI, Forum, Novi Sad, 2003.

szempontból sem illik abba az időszakba, amelyre az antológia korlátozódik. [...] *Az Egyetlen történet* egyetlen fogyatékosága éppen abban van, nem győzöm eléggé hangsúlyozni, hogy nem szentelt nagyobb teret a *neosymposionista* nemzedék szerzőinek.”²⁶

Igazságtalan lenne azonban a Vickó Árpád szerteágazó fordítói munkásságára adott szerb reakciókat kizárólag a vajdasági magyar szerzők műveinek fogadtatására redukálni. Kertész Imre *Kaddis a meg nem született gyermekért* című kisregényének szerb kiadását²⁷ ugyancsak Teofil Pančić méltatja a Vreme című folyóirat 803. számában (2006. május 25-én):

A Kaddis a meg nem született gyermekért tehát egy olyan könyv – David Albahari *Götz és Meyer* című regényéhez hasonlóan –, amely mesterien van kiöntve a legnemesebb fémből, ám amely érett olvasót igényel; az ő játékszabályaihoz kell igazodni, amennyiben meg akarják tőle kapni azt, ami benne foglaltatik, és ami önöknek kell. Márpedig kell, és még mennyire hogy kelleni fog, mert ez egy kincs, amely lassan eltűnik az általános lukratív közepszerűség környezetében.²⁸

Különleges csemege volt a szerb olvasók számára Szerb Antal (kései) felfedezése. És bár az ugyancsak Vickó Árpád fordította *Utas és holdvilágnak*,²⁹ valamint *A Pendragon-legendának*³⁰ inkább csak néhány, az angolszász kritikai szövegeket utánzó rövid ismertető szöveg jutott a napi sajtóban, a néhány évvel később napvilágot látott *VII. Olivér* fordításáról³¹ Marjan Čakarević költő komplexebb, világirodalmi párhuzamokkal teletűzdelt kritikát ír az újvidéki Polja című folyóiratban:

A fantázia szülte és reális referenciák ügyes kombinálásával, a műfaji szabályok cserbenhagyásával, patetikus fordulatokkal és humoros kommentárokkal, Szerb egy látszólag egyszerűen strukturált

26 Marko ČUDIĆ, *Áthangolódások*, Forum, Újvidék, 2018, 108–109.

27 Imre KERTESZ, *Kaddis za nerodeno dete*, ford. Arpad VICKO, Vega media, Novi Sad, 2005.

28 Teofil PANČIĆ, *Poema neprijateljstva* [Az el nem fogadás hosszú verse/Hosszú vers a derék beadása ellen], Vreme, Beograd, br. 803. <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=454071>.

29 Antal SERB, *Putnik i mesečina*, ford. Arpad VICKO, Stubovi kulture, Beograd, 2009.

30 Antal SERB, *Legenda o Pendragonu*, ford. Arpad VICKO, Stubovi kulture, Beograd, 2010.

31 Antal SERB, *Olivér VII*, ford. Arpad VICKO, Laguna, Beograd, 2016.

és „könnyen olvasható” regényt teremtett. Ez a regény azonban csak akkor nyílik meg a maga teljes művészi és humanista minőségében, amikor az akkori háborús Európa kontextusába helyezzük, és amikor történelmi-műfaji perspektívában próbáljuk látni. Akkor a *VII. Olivér* akár egy olyan szociális-utópista regényként is olvasható lehetne, amely Krleža *Bankett Blitvában* című regényéhez képest egy ellentétes műfaji előjellel lenne olvasható, habár ugyanabban a vészjósló korszakban keletkezik.³²

Nagyzolás lenne eme áttekintés harmadik, utolsó tematikai egységének az előbbi kettő mintájára a *Marko Čudić magyar irodalma* címet adni, többek között azért is, mert mennyiségileg meg sem közelíti e sorok írójának fordítói opusza a fentebb tárgyalt két műfordítóét. Ugyanakkor alszerénység lenne az általam fordított könyvek recepcióját elhallgatni, ráadásul szakmai szempontból sem lenne megengedett, hiszen tényeket hagyna ki, és a magyar irodalom szerbiai recepciójának egy nem jelentéktelen szeletét mellőzné.

Tolnai Ottó *Költő disznósírból* című, műfajilag nehezen besorolható kötetének fordításáról³³ a belgrádi Politika című napilap kritikusa, a prózaíró Mića Vujičić értekezett. Vujičić kiemeli a valóságot művészi szöveggé átlényegítő „alkimizáció” folyamatát. A rádióinterjú formája, amelyben Tolnai nyilatkozik, válaszol Parti Nagy Lajos kérdéseire, volt az a forma, Vujičić szerint, amelyben Tolnai a lehető legjobb módon megtalálta önmagát.³⁴

Kosztolányi *Aranysárkányának* fordításáról³⁵ többen is írtak,³⁶ de itt most csak Teofil Pančić szövegéből idézek:

Kosztolányi az *Aranysárkányban* (is) mesterien festi le azoknak az embereknek a portréját, akiknek a korszak vakvágányán való tengődés jutott osztályrészül, ám akik „csehovi” módon vágyakoznak a tágasság és messzeség után, megrajzolva egy olyan (kis)polgári

32 Marjan ČAKAREVIĆ, *Banket u Alturiji* [Bankett Altúriában], Polja 2017. 06. 29., <http://polja.rs/blog/marjan-cakarevic-banket-u-alturiji/>.

33 Oto TOLNAI, *Pesnik od svinjske masti. Roman jednog radio-intervjua*, kérdezett Lajoš PARTI NAG, ford. Marko ČUDIĆ, Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin”, Zrenjanin, 2007.

34 Mića VUJIČIĆ, *Tolnaijev leksikon sveta ili kako se pati od književnih junaka* [Tolnai világlexikona, avagy hogyan kell szenvedni az irodalmi hősöktől], Plastelin.com, <http://www.plastelin.com/content/view/815/94/>.

35 Deže KOSTOLANJ, *Zlatni zmaj*, ford. Marko ČUDIĆ, KOV, Vršac, 2012.

36 Részletesebben lásd: ČUDIĆ, *I. m.*, 112–115.

világnak a képét, amely beszorult a „közönséges” parasztegyszisztencia és az elérhetetlen mondén életvitel közti szakadékba. Ha történetesen Kosztolányi Dezső váratlanul feltámadna, gyorsan világossá válna számára, hogy időközben itt csak a díszletek és a ruházat változott meg, a történet és a szereplők pedig nagyjából maradtak a régiek... Vagyis Sárszeg is itt van valahol, nem kell buszra vagy vonatra ülni ahhoz, hogy odaérjünk: semmi gond, már ott is vagyunk.³⁷

Krasznahorkai *Az ellenállás melankóliája* című regényének fordítása³⁸ a szerbiai viszonyokhoz és a könyvpiac nagyságához (vagy inkább kicsinységéhez) képest feltűnően nagy visszhangot kapott,³⁹ úgyhogy itt csak a Blic című napilap rangidős könyv- és filmkritikusának, Milan Vlajčićnak a kritikai karcolatából idéznék:

Hipnotikus hangulatú és csodálatos stilisztikai virtuozitással megírt regényről van szó, amely az életem utóbbi huszonegynéhány évének olyan éjszakai csúcsozalmányai mellé kívánczok, mint amilyenek José Saramago *Ricardo Reis halálának éve*, W. G. Sebald *Austerlitz*e, illetve Thomas Bernhard *A menthetetlenje*. [...] Ez a gogoli formátumú és Thomas Mann-i iróniával átszőtt epikus festmény, egy vidám apokalipszis felsejlésével a háttérben, szíven találja reménytelen korunkat, amely ideális terepnek mutatkozhat az isteni nyáj új vezérei számára.⁴⁰

Meglepően gazdag és értő fogadtatásra talált a Magyarországon sem túlzottan ismert hősi halált halt Hevesi András *Párizsi eső* című regényének a fordítása.⁴¹ Ebben az empátiában, úgy látszik, közrejátszhatott a regény témája is, egy magányos, Párizsban tanuló pesti diák minden napjai, tehát a kelet-közép-európai fiatalember párizsi hányattatásában, önkeresésében a szerb kritikusok úgymond, „emberü(n)kre talál(hat)tak”.⁴²

37 Teofil PANČIĆ, *Blatni demoni Bačke* [Bácska sáros démonjai], Vreme 2013. április 18., 58–59.

38 Laslo KRASNAHORKAI, *Melanholiya otpora*, ford. Marko ČUDIĆ, Plato, Beograd, 2013.

39 Részletesebben lásd: Marko ČUDIĆ, *Négy kísérlet Krasznahorkai Lászlóról / Četiri ogleđa o Laslu Krasznahorkaiju*, Filološki fakultet, Beograd, 2016, 75–88.

40 Milan Vlajčić, *Melanholiya otpora*, Blic 2013. október 22., 22.

41 Andraš HEVEŠI, *Pariska kiša*, ford. Marko ČUDIĆ, Forum, Novi Sad, 2012.

42 Teofil PANČIĆ, *Pokisnuti u Parizu* [Megázni Párizsban], Vreme 2012. december 20., 43–44., Aleksandar JERKOV, *Falstafi ukus maline* [Falstaff és a málna íze], Večernje

Márton László *M. L., a gyilkos* című kötetének fordításáról⁴³ is írt Teofil Pančić. A kritikus díjazza Márton száraz humorát, a magyar katonaság és a jugoszláv néphadsereg közti párhuzamokat is kidomborítja, az általános kiszolgáltatottság és megalázottság érzését veszi leginkább észre, valamint a kelet-európai groteszket mindenfelé.⁴⁴

Nagy Abonyi Árpád vajdasági magyar író *Budapest, retour* című regényének fordítása ismét kritikai reakciót provokált ki Teofil Pančić tollából, aki, azonkívül, hogy a regényt párhuzamba állítja a kilencvenes évek fiatal szerb emigrációjának kultikus regényével, Vladimir Arsenijević *U potpalublju* című könyvével, a következőket mondja még Nagy Abonyi regényéről:

Ez a könyv tehát egy korszak tapasztalatának keserű üledékéről szól. De semmiféleképpen sem csak erről. A *Budapest, retour* az érés és a felnőtté válás könyve is, egyénileg és nemzedékileg egyaránt, a szerelmi mámorok, szerencsétlenségek és csalódások dunai és tiszai ködökbe elmerülő *bluesa*, a fiatalkori barátságok szépségéről és azok szétpattanásának melankóliájáról szóló könyv, a magány könyve a hűvös kedélyű nagyvárosban, de magának az emberi egzisztenciának mint olyannak a regénye is.⁴⁵

Ennek a hármast, a fordítói egyéniségekhez kötött felosztásnak (amelynek magam is része vagyok) a korlátaival, szubjektivitásával teljes mértékben tisztában léve, valamint a lehetséges hiátusokkal, véletlen kihagyásokkal számolva, mégis úgy gondolom, hogy az itt felvázolt kép viszonylag hiteles képet fest, jobban mondva viszonylag hiteles vázat szolgáltat az érdeklődő magyar(országi) olvasónak a magyar irodalom szerb recepciójának néhány fő vonulatáról. És ha már meghatározó fordítói egyéniségekről beszélünk, véleményem szerint nem lenne igazságos a meghatározó kritikusi személyiségeket kihagyni. Ezek közül kettőt lehetne kiemelni: Teofil Pančićot, aki évente legalább egyszer ír egy-egy magyar könyvről, illetve Vladimir Arseničet, akinek, mint láttuk, elméleti vénája is van. Nem véletlen, hogy épp az ő értő kritikáikból

novosti 2012. december 15., 20., illetve Vladislava GORDIĆ PETKOVIĆ, *Pariska kiša*, Blic 2012. december 16, 19.

43 Laslo MARTON, *Ubica L. M. (pripovesti iz jednog romana)*, ford. Marko ČUDIĆ, Levo krilo, Beograd, 2014.

44 Teofil PANČIĆ, *Priče o potčinjenosti* [Történetek az alárendeltségről], Vreme 2014. [Magyarról fordította] december 4., 43.

45 Teofil PANČIĆ, *Potpalublje Pešte* [Pest potyautasa], Vreme 2015. november 12., 48.

található itt a legtöbb részlet, szemelvény. A jó, értő, művelt, szorgalmas és érdeklődő kritikus az aktív recepció előfeltétele. Kár, hogy az utóbbi időben ennyire kiszorulnak a mainstream médiából. Ugyanis ha ezt a szakmát nem lesz lehetőségük a jövőben másoknak is átadni, a fiatal kritikusokat erre betanítani, „bedrillezni”, akkor a mégoly szorgalmas fordítási tevékenységnek nem sok értelme marad.

Heike Flemming

UGRÓDESZKA A PIACI RÉSBEN

Szóval hogy Magyarország irodalmi nagyhatalom, csak hát nemde a nyelv börtöne... Wie ungerecht, wie ungerecht, sagt die zersägte Dame. (Régebbi német sanzon, minő igaztalanság, minő igaztalanság, mondja a kettéfűrészelt hölgy.)

Kettéfűrészelt hölgyeim és uraim – Kelet, Nyugat, férfi, nő, test és lélek, minő igaztalanság, minő igaztalanság –, történhetett volna úgy is, hogy napokon át magyar kurzusokat tartanánk.

Önöknek legkésőbb péntekig fejből kéne tudniuk az összes Árpád-házi királyokat, született, meghalt, uralkodott ettől eddig, a fontosabb vesztes csatákat, wie ungerecht, wie ungerecht, természetesen betéve kéne tudniok irodalmunk klasszikusait, nem ám örökké, hogy Dalos–Konrád–Szabó Magda – a sápadtarcúakra vonatkozó ősi magyar tréfát most nem mondom el, de közel vagyok hozzá –, pardon, hanem Pázmány Péter, Csokonai Vitéz Mihály, itt már a helyes kiejtésért is pluszpont járna. Azt pedig, hogy Weöres–Pilinszky–Ottlik–Mészöly–Mándy–Nemes Nagy–Szentkuthy, azt úgy kéne fűjniük, mint azt, hogy Rahn–Morlock–O. Walter–F. Walter–Schäfer. (A részleteket hagyjuk.)

Szombaton vizsgáznának, volna kis népi-urbánus keresztkérdés, hogy el ne bízzák magukat (meg mi se!), aztán jöhetne a neheze: az olvasás. Előbb természetesen a könyv-vevés, blokkot áfával megőrizni az esetleges későbbi ellenőrzés végett.

Volna végre rend a világban, centrum és periféria viszonya dialektikusan pulzálna, a kis német lurkók Weöres Sándor-verseket mormolásznának elalvás előtt – őszi éjjel izzik a galagonya, izzik a galagonya ruhája –, s ettől persze megváltozna az életük. Őszintén szólva ez az egész elképzelés nem is áll tőlem olyan távol. Reggelente magamhoz kéretném a német népet, kikérdezném az előző nap földadott memoritert, aztán Ady Endréről cserélnék eszmét. Én is megtudnék új dolgokat, a nép is.

Ach! Es geschehen keine Wunder mehr! (Schiller, ah, nem történnek már csodák!)

(Esterházy Péter, Megnyitóbeszéd a Frankfurter Könyvvásáron, 1999. október 12-én.¹)

Ha meg akarjuk érteni a magyar irodalomnak az elmúlt tíz-tizenöt évet jellemző német recepcióját, vissza kell tekintenünk egy kicsivel korábbra. Anélkül, hogy az NSZK- és NDK-beli különböző fogadtatásaira most részletesen kitérnénk, megállapíthatjuk, hogy Magyaror-

1 ESTERHÁZY Péter, *Mindenről = Uő., A szabadság nehez mámore*, Magvető, Budapest, 2003, 158–159.

szág irodalma német nyelvterületen mindig is érdeklődés tárgya volt. Az irodalom fokozatos nyitása Magyarországon a hetvenes évek végétől így Németországban is érezte hatását. Mészöly Miklós és Konrád György könyvei a hatvanas és a hetvenes években jelentek meg, Nadas Péter *Egy családregény vége* című műve 1979-ben, a Deutsche Akademische Austauschdienst (DAAD [Német Akadémiai Csereszolgálat], „a nem hivatalos magyar kultúra legfontosabb képviselője külföldön” – Dalos György) Berlieni Művészprogramja keretében pedig magyar írókat is meghívott Berlinbe. Mészöly Miklós (1974), Konrád György (1977), Esterházy Péter (1980), Nadas Péter (1981), Eörsi István (1983), Dalos György (1984), Petri György (1986), Krasznahorkai László (1987), Földényi F. László (1988), Oravecz Imre (1989), Kertész Imre (1993), Kukorelly Endre (1995), Garaczi László (1996) stb. mind egy-egy évet töltöttek a városban, a felolvasásokon megismerhette őket a közönség, és első könyveik is megjelenhettek németül, például Krasznahorkai László *Kegyelmi viszonyok* [*Gnadenerhältnisse*] című kötete az LCB-Editionen sorozatában (Hans Skirecki és Juliane Brandt fordításában) vagy Petri György első verseskötete *Zur Hoffnung verkommen* címmel 1986-ban a nagy múltú Edition Suhrkampnál (Hans-Henning Paetzke fordításában).

A rendszerváltás természetesen a magyar irodalom recepciója szempontjából is cezúrát jelöl, ami egyben esélyt is jelentett. A kiadói világ szerkezete újrastrukturálódott, számos olyan kelet-európai kiadót, amelyben „egy adott ország irodalmára specializálódott és azt szisztematikusan válogató lektorok dolgoztak, amelyben a legszokatlanabb kelet-európai nyelveket [...] olvasták”,² bezártak, vagy helyzetük a megújult feltételek mellett ellehetetlenült. Ellenben újabb kiadók alapítására is sor került. A hamburgi illetőségű Rowohlt Kiadó a Rowohlt Berlinnel létrehozta egyfajta leányvállalatát, amelynek rendeltetése szerint Berlinben, „Kelet és Nyugat metszéspontjában” a rendszerváltást publicisztikai szempontból is figyelemmel kellett kísérnie. „Tevékenységet kulcsfontosságú meglepetéssel kezdte: Kertész Imre és Nadas Péter, akiket addig az állami szerzői jogvédő egyesület, az Artisjus képviselt, teljes egészében átszerződtek a Rowohlt Berlinhez”,³ Nadas Péter *Emlékiratok könyve* hozta meg 1991-ben, 25 000 eladott példánnyal a kiadó számára az első nagy sikert.

2 Katharina RAABE, *Der erlebte Raum. Literatur im östlichen Mitteleuropa seit 1989*, Osteuropa 59. (2009/2–3.), 209.

3 Uő., 206–207.

A magyar irodalom recepciójában bekövetkezett változást talán Kertész Imre *Sorstalanság* című regényén keresztül szemléltethetjük a leginkább. Még nem sokkal a rendszerváltozás előtt, 1988-ban az NDK Kulturális Minisztériuma engedélyezte a könyv nyomtatását. A regény 1990-ben, a rendszerváltást követő átalakítások során Jörg Buschmann fordításában *Mensch ohne Schicksal* címmel jelent meg a Rütten & Loening Kiadónál, akkor azonban némiképp visszhang nélkül maradt. Miután az új Rowohlt Berlin Kertész összes művére biztosította magának a jogokat, a *Sorstalanság* jogai azonban csak 1995-ben váltak ismét szabaddá, a kiadó először, 1992-ben a *Kaddis a meg nem született gyermekért* (*Kaddisch für ein nichtgeborenes Kind*), majd 1993-ban a *Gályanapló* (*Galeerentagebuch*) című műveit adta ki. Katharina Raabe szerint, aki 1993-tól dolgozott a Rowohlt Berlinnél, e könyvek fogadtatása még „nagyon visszafogott” volt, az áttörést csak a *Sorstalanság* „hozta meg nem sokkal az Auschwitz-émlékév vége után, 1995-ben [...], Christina Viragh újrafordításában. E könyv meghatározó újszerűsége egy korábbi időpontban talán egyáltalán nem is lett volna olyan szembeötlő, mint egy olyan év után, amikor azt az olvasók ahelyett, hogy az új bizonyítékok, emlékek, tanulmányok tömegétől kimerülten félretették volna, megnövekedett kíváncsisággal és érzékenységgel olvasták. A saját múlt feldolgozása, megértése ismétlődött itt meg, amennyiben a 20. század azon katasztrófái váltak az elbeszélés tárgyává és ezáltal a képzelet és az empátia számára is elérhetővé, amelyek Kelet-Európában, a német kollektív bűnösség következtében megtörténtek. Ez az irodalom újból megrázta Európa egészének lelkiismeretét. [...] Kertész és Tišma felfedezése, de idesorolhatjuk Hanna Krallt is, összhangban állt a múltfeldolgozás egy új szakaszával, mely az újraegyesült Németországban kezdetét vette. 1996 augusztusában, néhány hónappal a *Sorstalanság* megjelenése után jelent meg Daniel Jonah Goldhagen *Hitler buzgó böhérai* című történelmi tanulmánykötete [...]. 1995-ben megnyílt a Wehrmacht Kelet-Európában elkövetett bűntetteit tematizáló kiállítás, amelyek évekig élénk viták tárgyát képezték. Érezni lehetett a múlt nagy megrázkódtatásainak utórezgéseit, és a »Kelet«, amely a kommunizmus véget értével éppen kezdett veszíteni komorságából, tömegsírként, a németek kollektív bűnössége által beszennyezett, sivar pusztaságként tűnt fel.”⁴

4 Uo., 217–218.

Raabe szerint éppen ez az, amit a német olvasók a kelet-európai, illetve a magyar irodalomtól akkoriban elvártak vagy talán máig el is várnak: azt, hogy, Eduard Goldstücker szavaival, a jelen történelmi regényének Közép-Európa keleti részéről kell érkeznie, mert az emberek ott radikálisabb és kiüttalanabb módon néztek szembe történelmükkel, mint itt. Talán ezzel magyarázható Nadas Péter *Emlékiratok könyve* (*[Buch der Erinnerung]*, Rowohlt, Berlin, 1991, fordította Hildegard Grosche), Krasznahorkai László *Sátántangó* (*[Satanstango]*, Rowohlt, 1990, fordította Hans Skirecki), Esterházy Péter *Harmonia Caelestis* (Berlin Kiadó, 2001, fordította Terézia Mora), Dragomán György *A fehérek király* (*[Der weiße König]*, Suhrkamp, 2008, fordította Kornitzer László) vagy Borbély Szilárd *Nincstelenség* (*[Die Mittellosen]*, Suhrkamp, 2014, fordította Heike Flemming és Kornitzer László) című regényeinek nagy sikere is.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a német olvasók magyar irodalom iránti növekvő érdeklődésének nem minden magyar szerző örült, és erre most csak két példát hoznánk. Amikor a tutzingi Evangélikus Akadémia 1993-ban a *Közép-Európai Dialógusok* című konferenciájára meghívta Dalos Györgyöt, Zsuzsanna Gahsét, Kertész Imrét és Ungváry Rudolfot, többek között a berlini Magyar Intézet akkori igazgatója, Kurucz Gyula is felröptette neki, hogy csak a „Konrad-bandát” (sic!) vette figyelembe, de maga az összejövetel is botrányosan zajlott.⁵ Amikor pedig Magyarország a Frankfurti Könyvvásár díszvendége volt, 1999-ben Csurka István publikált egy olyan hajmeresztő kijelentésektől hemzseggő cikket *A frankfurti zsarnokság* (*[Die Frankfurter Tyrannei]*) címmel, hogy a részvétel egyet jelent „Magyarország kozmopolita kiárusításával”, nem más, mint „a magyar önfeladás és a magyar agónia része”, a részt vevő szerzőket pedig „nemzetközi írókként” és „sikerliberal-homoszexuális-hermafrodita-kozmosopolita írókként” aposztrofálta.⁶

Magyarország sikerét, amely az egykori keleti blokk országai közül 1989 óta elsőként szerepelt a Frankfurti Könyvvásár díszvendégeként, természetesen nem tudta megakadályozni. A német olvasók amúgy is felerősödött érdeklődése a magyar irodalom iránt újabb talajra lelt, és a figyelem, amely a magyar irodalom felé fordult, olyan lendületet

5 Vö. KERTÉSZ Imre, *Haldimann-levelek*, Magvető, Budapest, 2010.

6 CSURKA István, *A frankfurti zsarnokság*, Havi Magyar Fórum VII. (1999/8.), 3–13.; vö. ehhez ULRIKE BAUREITHEL, *Namenslisten*, Der Freitag 1999. szeptember 15. vagy EÖRSI István, *Die Rückkehr der Atavismen*, Die Zeit 1999. október 14.

vett, hogy annak az 1999-es könyvvásárt követő tíz, tizenöt év recepcióját is meg kellett határozni. Azok a kiadók, amelyek korábban nem foglalkoztak magyar irodalommal, szintén felvettek magyar szerzőket is a programjukba. Az olyan, már ismert írók, mint Konrád György (aki 1997 és 2003 között ráadásul az egyik legfontosabb német kulturális intézmény, a Berlieni Művészeti Akadémia [Akademie der Künste] elnöke volt), Kertész Imre (akinek a *Sorstalanság* című regénye időközben az iskolák tanrendjébe is bekerült), Nádas Péter és Esterházy Péter mellett más szerzők is színre léptek, például Závada Pál, Parti Nagy Lajos, Rakovszky Zsuzsa vagy Sándor Iván. Emellett az írók fiatalabb generációja is meghallgatásra talált, többek között Bartis Attila, Grecsó Krisztián, Dragomán György, Márton László, Darvasi László, Bán Zsófia, Tóth Krisztina vagy Borbély Szilárd.

A kortárs írók sikerének következtében a háború utáni irodalom klasszikusait és íróit is (újra)felfedezték. Itt elsősorban Márai Sándor hatalmas sikerét kell megemlítenünk, akinek az életművét 2000 óta a Piper Kiadó gondozza, miután Márai könyveit már saját korában is lefordították, illetve azok később kisebb kiadóknál is megjelentek. Kosztolányi Dezső regényei különböző kiadóknál láttak napvilágot, *Esti Kornél* című novellaciklusa, amely 2004-ben és 2006-ban két kötetben, Christina Viragh fordításában jelent meg, nagy feltűnést keltett. Szerb Antal regényeit 2009-től a Deutscher Taschenbuch Verlag újrafordította (miután a hatvanas és a hetvenes években elszórva jelentek meg Keleten és Nyugaton). Meg kell említenünk továbbá Szép Ernőt (*Emberszag [Zerbrochene Welt]*, 2014, Deutscher Taschenbuch, fordította Zeltner Ernő), Gelléri Andor Endrét (*A nagymosoda [Die Großwäscherei]* 2015, *Stromern*, 2018, Guggolz, fordította Tankó Tímea; Gelléri egyes művei is megjelentek 1989 előtt Nyugaton és Keleten is), Illyés Gyulát, (*A puszták népe [Die Puszta]*, 1999, Suhrkamp, fordította Podmaniczky Tibor; előtte már 1947-ben és 1985-ben is), Ottlik Gézárt (*Iskola a határon [Die Schule an der Grenze]*, 2009, Eichborn, fordította Charlotte Újlaki; a rendszerváltás előtt szintén Keleten és Nyugaton is), Örkény Istvánt (*Egyperces novellák [Minutennovellen]*, 2002, fordította Terézia Mora; *Lágernek népe [Das Lagervolk]*, 2010, Suhrkamp, fordította Kornitzer László) vagy Rubin Szilárdot is (*Csirkejáték [Kurze Geschichte von der ewigen Liebe]*, 2009; *Római egyes [Eine beinahe alltägliche Geschichte]*, 2010, mindkettő Ikker Andrea fordításában; *Mulatság a farkasveremben [Die Wolfsgrube]*, 2013, *Aprószentek [Der Eisengel]*, 2014, Rowohlt Berlin, mindkettő Tankó Tímea fordításában).

Tudni kell, hogy a német könyvpiac a magyar szerzők számára gyakran egyfajta ugródeszka szerepét töltötte be. Ez egyrészt azt jelenti, hogy más országok kiadói a magyar könyvek német fordításainak sikere szerint tájékozódtak, másrészt pedig azt, hogy egy szerző könyvének nemzetközi jogait, amennyiben a szerzők nem nemzetközi ügynökségek képviselőjét vették igénybe, nem magyar, hanem német kiadók képviselték és értékesítették. Gyakran a szerkesztők azok, akik egy kiadó kelet-európai vagy magyar programját alakítják. Itt most például Ingrid Krügeret szeretném megemlíteni, aki a rendszerváltás előtt a Luchterhand Kiadónál az NDK és a Szovjetunió irodalmáért felelt, a rendszerváltás után pedig először a Rowohlt Berlinnél, később pedig szabadúszó szerkesztőként magyar szerzők, mindenekelőtt Kertész Imre és Nádas Péter könyveit gondozta. Delf Schmidt, huszszú évekig a Rowohlt német, francia és olasz szerzőinek lektora szintén odaadón foglalkozott Esterházy Péter és Nádas Péter könyveivel. Nem utolsósorban ki kell emelnem Katharina Raabe nevét is, aki 1993-tól 2000-ig a Rowohlt Berlin szerkesztője volt, azóta pedig a Suhrkamp kelet-európai programjának felelőse, és (más kelet-európai országok irodalma mellett) a magyar irodalomban is rendkívüli jártassággal bír. A német olvasók újabb és újabb magyar szerzők felfedezését köszönhetik neki. Ausztriában ugyanakkor 2011 óta a Paul és Zsóka Lendvay által alapított Nischen Kiadó az, amely tevékenységét kizárólag a magyar irodalom kiadásának szenteli. Itt jelentek és jelennek meg például Spiró György, Barnás Ferenc, Parti Nagy Lajos, Tóth Krisztina, Péterfy Gergely vagy Kiss Tibor Noé művei.

A magyarul többnyire nem tudó lektorok munkáját segítik természetesen a fordítók is, akikről szintén nem szabad megfeledkeznünk. Egy viszonylag kis közösség az – összesen bő egy tucat fordító –, amelyre a magyar irodalom német nyelven történő közvetítésének feladata hárul. E közvetítők javarészt kivándorolt magyarok vagy az ő gyermekeik, mint például Terézia Mora, Christina Viragh, Tankó Tímea, Relle Ágnes, Kalász Orsolya, Doma Ákos, Buda György vagy Zádor Éva, de olyanok is, akik a magyart idegen nyelvként tanulták, így például Wilhelm Droste, Christina Kunze, Clemens Prinz vagy Heinrich Eisterer. Nem ritkán maguk a fordítók is sikeres, német nyelven írt könyvek szerzői. Terézia Mora például idén elnyerte a Büchner-díjat, amely a legjelentősebb irodalmi elismerés német nyelvterületen, de Christina Viragh, Doma Ákos és Zsuzsanna Gahse neve sem ismeretlen e tekintetben.

A magyar fordítók lehetőségei viszonylag jók, noha természetesen lehetnének jobbak is. A magyar kis nyelvnek, egyfajta piaci résznek számít, aminek megvannak az előnyei, de a hátrányai is. A megrendelések átláthatók, a nagy nyelvekkel (főként az angollal) összehasonlítva azonban kevés magyar fordítás készül. Mindenesetre a fordítók sincsenek olyan sokan, így a megbízások nagyjából igazságosan meg tudnak oszlani közöttük, emellett pedig honoráriumuk is magasabb például a nagy nyelvekből fordított zsánერიrodalomért járónál, noha az a megélhetéshez szükséges költségekhez képest még így is kifejezetten alacsony. A magyar irodalom fordításából ezért feltehetően egy fordító sem tud megélni, még úgy sem, hogy a fordítók anyagi és intézményi támogatására kiépített, szilárd hálózat is működik, amely a szakszervezetektől és a különböző egyesületektől kezdve az ingyenes továbbképzési lehetőségeken át számos támogatási programot, ösztöndíjat és fordítói házat is magában foglal.

A költészet ugyan általában, a magyar költészet azonban ezen belül is kimondottan egy olyan műfaj, amely német nyelvterületen rendkívül nehéz helyzetben van, és amelyet nagy kiadók szinte soha nem adnak közre. Így a kisebb kiadókra, intézményekre vagy internetprojektekre hárul az a feladat, hogy felkutassák ezt a kincset, noha ezek figyelme is inkább a kortárs költészetre irányul. A stuttgarti Akademie Schloss Solitude „kelet-európai csereprogramjának” [Osteuropäisches Netzwerk] keretében újra és újra magyar költők számára is lehetővé teszi a németországi tartózkodást, valamint egy válogatott műveikből készült fordításkötet megjelenését is biztosítja. Ennek köszönhetően jelentek meg Térey János (*KaltWasserKult* 2007-ben Kalász Orsolya, Gerhard Falkner és Monika Rinck fordításában), G. István László (*Sandfuge* 2009-ben Kalász Orsolya és Monika Rinck fordításában), Krusovszky Dénes (*Wie schön das Kaputtgehen ist* 2011-ben Orbán István fordításában), Gerevich András (*Teiresziász vallomásai [Teiresias' Geständnisse]* 2013-ban Kalász Orsolya, Monika Rinck és Tankó Tímea fordításában), Tóth Kinga (*Allmaschine* 2014-ben Kalász Orsolya és Monika Rinck fordításában), Nemes Z. Mária (*Puskin mellei [Puschkins Brüste]* 2016-ban Kalász Orsolya, Monika Rinck és Matthias Kniep fordításában) vagy Szócs Petra versei (*Das dänische Puder* 2017-ben Kalász Orsolya fordításában). E helyütt meg kell említeni a lyrikline.org elnevezésű projektet is, amely eredeti nyelven és hangon (!) mutat be költőket a világ minden részéről, valamint a versek fordítását is közli. A magyar szerzők közül megtalálható például Balla Zsófia, Borbély

Szilárd, Ferencz Győző, Györffy Ákos, Háy János, Kemény István, Parti Nagy Lajos, Szabó T. Anna, Szálinger Balázs, Tolnai Ottó, Tóth Krisztina, Várady Szabolcs vagy Závada Péter.⁷ A korábbi korszakok költészete ellenben manapság már szinte egyáltalán nem kerül kiadásra, eltekintve néhány kivételtől (például József Attila *Szeretném, ha vadalmafa lennék [Ein wilder Apfelbaum will ich werden]* című köteté 2006-ban az S. Fischer Kiadónál Daniel Muth fordításában vagy Ady Endre *Add nekem a szemeidet [Gib mir deine Augen]* 2011-ben az Arconál Wilhelm Droste fordításában), az olvasónak könyvtárakban vagy antikváriumokban kell beszereznie a korábbi publikációkat, amelyek egyáltalán léteznek.

Szintén kisebb kiadók vállalkozásának köszönhetően jelennek meg szabályos időközönként magyar irodalmi antológiák is. Nemrég a *die horen* című folyóirat *Ungarische Ungereimtheiten (Magyar rímtelenségek)* című kiadványa (Wallstein, 2016, szerkesztette Relle Ágnes) adott ízelítőt fiatal magyar szerzők műveiből, miután a folyóirat már 1999-ben is a magyar irodalomnak szentelt egy számot (*Bestiarium Hungariae* címmel, amelyet szintén Relle Ágnes szerkesztett). Julia Schiff a müncheni Lyrik Kabinett alapítványánál 2018-ban *Streifflichter / Fénycsóvák* címmel adott ki egy kétnyelvű magyar költészeti antológiát. Valamint Kalász Orsolya éppen most tervezi egy magyar irodalmi antológia megjelentetését a KLAk Kiadónál *Hypnose des Jahrhunderts [Az évszázad hipnózisa]* címmel.

A magyar szerzők jelenléte német nyelvterületen azonban nem pusztán publikációkra korlátozódik, hanem azt a gyakran különböző rendezvényekkel összekapcsolódó ösztöndíjak is elősegítik. A már említett Akademie Schloss Solitude, valamint a DAAD Berlini Művészeti programja ma is létezik. A teljesség igénye nélkül említést kell még tennünk a berlini Literarisches Colloquiumról, amely a Külügyminisztérium segítségével időről időre magyar szerzőket (és fordítókat) is meghív Berlinbe, ahogyan a szintén berlini Akademie der Künste is „Junge Akademie” elnevezésű ösztöndíjprogramja keretében. A Landis & Gyr alapítványánál szintén van lehetőség magyar szerzők számára is egy hat hónapos ott-tartózkodásra a svájci Zug városában.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a német nyilvánosság magyar irodalom iránti érdeklődése – noha a piacot, amint számos más európai országban, az angol nyelvű irodalom uralja – tartós volt, és a mai

7 <https://www.lyrikline.org/de/autoren?nav=1&lang%5B%5D=hu>.

napig az maradt. Ez a figyelem az 1989-ben bekövetkezett rendszerváltás után, Magyarországnak az 1999-es Frankfurti Könyvvásáron való vendégszereplését követően, valamint 2002-ben, amikor Kertész Imre elnyerte a Nobel-díjat, újabb lendületet kapott. Kertész Imre mellett Esterházy Péter és Nádas Péter is viszonylagos népszerűsége tette szert. 2004-ben Esterházy Péternek ítéltek a német könyvszakma békedíját. Kertész Imre és Esterházy Péter halála 2016-ban azonban nemcsak emiatt hagyott hátra maga után űrt (noha egész életükben védekeztek az ellen, hogy egyfajta reprezentatív szerepet tulajdonítsanak nekik), hanem mert mindketten támogatták és elősegítették más (fiatal) magyar szerzőknek a német könyvpiacon való megjelenését. Számítalan utószót is írtak magyar szerzők könyveihez.

Nyitott kérdés, hogy Magyarország aktuális politikai helyzetét is figyelembe véve a jövőben miként fejlődik tovább a magyar irodalom recepciója. Itt elsősorban nem az országimázsra gondolok, hanem mindenekelőtt annak a kulturális külpolitikára kifejtett hatásaira. A Balassi Intézet és a Petőfi Irodalmi Múzeumban működő Magyar Könyv- és Fordítástámogatási Iroda elindított néhány olyan programot, amelynek célja a magyar irodalom külföldön való népszerűsítése, ilyen például a fordítástámogatás külföldi kiadók részére, a külföldi lektorok számára létrehozott program, a fordítók támogatása mintafordítások elkészítéséhez stb. Feltétlenül meg kell említenünk a Rácz Péter vezette balatonfüredi Magyar Fordítóházat is, amely a magyar irodalom fordítói számára hirdet rezidenciaprogramot. Az ehhez hasonló programoknak és intézményeknek a magyar irodalom külföldi közvetítésében betöltött szerepét nem lehet eléggé hangsúlyozni. Csak kívánni tudom, hogy sikerüljön az irodalom támogatásának ezen intézményes és anyagi kereteit kiépíteni és biztosítani.⁸

Csécsei Dorottya fordítása

8 További felhasznált irodalom: Rüdiger WISCHENBART, *Diversity Report 2008. An overview and analysis of translation statistics across Europe: Facts, trends, patterns*, http://www.wischenbart.com/upload/Diversity%20Report_2008_final.pdf; Christine SCHLOSSER, *Zwei Jahrzehnte ungarischer Literatur in deutscher Übersetzung (1988–2008). Eine Bibliografie*, Hungarian Book Foundation, Budapest, 2008.; Christine SCHLOSSER, *Zwei Jahrzehnte ungarischer Literatur in deutscher Übersetzung (1988–2008). Eine kommentierte Bibliografie*, Hungarian Book Foundation, Budapest, 2009.

Wekerle Szabolcs

SZÁNDOR MÁRÁJ, SZUPERSZTÁR

*A magyar irodalom Hollandiában
a 19. század végétől napjainkig*

Michaël Zeeman 1958-ban született az Amszterdamhoz közeli Markenben. Tizenhat évesen eladóként helyezkedett el a Frízföld fővárosában, Leeuwardenben lévő De Tille könyvesboltban, közben recenziókat írt a helyi napilapnak. Megszállott olvasó volt. Később az üzlet tulajdonosa feljelentette, mondván, a fiatalember több százezer gulden értékben lopott el tőle köteteket. Zeeman azzal védekezett, hogy megbeszéltek, a műveket, amelyekről kritikát ír, hazaviheti. Így is van, vágott vissza a tulaj – ám azokat utána vissza kellett volna hoznia. A per hét évig húzódott, ítélet végül nem született benne. Közben Zeeman Hollandia egyik legjobb és legrettegettebb kritikusa lett. Nemcsak a szerzők tartottak tőle: miután két éven át vezette a tekintélyes napilap, a Volkskrant kultúrarovatát, elbocsátották, mert túl sok konfliktusa volt a munkatársaival. Kissé hirtelen természete azonban csöppet sem zavarta például Philip Rothot, akivel éveken át bensőséges barátságot ápolt. A holland tagja volt azon szűk körnek, amelynek az amerikai szerző véleményezésre megmutatta megjelenés előtt álló kéziratait. Az időközben Rómába költöző Zeeman tragikusan korán, ötvenéves korában hunyt el agydaganat következtében – lakásában halála után mintegy negyvenezer kötetes könyvtárat találtak.

Ez a kis bevezető amellett, hogy emléket állít az elmúlt évtizedek egyik legjelentősebb németalföldi bibliofilének, más célt is szolgál. Éspedig azt, hogy érzékeltesse, mit jelentett, ha ez a „fáradhatatlan óriás” (ahogy testalkatára és szellemi képességeire utalva Philip Roth jellemezte barátját) kedvező kritikát közölt valakiről.

Márai Sándor ezen szerzők közé tartozott. A kassai születésű, Budapesthez és azon keresztül Bécshez kötődő miliőben eszmélő, felnövő író elemzi Márait Zeeman egy Volkskrantban 2000-ben megjelent írásában, egyfelől siratja a letűnt, zsigerekig polgári életet, de nem áll meg itt. Ugyanúgy a „Welt von Gestern” (a tegnapi világának) gyermeke, mint Stefan Zweig, ám nem elégszik meg azzal, hogy emléket állítson ennek a világnak. Hanem továbblép. Munkásságát, egész attitűdjét,

írja a holland kritikus, kettősség jellemzi. Gondolkodása egyfelől ebben a polgári kultúrában gyökerezik, elfogadja ugyanakkor a sors és a személyiség szeszélyes voltát; visszatérően azt vizsgálja, mi az, amit meg kell tartanunk, és mi az, amit el kell engednünk. Zeeman véleménye szerint talán ez *A gyertyák csonkig égnek* sikerének titka is (a könyv hollandul *Gloed* címen jelent meg,¹ ami a német Gluthoz hasonlóan „paraszat” jelent; maga Márai egyébként az 1960-as években hangjátékká dolgozta át a regényt, amelynek ugyancsak a *Parázs* címet adta). Pedig, állapítja meg a szerző, *A gyertyák csonkig égnek* tulajdonképpen túl vékony, túl lassú, és egész témafelvetésében is túl kevés ambiciózus mű a mai kor emberének, mégis hónapokon át vezette nagy európai országokban az eladási listákat.²

Amolyan kandallótűz melletti történetmesélő hangulat

A gyertyák csonkig égnek 1998-ban indult hódító útjára Európában, miután Olaszországban az író és könyvkiadó Roberto Cavallo újra felfedezte a szerző műveit. Olaszország után Németországban, Hollandiában, majd Franciaországban is valóságos Márai-mánia alakult ki. (Érdekes, hogy Franciaországban egyszer már megjelent 1958-ban, utána 1995-ben ismét kiadták, ám mindkétszer visszhangtalan maradt, és csak olasz „kerülővel”, a kétezres évek elején lett ott is bestseller.)

Azt, hogy a 2000-es évek elején – amikor a rendszerváltás korának magától értetődő felénk fordulása után némileg épp lanyhulni kezdett a Nyugat ránk irányuló figyelme – Hollandiában újra fellángolt az érdeklődés a magyar irodalom iránt, elsősorban ennek az európai trendnek köszönhetjük. Máraira még visszatérünk, ám előbb talán érdemes megnézni, mi volt a helyzet szépíróinkkal az ő rekordpéldányszámokat hozó megjelenéséig.

Ehhez az Eötvös Loránd Tudományegyetem Netherlandisztika tan-székének adjunktusa, Varga Orsolya által írt, *Magyar irodalom Hollandiában a második világháborútól a kétezres évek elejéig* című tanulmányt³

1 SÁNDOR MÁRAI, *Gloed*, ford. Mari ALFÖLDY, Wereldbibliotheek, Amsterdam, 2000.

2 MICHAËL ZEEMAN, *De terugkeer van Sándor Márai*, Volkskrant 2000. december 22., <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/de-terugkeer-van-sandor-marai-b3109cb4/>.

3 VARGA Orsolya, *Magyar irodalom Hollandiában a második világháborútól a kétezres évek elejéig*. Henry Kammer műfordítói munkássága = Oda-vissza; A kulturális transzfer folyamatai Hollandia, Flandria és Magyarország között, szerk. GERA Judit – VESZTERGOMI Janina, ELTE Eötvös, Budapest, 2018, 259–282.

hívjuk segítségül. Az írásból kiderül, hogy bár a két nép között évszázadokra visszanyúlóan létezett kulturális-szellemi kapcsolat (elég, ha csak a reformáció kezdetétől nagy számban Németalföldre tanulni zárandókoló protestánsainkra gondolunk), magyar művek csupán a 19. század második felétől fogva jelentek meg Hollandiában, jórészt valamilyen közvetítő nyelvből fordítva. A Magyarországon 1862-ben napvilágot látott *Az ember tragédiája* 1887-ben került a németalföldi olvasók elé,⁴ utána pedig – a múlt századelőn és a két világháború között – kevés magyar mű jelent meg holland nyelven. Kijött egy Ady-kötet és néhány lektűr – Harsányi Zsolt, Földes Jolán, Vaszary Gábor és Körömdi Ferenc –, ezenkívül már akkor feltűnt a könyvesboltok polcain Márai, Kassák Lajos és Molnár Ferenc kötete. (A nemzetközileg fölöttébb sikeres Molnár egy Varga Orsolya által idézett, Sivirsky Antal jegyzte tanulmány szerint nem kis mértékben hatott a holland drámaírókra is – az 1889 és 1958 között élt Ary den Hertogot például egyenesen „holland Molnár”-nak nevezték –, Molnár darabjait – a *Liliomot*, a *Játék a kastélybent*, a *farkast* – pedig egészen az 1960-as évekig játszották a színházak.)

Ami a második világháború utáni korszakot illeti, érdemes idéznünk az idén az Utrechti Egyetem fordítástudomány mesterszakán végzett hallgató, Fuhl Eszter minitanulmányát, amelyet az 1947 és 2016 között hollandul kiadott magyar műveket számba vevő lista bevezetéseként írt.⁵ Fuhl Eszter öt periódusra osztja a vizsgált időszakot: ezek határait jelentős magyarországi történelmi mozzanatok jelölik ki. Az első periódus, amelyben 22 magyar mű jelent meg hollandul, 1947-től 1956-ig tart, a második 1956-tól 1969-ig (20 könyv), a harmadik 1970-től 1989-ig (33 könyv). A negyedik időszak az 1990 és 1999 közötti 24 lefordított kötetrel, míg az utolsó, az ötödik 2000-től 2016-ig tart, és 73 megjelent könyvet ölel fel. Ez összesen 174 könyv.

A második világháború vége és az ötvenhatos forradalom közti időszakot, írja Fuhl, leginkább a – ezt már a tanulmányban olvastak alapján mi jellemezzük így – „recycling” jellemezte: a szerző úgy véli, az ekkor megjelentetett majd két tucat lektűr és detektívregény jelentős részét a kiadók alighanem már a háború előtt lefordították, ám 1940 és 1945 között más dolguk is akadt, mint a művek piacra dobása.

4 IMRE MADÁCH, *De tragedie van den mensch*, ford. A. S. C. WALLIS – J. L. BEIJERS – W. F. DANNENFELSER, Amsterdam, 1887.

5 FUHL Eszter, *Lijst Hongaarse literatuur in het Nederlands*, Diplomamunka, fordítástudomány mesterszak, Universiteit Utrecht, 2018.

A kiadói fiókokban ragadt művek – köztük Zilahy Lajos Magyarországról időközben száműzött könyvei – ezért a világegés után láttak napvilágot. A negyvenes-ötvenes években azért a könnyedebb művek mellett klasszikusok is eljutottak Hollandiába: *A Pál utcai fiúk* például 1950-ben jelent meg,⁶ igaz, különösebb visszhang nélkül.

A második periódus '56-tól '69-ig terjed, ez a Kádár-kor első szakasza. Ekkor elsősorban olyan szerzők – Déry Tibor, Illyés Gyula – könyveit ültették át hollandra, akik szemben álltak a rendszerrel, de megjelentek nagy klasszikusok is, mint Gárdonyi és Ady. Sivirsky Antal 1957-ben novellagyűjteményt szerkesztett, amelyben Petőfitől Máraiig klasszikus és kortárs szerzők szerepeltek, és amelyet a kritika sem hagyott figyelmen kívül.⁷ (Az 1909 és 1993 között élt Sivirsky nagy szolgálatot tett a magyar kultúra ügyének Hollandiában: az első világháború után egy nagy hollandiai humanitárius akció keretében úgynevezett „gyerekvonattal” érkezett nyaralni és felerősödni az országba, végül ott maradt, és irodalomtörténészként, műfordítóként tevékenykedett.) Az NRC Handelsblad című napilap Varga Orsolya által citált recenzense ekkor így foglalja össze a magyar irodalom lényegét: „Mindenekelőtt az itt tárgyalt magyar elbeszélő művészet általános vonását kell kiemelnünk: annak orális jellegét. A mi elbeszélő művészetünk túlnyomórészt didaktikus hagyományával ellentétben egyértelműen a gyönyörködtetés, szórakoztatás jellemzi, amolyan kandallótűz melletti történetmesélő hangulat lengi be.”

Jön Konrád

Az 1970-től a rendszerváltásig tartó szakaszt meghatározta a magyar származású, ám magyarul nem beszélő holland író, Jan Cremer által útjára indított *Hongaars Archief* (Magyar Archívum) sorozat. Ebben kihozták Jókaitól *Az arany embert*,⁸ Mikszáthtól a *Különös házasságot*,⁹ Gárdonyitól az *Egri csillagokat*,¹⁰ Móricztól a *Boldog embert*,¹¹ Koszto-

6 Ferenc MOLNÁR, *De jongens van de Pálstraat*, ford. TRUUS EIJGENHUIJSEN – RÓNA Imre, Nederlandsche Keurboekerij, Amsterdam, 1950.

7 *Meesters der Hongaarse vertelkunst*, szerk. SIVIRSKY Antal, Utrecht, 1957.

8 MÓR JÓKAI, *De man van goud*, ford. I. DAAN, Meulenhoff, Amsterdam, 1983.

9 KÁLMÁN MIKSZÁTH, *Een vreemd huwelijck*, ford. SIVIRSKY Antal, Loeb, Amsterdam, 1981.

10 GÉZA GÁRDONYI, *De sterren van Eger*, ford. HENRY KAMMER, Loeb, Amsterdam, 1982.

11 ZSIGMOND MÓRICZ, *De gelukkige mens*, ford. I. DAAN, Loeb, Amsterdam, 1982.

lányitól az *Édes Annát*,¹² de helyet kapott benne Sánta Ferenc *Az ötödik pecsétje*¹³ is.

Fuhl Eszter összegzésében a negyedik időszak a rendszerváltástól az ezredfordulóig terjed. Politikailag különösen izgalmas kor, amelyre irodalmunk hollandiai jelenléte is érzékenyen reagál, az ottani közönség pedig kedvvel és olykor egészen magas példányszámban fogyaszt magyar műveket. Az egyik sztárszerző ebben a periódusban egyértelműen Konrád György: első könyvét már 1976-ban hollandra ültették, 1999-ig további tíz regénye jelent meg a Benelux országban. Konrád 1989-ben robbant be igazán a köztudatba, amikor a népszerű tévés újságíró, Wim Kayzer meghívta *Nauwgezet en wanhopig* (*Lelkiismeret és kétségbeesés*) című műsorába, amelyben négy író és gondolkodó életútján keresztül mutatta be a 20. század történetét. Konrád itt olyan szerzők társaságában szerepelt, mint Gabriel García Marquez, Jorge Semprún és George Steiner. A négyrészes portréműsor után a magyar író a holland értelmiség köreiből valósságot vált. (Kayzer egy év múlva, 1990-ben még egy komoly televíziós produkciót szentelt a magyar közelmúlt és átmenet ekkor Európa-szerte nagy érdeklődéssel kísért témakörének: *A hegy lábánál* című háromrészes műsor a budavári Hilton hotelből jelentkezett, és meghívott vendégek történeteinek, anekdotáinak, emlékeinek keresztül igyekezett bemutatni a háború utáni Magyarország és Kelet-Európa történetét.)

Konrádnak, írja tanulmánya idevágó részében Varga Orsolya, olyan különleges pozíciót sikerült kivívnia a holland irodalmi életben, hogy a legnevesebb lapok kérték fel önálló rovat publikálására – hasonló korábban nem történt magyar íróval Hollandiában.

Ebben az időszakban fordították még többek között Szabó Magda, Nádas Péter, Esterházy Péter és Kertész Imre műveit,¹⁴ akik többé-kevésbé a következő, ötödik Fuhl Eszter-i periódusban is közkedvelt szerzők maradtak. Ám ennek a máig tartó szakasznak legnagyobb sztárja egyértelműen Márai – akit a hollandok a vele foglalkozó tévé- és rádióadások igyekvő, ám a névvel nehezen megbirkózó felkonfjai nyomán

12 Dezső KOSZTOLÁNYI, *Anna*, ford. DEDINSZKY Erika, Loeb, Amsterdam, 1982.

13 Ferenc SÁNTA, *Het vijfde zegel*, ford. László MARÁCZ – N. HEIJBROEK, Loeb, Amsterdam, 1981.

14 Szabó Magda fordítói Dandoy Györgyi, illetve a közösen dolgozó Daróczi Anikó és Ellen Hennink; Nádas Péteré Daróczi Anikó, Henry Kammer, Rozgonyi Piroska és Marcel Bax, valamint Rob Visser; Esterházy Péteré Henry Kammer, Robert Kellerman, Ineke Molenkamp-Wiltink és Edwin van Schie; Kertész Imréé Alföldy Mari és Henry Kammer.

„Szándor Máráj”-ként tisztelnék. „Márai extrém, valahol negyedmilliónál vesztettem el a fonalat a Gyertyákat illetően, a többi könyve nyilván kevesebb, de ott is tízezres példányszámokról beszélhetünk” – válaszolja kérdésünkre Alföldy Mari, Márai holland fordítója, amikor az író eladásokban mérhető hatásáról kérdezzük. És Márai hallatlan kultuszával posztumusz komoly szolgálatot tesz a magyar irodalom ügyének is. Varga Orsolya írja: az író kanonizációjának hozadéka, hogy a kiadók foglalkozni kezdenek előfutáraival is, így megjelennek, illetve újra megjelennek Kosztolányi Dezső és Szerb Antal regényei.¹⁵ Különösen előbbi vált ki nagy hatást. Egy jelentős napilapban, a Trouw-ban megjelenő kritika például így méltatja: „Még Márai Sándornál is jobban írt kor- és honfitársa, Kosztolányi Dezső. Az *Édes Anna* igazi nagy regény.” Egy másik lelkesült recenzió így fogalmaz: „Kosztolányi még a mellékszereplőkkel is kiérdemelteti az Oscar-díjat.”¹⁶ Találó, igaz?

Háború, magány, kilátástalanság és elnyomás

De vajon mit esznek rajtunk a hollandok? Amikor Alföldy Marit arról kérdezzük, hogy a magyar irodalom kitüntetett helyet foglal-e el a kelet-közép-európai irodalmak között Hollandiában, így válaszol: „Megjelennek cseh, lengyel, román, szlovén, szerb könyvek is, legalábbis ezekről tudok, de nekem az a benyomásom, hogy a magyar irodalmat nagyobbra tartják. Persze nem biztos, hogy az én érzékelésem ebben a tekintetben elfogulatlan.”

Ennek ellenére tény: Konrádhoz, Máraihoz hasonló *hype* nemigen jutott osztályrészül más, Európa ezen fertályáról származó íróknak Hollandiában. De tényleg: mi érdekes bennünk?

Varga Orsolya írja: a magyar szerzők gyakran háborúról, magányról, kilátástalanságról, elnyomásról, a szabadság hiányáról írnak. Ezek olyan témák, amelyek a nyugat-európai olvasó számára sokszor ismeretlenek, különösek, ezért érdekesekek is.¹⁷

Erre rímél Alföldy Mari véleménye is. A magyar irodalom egyik legjelentősebb mai hollandra ültetője 2014-ben megkapta a nagyon

15 Kosztolányitól az *Esti Kornél* (ford. Alföldy Mari), *Az aranyáskány* (Alföldy), az *Édes Anna* (Henry Kammer új fordításában), a *Pacsirta* (Henry Kammer) és a *Néró, a véres költő* (Rogier van der Wal); Szerb Antaltól az *Utas és holdvilág*, valamint *A Pendragon-legendá* (mindkettő Dandoy Györgyi fordításában).

16 Mindkettő idézi: VARGA, I. m., 270.

17 Uo.

komoly presztízst jelentő Filter Fordítói Díjat Krasznahorkai László *Sátántangó*jának tolmácsolásáért. „A zsűrit – írták a méltatásban – lenyűgözték a fenomenális mondatok, a magyar falusi embert feltűzelő ital és a tangó: az ítéseket ez a sátáni tánc éppúgy elragadta, mint Mari Alföldy stilisztikai remeklése. A *Sátántangó* a fordító koronájának legfényesebben ragyogó gyémántja, valódi mestermű mind az eredeti könyv, mind annak fordítása.” Alföldy szerint Márai mellett ma Krasznahorkai a holland közönség kedvence – még ha egészen más körben és jóval kisebb példányszámokkal is. „Krasznahorkai, talán mondhatom azt, egészen mellbevágóan fogalmazza meg a condition humaine-t. Akik bírják az ilyen szövegeket, azokat lenyűgözik Krasznahorkai bonyolult mondatai. És talán az is számít, hogy a több évtizede leírt, apokaliptikusnak tekintett történetek manapság már nem is állnak olyan távol a mindennapi valóságtól.”

Itt lehet hát a kutya elásva: az 1000–2000 példányban eladott, és nem melleleg hovatovább világsztár, évek óta Nobel-várományos Krasznahorkai olyasmiről beszél holland közönségének, ami számukra rendkívül idegen, mégis átélhető. Ahogyan átélhető minden valóban, mélyen és hamisítatlanul emberi történet, még akkor is, ha annak az esélye, hogy akár csak hasonló is megessen éppen mivelünk, a nullához közelít.

Mindez persze nem jelenti azt, hogy a magyar művek mindig könnyen utat találnak a holland olvasóhoz. Varga Orsolya már többször idézett tanulmányának második részében az Alföldy Marit megelőző fordítógeneráció talán legnagyobb alakjával, Henry Kammerrel foglalkozik. Őt idézve írja: „Ami a fordítás folyamatát illeti, Henry Kammer általában a magyar művek hollandra fordítását a nagyon nehéz kategóriába sorolja. A nehézségek három csoportját említi: pszichológiai és mentalitásbeli különbségek, a két kultúra eltérő történelme, valamint a két nyelv közötti strukturális eltérések.”¹⁸

Az első kategória folyamánként, folytatja Varga, a magyar költői szövegek a holland fülnek gyakran túl patetikus hangzanak, túl komolynak tűnnek, és Kammer egyértelműen úgy véli, hogy a humor, az önirónia a holland irodalomban nagyobb szerepet játszik, mint a magyarban. Ezt ellensúlyozandó, vallja Kammer, „a holland fordítónak egy kicsit el kell venni a szöveg erejét, máskülönben a szöveg hamis, patetikus vagy végtelen benyomást tesz az olvasóra, jöllehet az eredeti nyelvben ez egyáltalán nincs így”.

Ami a két kultúra közti különbségeket illeti, a fordítóknak rendre meg kell birkóznia a szocializmus vagy éppen a népi irodalom Hollandiában kevésbé ismert fogalomrendszerének tolmácsolásával; a nyelvtan minden szintjén jelentkező különbségek problémahalmaza pedig külön fejezet lehetne, ám talán nem is egészen hollandspecifikus műfordítói dilemma, hasonló az összes nyelvcsaládtól merőben különböző magyarból a világ bármely nyelvére fordító szakemberek átélhetnek. Egyvalami emelendő ki talán: Kammer szerint, írja Varga, a magyar szövegek jóval gyakrabban többértelműek, mint a holland szövegek. Kérdés tehát, hogy a célnyelven is vissza lehet-e adni az ambiguitást, és ha igen, milyen módon? Képzelnék el például, amint jó németalföldi polgárként igyekszünk befogadni Esterházy Péter *Harmonia Caelestis*-ét; a mű egyébként megjelent hollandul Robert Kellermann fordításában 2002-ben,¹⁹ és kedvező kritikákat kapott, de a szerző messze nem lett olyan ismert és elismert ott, mint Németországban. Egy Esterházyról szóló kritika szerzője ezt annak tudja be, hogy a szerző nagyon más, mint Konrád, Nádas Péter vagy a Hollandiában ugyancsak számon tartott – és egy szűk, vajt fülű körben már jóval a Nobel-díja előtt felfedezett – Kertész Imre. Ők hárman ugyanis, írja a Volkskrantban az 1956-ban kislánként Hollandiába került, majd ott szép újságírói karriert befutó Illés Vera 2002-ben,²⁰ sokkal inkább illenek abba a képbe, amelyet a holland olvasó a tipikus kelet-európai íróról alakított ki magának: mindhárman áldozatok – a zsidóüldözéséi, az antiszemizmuséi –, és könyveiket mindig az áldozat szemszögéből írják.

Bánffy: senki sem akar hazamenni

Arra, amikor a mű témája, annak tán túlságosan is nyomasztó súlya okoz nehézségeket a befogadásban, jó példa Dragomán György *A fehér királya*. A regény fordítója – ahogyan a későbbi *Máglya* is – Rebekka Hermán Mostert, aki kérdésünkre így beszél Dragomán hollandiai recepciójáról: „Mindkét könyvnek nagyon jó volt a kritikai visszhangja, *A fehér királynak* különösen. Sok újságban és folyóiratban jelentek meg pozitív kritikák, a flamand (belgiumi) lapokban is. A legnegatívabb

19 Péter ESTERHÁZY, *Harmonia Caelestis*, ford. Robert KELLERMANN, De Arbeiderspers, Amsterdam, 2002.

20 Vera ILLÉS, *Kronkelend, breed en diep als de Donau*, Volkskrant 2002. október 4., <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/kronkelend-breed-en-diep-als-de-donau-b1c327d8/>.

megjegyzés talán az volt, hogy ezt a könyvet a kritika írója sajnos nem tudja ajánlani a nyaraláshoz, mert könnyed strandolós olvasmányok nem alkalmas. Volt olyan is, aki egyszerűen nem bírta végigolvasni. De nem a fordítás gyatrasága, hanem a regény tartalma miatt, amit meg is értek. Kemény egy könyv, elég sok benne a testi és szellemi erőszak vagy erőszakra utalás.”

Talán éppen a fentiek miatt is, véli Rebekka Hermán Mostert, a példányszám tekintetében a sok pozitív kritika dacára sem lett bestseller Dragomán könyveiből. A műfordító ettől függetlenül úgy látja, a holland közönség nagyon érdeklődő az „egzotikus” (esetünkben Európa keletibb szegletében íródott) könyvek iránt, azt azonban nem gondolja, hogy a magyarokra külön figyelnének. „Szerintem csak keveseknek számít, hogy egy-egy könyv épp magyar, bolgár vagy grúz szerzőtől származik. Egyébként az én érzékelésemben *A fehér király* és a *Máglya* nem is tipikusan kelet-európai ízű könyvek. Inkább a szuggesztív szintjén érezhető bennük a történetek származási helye, földrajzi elhelyezkedése. Aki akarja, természetesen könnyen beazonosítja, és a kiadói marketing is kiemeli ezt a kelet-európaiságot, de ezektől akár eltekinthetünk, és akkor más világgrszben és időben is elhelyezhető a két regény.”

Rebekka Hermán Mostert fordította hollandra Gárdos Péter *Hajnali lázát* és Forgách András *Élő kötet nem marad* című munkáját, amely – mármint Forgách műve – 2018 októberének végén jelent meg, ezért a visszhangjáról még nem tudunk. A fordító nagyon kíváncsi a fogadtatására, mert az *Élő kötet nem marad*, noha egyetemes problémákat is felvet és világpolitikai kérdésekkel is foglalkozik, nagyon magyarországi könyv.

Az új magyar–holland fordítógenerációhoz tartozó szakember eddigi legnépszerűbb munkája azonban nem a kortársak művei közül való: Bánffy Miklós Erdély-trilógiájának első része, a *Megszámláltattál*²¹ meglepő – vagy, Márai hatalmas sikerének ismeretében nem is olyan meglepő – diadalutat járt be. „Bánffy Miklós könyvét nagyon szerettük, de nagyon – mondja Rebekka Hermán Mostert. – Amióta 2012-ben megjelent hollandul a *Megszámláltattál*, még kétszer nyomták újra. Sok e-mailt kaptam és kapok máig ismeretlen emberektől is, amelyekben szinte már számon kérően érdeklődnek arról, mikor jelenik meg végre a következő rész! Minden levélírónak megadtam a kiadóm elérhetőségét, hogy írjanak nekik levelet. Talán ennek is köszönhető, hogy

21 Miklós BÁNFFY, *Geteld, geteld*, ford. Rebekka Hermán MOSTERT, L. J. Veen Klassiek, Amsterdam, 2012.

idén végre elkezdjük a folytatást, és reményeink szerint másfél év múlva meglesz hollandul a két további trilógiarész.”

Bánffy trilógiája, véli a műfordító, amikor a nagy népszerűség okait firtatjuk, igazi nagyregény, amelyben minden megtalálható: táj és történelem, politika, szerelem és fegyver, humor és izgalom, kirándulások és utazások, bálók és párbajok, mindez klasszikus narrációban, amelynek van eleje, vége, főszála, és sok-sok mellékszála. Ilyen szempontból kényelmes olvasmány: semmit sem firtat, szövegen belül nem bukfeneczik, nem értelmezi önmagát, hanem csak sodor magával. Ráadásul valamilyen konkrét világról szól, amely érezhetően nagyon valós, mégis fantázia, mivel egyrészt már nincs, másrészt akkor sem volt megismerhető, bejárható, amikor még megvolt. „Szóval Bánffy – summáz a fordító – bevezeti az olvasót egy ismeretlen, titkos világba, és ezt olyan jól teszi, hogy onnan már senki sem akar hazamenni.” Bánffyt egyébként a *Megszámláltattal* megjelenése után a holland kritika Thomas Mannhoz, Prousthoz és a nagy orosz elbeszélőkhöz hasonlította.

A csodálatos amszterdami Fordítóház

„Márai volt az abszolút csúc, és az ő »farvizén« rengeteg magyar könyv következett, ám úgy látom, mostanra leült a nagy érdeklődés, bár ez valószínűleg inkább a könyvpiac válsága miatt alakult így” – válaszolja Rebekka Hermán Mostert, amikor arról kérdezzük, ki ma a legismertebb és legkedveltebb írónk Hollandiában. Hozzáteszi: sok kiadónál komoly átszervezésekre, leépítésekre került sor, és óvatosabbak a külföldi jogok vásárlásánál, mint korábban. Most még inkább jellemző, mint eddig, hogy a kiadók általában a „nagy” nyelveken – elsősorban németül, angolul – kiadott műveket figyelik, és ha ezeken a nyelvterületeken jól fogadták a regényt, maguk is megfontolják a kiadását.

Itt juthatna különösen jelentős szerep egy hatékonyan működő fordítástámogatási, könyvközvetítői rendszernek, amelynek létét – vagy hiányát – vizsgálni különösen aktuális a hollandok ez irányú tevékenységének ismeretében. A holland Letterenfonds nevű alapítvány rendkívül hatékonyan oldja meg azt a feladatot, hogy a viszonylag kicsi – mintegy 17 milliós – nyelvi közösség írott produktumait külföldre juttassa. A Letterenfonds közhasznú szervezet, és a kultúrdiplomácia irodalmi ágának legfőbb képviselője Hollandiában. Nem ózdkodik az aprómunkától: egyfelől irodalmi ügynökségként viselkedik, és az arra

méltónak tartott műveket egy ügyes agency találékonyásával próbálja külföldre értékesíteni, másfelől pedig kapcsolatot tart fordítókkal, írókkal, kiadókkal. Ezt műfordítóként e sorok írója is számtalanszor tapasztalja: amikor húsz éve elkezdtem hollandból magyarra fordítani, eleinte igencsak meglepett az a kényeztetés, amelyben részesítettek. Ott van elsőként is a csodálatos amszterdami Fordítóház, amelyet, ha módja van rá, a fordító akár évi két hónapra is igénybe vehet, de az évek során szinte baráti viszonyba kerültem az irodalmi alapítvány több munkatársával is, akik kifejezetten keresik a személyes kapcsolatot mindazokkal, akiknek köze lehet a holland írott szövegek más nyelvre ültetéséhez.

Ügyanezt tapasztalja a kiadói oldalról Orzóy Ágnes, a Magvető Kiadó nemzetközi kapcsolattartásért felelős munkatársa, akitől azt kérdezzük, vajon fordított irányban mennyire működik a kultúrdiplomácia. Vagyis: mi, magyarok miként sáfárkodunk állami szinten irodalmunkkal.

A hollandok tényleg fantasztikusak. De nemcsak ők csinálják ezt okosan, hanem például a norvégok, a belgák, a katalánok és a szlovákok is – mondja a szakember. A fordítástámogatásnak van néhány technikája, amelyeket jó néhány országban következetesen és okosan alkalmaznak. Egyfelől állandóan tájékoztatnak az újdonságokról, ez alapvető dolog. Ezenkívül évente szerveznek ügynevezett publishers fellowshipet. Ilyenkor meghívnak tíz-tizenkét külföldi kiadót, és öt napon át tejből-vajból fürösztik őket – ám a lényeg nem ez, hanem az a rengeteg kapcsolat, amely hosszú távon sokszorosát hozza vissza a befektetésnek. Ezenkívül természetesen létezik fordítástámogatás, vagyis ha egy magyar kiadó ki akar adni egy – esetünkben – holland könyvet, pályázhat a fordítás részleges, klasszikusok esetében akár teljes költségére.

Íme a recept. Sajnos kiderül, hogy Magyarország ezt nem, vagy csak nagyon esetlegesen alkalmazza irodalmunk külföldi népszerűsítésére. Fordítástámogatási rendszerünk van ugyan, de nagyon kevés pénzből működik. „Beszéltem egyszer egy belga kollégával – meséli Orzóy Ágnes –, kérdeztem őket, náluk mennyi pénz jut erre. Amikor megmondták, nagy szemeket meresztettem, mire beszélgetőtársam azt hitte, azon döbbenek meg, milyen alacsony összeget mondott. Gyorsan szabadkozni kezdett, hogy ez nem minden, ha kell, ennél többet is

áldoznak egyes projektekre. Ehhez képest a mi évi körülbelül 20 millió forintunk nagyon-nagyon kevés.”

Orzóy Ágnes szerint sok magyar fordítás konkrétan az elégtelen támogatás miatt hiúsul meg: Krasznahorkai László most világsztár, az ő könyveit megveszik a külföldi kiadók, ám a kevésbé ismert, jó eséllyel veszteséget termelő kiadásokba már nemigen vágnak bele. Ez fordítva is igaz: Orzóy Ágnes szerint a világon kevesebb holland könyv jelenne meg, ha nem lenne ilyen nagylelkű és profi a támogatás a hollandok részéről.

Addig is, míg fordítástámogatásunk működni nem kezd, bízhatunk íróinkban – és persze a holland befogadókban. Legyen az tény- vagy szépirodalom. Európai felmérések szerint a hollandok napi 36 percet töltenek nyomtatott szövegek olvasásával, ezzel negyedikek a kontinensen – az európai átlag egyébként 28 perc. Ami pedig a könyvolvasási szokásokat illeti, Hollandia Svédország után az előkelő második helyen szerepel: a felmérések szerint a 15 éven felüli lakosság 86 százaléka olvas könyvet – ezzel bőven túlszárnyalva a 68 százalékos európai átlagot.

Blomqvist Tünde

A SVÉD OLVASÓ MAGYAR IRODALMA A 2000-ES ÉVEKBEN

Majdnem biztosak lehetünk abban, hogy a mai magyar átlagolvasó svéd irodalomról alkotott elképzelésében kiemelkedő helyet foglal el a krimi mint műfaj. A kérdés azonban fordítva is izgalmas lehet, amennyiben arra lennénk kíváncsiak, hogy a svéd olvasóhoz milyen alkotások jutnak el a magyar irodalomból. Vajon a magyar olvasókhöz hasonlóan, a svédek is meg tudnának jelölni valamilyen műfaji besorolást vagy témát, amellyel a hozzájuk eljutott magyar irodalmat rövidebben jellemezni tudnák?

Mivel a magyar, forrásnyelvként nem tartozik a világnyelvek közé, érdekes lehet azon irányelvek vizsgálata, amelyeket figyelembe vesznek a fordításra alkalmas művek vagy írók kiválasztása során. Melyek lehetnek azok az irodalmi művek vagy műfajok, esetleg írók, amelyek és akik felkeltik a svéd kiadók figyelmét, majd fordítás és megjelenés után bekerülnek a svéd könyvpiacra?

Yvonne Lindqvist svéd fordító-kutató szerint a svéd irodalomnak szüksége van a fordításokra ahhoz, hogy saját irodalmi repertoárját bővítsse.¹ A lefordított alkotásoknak valószínűleg előbb nagyobb nyelv- és kultúrterületeken kell helytállniuk, mielőtt a svéd irodalmi kör érdeklődését felkeltenék, és fordításra méltónak tartanák. Ez fordított esetben is így működött, hiszen a svéd műveket korábban gyakran német fordítás után – és annak köszönhetően – ismerte meg a magyar olvasó. Lindqvist többek között ezt a jelenséget kutatta a Karib-térség irodalma és skandináv irodalom közötti fordítások feltérképezése során. Az ún. „dupla irodalmi elismerés”² szükségesnek tűnt a karib-térségi szépirodalom svédre való fordításakor. Ez azzal járt, hogy a Karib-térség irodalmának először a francia irodalomba kellett betörnie, majd pedig angol fordításban is meg kellett állnia a helyét, mielőtt svédül egyáltalán esélyt kaphatott. Ez alapján felvetődik a kérdés, hogy a magyar irodalomnak is elkerülhetetlen-e egy másik kultúrában és/vagy nyelven is bizonyítania, mielőtt a svéd befogadóvá válik rá. Mivel sem a svéd,

1 Yvonne LINDQVIST, *Det skandinaviska översättningsfältet – finns det?* [Létezik-e a skandináv fordítói közeg?], *Språk & Stil* NF 25, 2015, 69–87.

2 *Uo.*, 71.

sem pedig a magyar nem tartozik a domináns világirodalmak közé, a két nyelv közötti fordítások leépíthetik azokat a már létező modelleket, amelyek a fordításelemzések során a *centrum* és *periféria* kérdéseire koncentrálnak.³ Amennyiben mind a magyar, mind a svéd irodalmi közeg periférikusnak tekinthető, ez a tény feltételezi egyéb, domináns pozíciók jelenlétét egy globális fordítási közegben. Ez lehet olyan kulturális és nyelvi közegben elért elismerés, amelyet a forrásnyelvi közeg és célnyelvi közeg is elfogad és mérvadónak tekint. Ezzel is magyarázható a svéd krimi irodalom németen keresztüli sikeres szereplése a magyar könyv piacon.

Vitathatatlan azonban az a műfajbeli eltérés, amely a svéd és magyar irodalmi közegben egymás művei iránti érdeklődés tekintetében mutatkozott az 1990-es években. A fordításban megjelent alkotások műfaji besorolása során észrevehető, hogy a svéd irodalmi közeg a kortárs kanonizált magyar irodalom iránt érdeklődik, erre mutatkozik befogadóvá. Ezzel párhuzamosan a magyar közeg még mindig a skandináv krimikkel asszociálja a kortárs svéd irodalmat. Még ha a magas és alacsony irodalom distinkciója egyre inkább háttérbe is szorul, megmaradva ennél a felosztásnál, azt vehetjük észre, hogy a svéd irodalom alacsony irodalmat exportál és magas irodalmat importál. Míg a svéd irodalomról egyből a krimi ugrik be a magyar olvasónak, addig a svéd olvasó, jó esetben, magyar írók neveiben gondolkodik, és Esterházy, Krasznahorkai, valamint természetesen, főként a Nobel-díj után, Kertész Imre nevét használja fel a kortárs magyar irodalom körülírására.

A svédül megjelent magyar szépirodalom bibliográfiai összegzésének különböző formái már hozzáférhetőek. Publikáció formájában az 1845–1995 közötti időszak ilyen formában feldolgozásra került.⁴ Jelen tanulmány az utóbbi tíz év (2008–2018) magyar–svéd fordításainak áttekintésére vállalkozik, arra fókuszálva, hogy a magyar írók közül kiket fordítanak ma svédre, kik azok a fordítók, akik erre vállalkoznak, illetve melyek azok a svéd könyvkiadók, amelyek a köteteket gondozzák.

3 Vö. *Uo.*

4 Lásd Maria MÜLLER & Tomas KERTÉSZ, *Ungersk skönlitteratur i svensk översättning 1845–1978. En bibliografi* [Magyar szépirodalom svéd fordításban 1845–1978. Bibliográfia], Universitetsbiblioteket, Göteborg, 1980., és Maria MÜLLER, *Ungersk skönlitteratur i svensk översättning 1980–1995. En bibliografi* [Magyar szépirodalom svéd fordításban 1980–1995. Bibliográfia], Universitetsbiblioteket, Göteborg, 1996.

A magyar írók ismertsége a svéd könyv piacon

A számokból kiindulva megállapíthatjuk, hogy évente ötnél kevesebb magyar mű jelenik meg svéd fordításban. Az idei év nem volt termékenynek mondható, hiszen eddig csak Esterházy *Hasnyálmirigynaplóját* adták ki svédül.⁵ De a tavalyi év sem volt ennél bőkezűbb, ugyanis akkor csak Krasznahorkai László *Seiobo járt odalent* című művével ismerkedhetett meg a svéd olvasóközönség.⁶ Az utóbbi tíz év ilyen szempontból legtermékenyebb éve a 2015-ös volt, amikor tizenegy magyar művet adtak ki svéd fordításban, köztük két gyerekirodalmi alkotást is.

A vizsgált időszakban svédül is megjelent magyar írók különböző helyeket töltenek be a svéd irodalmi köztudatban. Vannak közöttük olyanok, akiket korábbi fordításoknak köszönhetően már ismerhet a svéd olvasó, és olyanok is, akiknek munkáját ebben a periódusban fordították le először svédre. Az utóbbi tíz évben huszonhárom magyar író egy vagy több művét adták ki svéd fordításban. Esterházy, Kertész Imrének, Márainak és Nádasnak jelentek már meg kötetei 2008 előtt is. Új kiadást egyedül Kertész Imre *Sorstalansága* ért meg. Ez valószínűleg a Nobel-díj odaítélése tizedik jubileumának köszönhető. Az első svéd nyelvű kiadása 1985-ben látott napvilágot Maria Ortman fordításában,⁷ majd 1998-ban új – a mai köztudatban elfogadott – svéd címmel jelent meg újra.⁸ Egy 2003-as új kiadás után jelent meg negyedjére 2012-ben a Norstedts kiadó klasszikusainak sorozatában. Ezenkívül hangoskönyv formátumban, könnyen olvasható kiadásban és zsebkönyvként is kiadták. Ehhez azonban szükséges volt a Nobel-díj hozta ismertség, mert sem Kertész más műve, sem pedig más magyar alkotás nem ért el ennyi svéd kiadást.

Kertész Imrén kívül a Krasznahorkai-műveket is olvashatták már az 1980-as években svédül, illetve megjelentek részletek a *Sátántangó*-ból is. De teljes kötet 2014-ig nem került kiadásra. Hasonlóképpen különböző irodalmi lapokban jelentek meg már korábban Kosztolányi-írásként svédül, de a 2000-es évek végéig Kosztolányinak sem jelent még svéd kötet. Viszont a vizsgált időszakban kiadtak egy váloga-

5 Lásd Péter ESTERHÁZY, *Bukspottkörteldagbok*, ford. Ildikó MÁRKY – Gunnar D. HANSSON, Weyler, Stockholm, 2018.

6 Lásd László KRASZNAHORKAI, *Seiobo där nere*, ford. Daniel GUSTAFSSON, Norstedt, Stockholm, 2017.

7 Lásd Imre KERTÉSZ, *Steg för steg*, ford. Maria ORTMAN, Fripress, Bromma, 1985.

8 Lásd Imre KERTÉSZ, *Mannen utan öde*, ford. Maria ORTMAN, Norstedt, Stockholm, 1998.

táskötetet, mely verseket, illetve novellákat is tartalmaz,⁹ valamint a *Pacsirta* című regénye is napvilágot látott.¹⁰

Szerb Antalnak is csupán két novellája jelent meg svédül az 1960-as és 1970-es években, majd az utóbbi időben három könyvét is lefordították.¹¹ Krasznahorkaival együtt ilyen szempontból talán a legsikeresebbnek nevezhetők, hiszen annak ellenére, hogy a svéd közönség számára kötetek korábban nem voltak elérhetőek, az eltelt tíz évben három kötetük is megjelent. Krasznahorkainak *Az ellenállás melankóliája* 2014-es svéd kiadása után további két művét is megjelentették, a *Sátántangót* 2015-ben és a *Seiobo járt odalent*-et 2017-ben.

Ugyancsak olvasható volt már az 1970-es években is Weöres Sándor, a Svédországban élő magyar költőnek, Thinsz Gézának köszönhetően, aki Weöres több versét is lefordította és kötetbe is szerkesztette, majd a Bonnier kiadó gondozásában meg is jelentette 1973-ban. Thinsz a Nobel-díjas Tomas Tranströmerrel együttműködve több alkalommal is fordított Weöres-verseket, melyeket különböző svéd irodalmi lapokban jelentettek meg. 2009-ben elkészült Ove Berglund tolmácsolásában a következő svéd nyelvű Weöres-válogatáskötet is.

A magyar szerzők között vannak azonban olyanok is, akiknek alkotásait az eltelt tíz évben először olvashatták svédül, ilyen például Földényi F. László vagy Villányi László. De a magyar megjelenéshez képest viszonylag korán fordították svédre például Bartis Attila *A nyugalom* című művét,¹² Dragomán György *A fehér királyát*,¹³ Gárdos Péter *Hajnali lázát*,¹⁴ Krusovszky Dénes *Elromlani milyenjé*¹⁵ és Tóth Krisztina *Pixeljé*,¹⁶ illetve olyan kortárs költők válogatott verseit, mint Varró Dániel,¹⁷ Mesterházi Mónika és Szabó T. Anna.¹⁸ A könyvek által-

9 Lásd Dezső KOSZTOLÁNYI, *Kysnen. Noveller och dikter* [A csók. Novellák és versek], ford. Robert MÁSHULT – János KOZMA – Ove BERGLUND, Brända Böcker, Stockholm, 2011.

10 Lásd Dezső KOSZTOLÁNYI, *Lärkan*, ford. Maria Ortman, Perenn, Hässleholm, 2015.

11 Antal SZERB, *Legenden Pendragon*, ford. Susanna FAHLSTRÖM, Sivart, Tyresö, 2010.; Uő., *Resa i mänljus*, ford. Maria ORTMAN, Nilsson, Malmö, 2015.; Uő., *Det tredje tornet*, ford. Maria ORTMAN, Nilsson, Malmö, 2016.

12 Attila BARTIS, *Stillheten*, ford. Daniel GUSTAFSSON PECH, Norstedt, Stockholm, 2009.

13 György DRAGOMÁN, *Den vita kungen*, ford. Maria ORTMAN, Bromberg, Stockholm, 2009.

14 Péter GÁRDOS, *Gryningsfeber*, ford. Daniel GUSTAFSSON PECH, Massolit, Stockholm, 2015.

15 Dénes KRUSOVSZKY, *Att gå sönder är så*, ford. Daniel GUSTAFSSON PECH, Råmus, Malmö, 2015.

16 Krisztina TÓTH, *Pixel*, ford. Daniel GUSTAFSSON PECH, Tranan, Stockholm, 2015.

17 Dániel VARRÓ, *23 dikter* [23 vers], ford. Ove BERGLUND, Robert MÁSHULT, György FENYŐ – Tünde ÚJVÁRI, Brända Böcker, Stockholm, 2015.

ban egyetlen kiadást érnek meg, viszont Gárdos regényét a 2015-ös svéd megjelenése után a következő évben újra kiadták. A kortárs magyar irodalom ismertebb írói mellett Rafi Lajos, roma származású erdélyi költő magyar verseit is ismerheti a svéd olvasó. A *Földhöz vert csoda* című kötet szinte minden versét lefordították svédre.¹⁹

A fordítók maguk valószínűleg nagy szerepet játszanak abban, hogy a potenciális kiadók figyelmét felhívják a kortárs és általában a magyar irodalomra. Az elmúlt tíz évben megjelent harmincnegye fordítás tizenegy fordító nevéhez köthető, és a fordításokhoz nem használnak fel egy harmadik, közvetítő nyelvet. A legtöbb könyvet Daniel Gustafsson fordította, szám szerint nyolcat, és főleg a svédek számára még nem ismert írókat vezet be fordításai által a svéd köztudatba. Gustafsson mellett kiemelkedő helyet foglal el a fordítók között Ervin Rosenberg, aki többek között Kertész Imre, Nadas és Esterházy svéd fordítója, Ildikó Márky, aki Esterházyt, illetve Maria Ortman, aki Kertész Imrét, Nadast, Szerb Antalt és Márait fordítja.

A fentiekén kívül meg kell még említeni Ove Berglund fordítói és kiadói munkásságát. Berglund főként lírát fordít svédre, és olyan magyar költők fordítója, mint Weöres Sándor, Kosztolányi, Radnóti és Varró Dániel. Bevált munkamódszere, hogy a mások által elvégzett nyersfordításokat átjavítja és átdolgozza, majd saját könyvkiadójában (Brända Böcker) publikálja a köteteket.

Publikációs csatornák

Lars Wendelius, svéd irodalomkutató, aki többek között a svédországi migrációs irodalom kiadásának lehetőségeit is vizsgálta, négy kategóriába sorolta a svéd könyvkiadókat.²⁰ A lefordított könyvek népszerűsítésében és fogadtatásában ugyanis nagy szerepet játszik az, hogy mely svéd kiadók vállalják a publikálást. Wendelius csoportosításában a kiadók alapításának idejét, valamint azok státuszát vette figyelembe. Az első csoportba azokat az elismert ún. státuszkiadókat sorolta, melyek

18 Mónika MESTERHÁZI – Anna T. SZABÓ, *Två ungerska poeter* [Két magyar költő], ford. Anna SVENSSON – Per SVENSSON, Art Factory, Lund, 2008.

19 Lajos RAFI, *Ett under, slaget till marken*, ford. Ove BERGLUND – Tamás GERGELY, Brända Böcker, Stockholm, 2010.

20 Lars WENDELIIUS, *Den dubbla identiteten. Immigrant och minoritetslitteratur på svenska 1970–2000* [A kettős identitás. Bevándorló- és kisebbségi irodalom svédül 1970–2000], Centrum för multietnisk forskning, Uppsala, 2002, 25–26.

nagy múlttal rendelkeznek, és a svéd kulturális életben kiemelkedő jelentőséggel bírnak. Név szerint a Bonnier és Norstedt az a két nagy könyvkiadó, amely ebbe a kategóriába tartozik. A Norstedt kiadó a legrégibb még ma is működő svéd kiadó, melyet 1823-ban alapított Per Adolf Norstedt, és ahol az utóbbi tíz évben hat magyar szerző könyve jelent meg svéd fordításban: Bartis Attila egy, Kertész Imre két, valamint Krasznahorkai három alkotása.

A Bonnier kiadót szintén a 19. században, 1837-ben alapította Albert Bonnier, és napjainkra a legnagyobb szépirodalmi könyvkiadónak nőtte ki magát Svédországban. A magyar szerzők közül Nadas Péter *Párhuzamos történetek* című munkája jelent meg a Bonnier gondozásában.²¹ Az 1900-as és 2000-es években más könyvkiadókat is hozzácsatoltak ezekhez a kiadókhoz, mint például azt a Massolit kiadót a Norstedt-hez, amelyik Gárdos Péter *Hajnali láz*ának gondozását vállalta. Azért is van jelentősége annak, hogy milyen kiadók vállalkoznak ezeknek a fordításoknak a kiadására, mert az első csoportba tartozó kiadóknál megjelent kötetek minőségi garanciát jelentenek. Ezen kiadók kiadványai általában előkelő helyet kapnak a svéd irodalmi közegben. A kiadók gondoskodnak a könyvek reklámozásáról, és a nagyobb napilapok és irodalmi lapok ezeket a publikációkat recenzálják is.

Wendelius második csoportjába azokat a kiadókat sorolta, amelyeket az 1900-as évek első felében vagy annál korábban alapítottak, de mára nincs olyan nagy befolyásuk, mint az első csoporthoz tartozó két könyvkiadónak. Az ebbe a kategóriába tartozó kiadóknál nem jelentek meg magyar művek az utóbbi években.

A harmadik csoportba az 1960-as évek után alapított kiadók tartoznak. Ezek közül az 1975-ben alapított Bromberg gondozta Dragomán György *Fehér királyát*, a Weyler kiadó pedig hét kötetet adott ki, négy Esterházy-művet, valamint három Kertész Imre-kötetet. Az 1992-ben alapított Tranan kiadó Márai *Naplóját* jelentette meg, míg az 1994-ben alapított Ersatz kiadó két Földényi F. László-kiadást gondozott. A már korábban említett Villányi-kötet gondozásáért felelős H:ström Text Kultur kiadó 1998-as alapításakor még csak antikváriumként és könyvesboltként üzemelt, majd 2000 után könyvkiadásra is vállalkozott. Az 1993 óta fennálló Sivart kiadó 2005 óta jelentet meg szépirodalmat, de ma már csak igen korlátozott számban. Náluk látott napvilágot

21 Lásd Péter NADAS, *Parallela historier*, ford. Maria ORTMAN, Bonnier, Stockholm, 2012, 2013.

2008-ban Márai *Füves könyve* és 2010-ben Szerb Antal *Pendragon legendája*. Mindkét kötetet Susanna Fahlström fordította.

Olyan kiadók is működnek, amelyek kifejezetten egy-egy nyelv vagy földrajzi terület szépirodalmának svéd nyelvű kiadására törek-szenek. Az 1998-ban alapított Perenn kiadó például közép-európai szépirodalom kiadására szakosodott. Náluk jelent meg Kosztolányi *Pacsirtája*. Hasonlóképpen külföldi irodalom kiadására vállalkozott a Nilsson kiadó is, amely nyelv szempontjából a nem angol nyelvű irodalom fordításainak gondozását vállalja. A Nilssonnál jelent meg két Szerb Antal-kötet is. A 2002-ben alapított Rámus szintén az európai irodalmat helyezte középpontba, és Krusovszky Dénes kötetét, valamint két Nadas-könyvet adott ki az utóbbi években.

Wendelius negyedik csoportja a különböző etnikai kiadókat, magánkiadókat és intézeteket, illetve olyan könyvkiadási lehetőségeket foglal magába, amelyeknél tulajdonképpen a gazdasági tőke a mérvadó, és az írók vagy fordítók saját finanszírozása segítségével bármi kiadható. Az előző kategóriákkal szemben a negyedik csoportba tartozó kiadók kiadványai ennél fogva marginalizált pozíciót töltenek be az irodalmi közegben.²² Kritikai szakvélemény hiányában megkérdőjelezhető ugyanis a kiadványok irodalmi értéke. Az ebbe a csoportba sorolható kiadók esetén különbséget kell tennünk olyan magánkiadók között, amelyek alapításuk óta már több kötetet is kiadtak, és olyan könyvkiadási lehetőségek között, amelyeket a szerzők, illetve ebben az esetben a fordítók saját maguk finanszíroznak. Ez utóbbira példa a Nomen kiadó, amely Gábor Áron *Az embertől keletre* című művét adta ki Nyers Andor fordításában.²³

Egyelőre ehhez a csoporthoz tartozik a már említett Ove Berglund kiadója, a Brända Böcker is, amely ebben a tízéves periódusban nyolc kötetet jelentetett meg, amelyet magyarból fordítottak svédre.

A metaszövegek szerepe

Minél előkelőbb vagy nagyobb elismerésnek örvendő kiadónál látnak a fordítások napvilágot, annál több esélyt kapnak a művek arra, hogy a nagyobb példányszámnak köszönhetően több olvasóhoz eljussanak.

22 WENDELIUS, I. m., 26.

23 Lásd ÁRON GÁBOR, *Den röde faraons rike* [A vörös fáraó birodalma], ford. Anders NYERS, Nomen, Visny, 2010.

Ugyanezt a célt szolgálják a kiadók honlapján megjelenő íróportrék és biográfiák, valamint a napilapokban vagy irodalmi lapokban publikált recenziók és ajánlások. Jelentősen bírnak azonban azok a metaszövegek is, amelyek elő- vagy utószó, illetve fülszöveg formájában jelennek meg a könyvekben. Gyakran fordul elő, hogy a fordító írja ezeket a szövegeket azért, hogy nem is annyira a fordított alkotást, mint inkább a svéd olvasók előtt kevésbé ismert magyar szerzőt helyezze kontextusba.

A 2010-ben kiadott, Villányi László *időközben* című kötetének fordítását a fordító Daniel Gustafsson látta el utószóval, amelyben Villányi szövegeit Szapphó és Hérakleitosz ókori görög szövegrészleteihez hasonlítja. A világirodalom ilyen távlataiból tér vissza a kortárs magyar irodalomhoz, amely szintén rövid bemutatást nyer. Gustafsson utal Tandori Dezső *Törédék Hamletnek* 1968-as verseskötetére, és annak a Tarján Tamás irodalomkritikus általi megítélésére. Ebből értesül a svéd olvasó arról, hogy a Tandori által bevezetett nyelvi materializmust vitte tovább Nagy László és Csoóri Sándor is, majd sokkal később ebből táplálkozik Villányi költészete is.²⁴ Ezután a kitekintés után tér rá Gustafsson Villányi életrajzára és a költő magyar irodalombeli elhelyezésére. Az utószó valóban értékes lehet az irodalomban jártas olvasóknak, ugyanakkor megkérdőjelezhető, hogy az átlag svéd olvasót közelebb viszi-e a szerzőhöz vagy a magyar irodalomhoz.

A világirodalmi kitekintés nem ritka ezen kötetek metaszövegeiben. Krasznahorkai svéd kiadója a magyar szerzőt W. G. Sebald és Thomas Bernhard szellemi örököséként mutatja be, ezáltal a világirodalom és német irodalom irányából próbálva a svéd olvasókhoz közelebb hozni irodalmi munkásságát. A Sebaldhoz való hasonlítás nem csupán az Angliában élő és elismert, német származású író alkotásbeli hasonlósága miatt jelentős, hanem amiatt is, hogy Krasznahorkait Sebaldhoz hasonlóan irodalmi Nobel-díj-esélyesként említik szinte minden évben a svédek. Kertész *Sorstalanság*ának svéd nyelvű, 2013-as újabb kiadásának előszóírója, Steve Sem-Sandberg azonban nem tekint még ennyire messzire. Kertész témáját egy Márai-naplóbeli témával köti össze, elvárva azt a svéd olvasóktól, hogy Márait is ismerjék.²⁵ Ezenkívül műfaji besorolásra is vállalkozik az előszó írója, amikor a *Sorsta-*

24 Daniel GUSTAFSSON PECH, *Efterord*. „...närvarande är de frånvarande” [Előszó. „... jelen vannak a hiányzók”] = László VILLÁNYI, *under tiden*, H:ström Text & Kultur, Umeå, 2010, 37–48, 42–43.

25 Steve SEM-SANDBERG, *Förord* [Előszó] = KERTÉSZ, *Mannen utan öde*, 5–6.

lanságot az ún. tanúirodalomba sorolja,²⁶ amelynek talán a legközelebbi magyar megfelelője a holokausztirodalom. A tanúskodással azonnal Elie Wiesel írói munkásságának és irodalmi felfogásának kontextusában is elhelyezi Kertész regényét. Az előszó utolsó részében pedig egy másik túlélő, Jean Améry német nyelvű esszéjére utalva keres az olvasónak további kontextust hasonló irodalmi alkotások számára.²⁷ A *Gályanapló* megemlékezésével Kertész írói munkásságának kontextusában is elhelyezi a *Sorstalanságot*, mintegy újabb Kertész-könyvet kínálva az olvasónak. A *Sorstalanság* egyediségét bizonyítva kiemeli a tanúirodalom fogalmköréből, és Sartre, illetve Camus műveivel összehasonlítva ideológiai irodalomnak nevezi Kertész regényét.²⁸

A magyar írók svéd befogadásához szükségesnek tűnik tehát az olvasók számára ismertebb világirodalmi példákkal megközelíteni az új szerzőket, így helyezve őket olyan kontextusba, amely a svéd befogadók számára érthetővé teheti őket.

Mesterházi Mónika és Szabó T. Anna válogatott versei ugyanabban a vékony kötetben jelentek meg, és Lars Gustaf Andersson előszavában a magyar líra svéd nyelvű fordításainak számszeri hiányosságára hívja fel a figyelmet. Az 1900-as évek első évtizedeiben elkészült fordításoktól indulva mai svéd nyelvű köteteket is említ, majd megállapítja, hogy leginkább Illyés Gyula és Weöres Sándor verseinek fordításait ismerhetik a svéd olvasók. Az előszó írója szükségesnek látja Mesterházi és Szabó T. Anna bemutatását, és kiemeli, hogy mindkettőjük a legkiemelkedőbb fiatal költőgeneráció budapesti képviselői, akik napjaink Magyarországról mutatnak képet az olvasóknak.²⁹ Ez az előszó ugyanakkor nemcsak az íróknak szentel figyelmet, hanem a fordítókra, Per és Anna Svenssonra is kitér. A mai budapesti alkotói körök képviselői közül a svédek által ismertté vált Tóth Krisztinát is megemlítik, és a kötet íróinak irodalmi példaképei közül Nemes Nagy Ágnes. A két szerző életútja és munkássága, témáik, költői eszközeik is rövid bemutatást nyernek.

Más előszóírók is szívesen utalnak az aktuális magyar szerző korábbi svéd megjelenésére. A Kosztolányi-novellák és -versek 2011-es válogatáskötetének előszavát Ove Berglund írta, aki a korábban Svéd-

26 *Uo.*, 7.

27 *Uo.*, 14.

28 *Uo.*, 12.

29 Lars Gustaf ANDERSSON, *Förord* [Előszó] = MESTERHÁZI – SZABÓ T., *I. m.*, 9.

országban működő magyar nyelvész, Lotz János Kosztolányiról írt jellemzésével indít. A szöveget Lotz az 1944-ben megjelent magyar versek svéd fordításához írta.³⁰ Ugyanakkor a világirodalmi kontextusba helyezés sem maradhat el, és ezért Berglund Oscar Wilde-hoz hasonlítja Kosztolányit. A világirodalomból a magyar irodalomra tér át, és Karinthy Frigyes Kosztolányi barátjaként említi, majd röviden rávilágít a Kosztolányi és Ady közötti különbségre is. Kosztolányi olyan művei is felbukkannak az előszóban, amelyeket a svéd olvasók fordítás hiányában esetleg csak más nyelveken ismerhetnek. Ezzel szemben a *Párhuzamos történetek* első részének fülszövegében Nádas csak svédre fordított köteteit tünteti fel, ami a svéd olvasók szemszögéből elegendő információ.

Az előszókat olvasva felmerül a kérdés, hogy ezek valóban minden esetben segítik-e az olvasót. Többször is előfordul, hogy a kontextus miatt legjobb szándékkal megemlített több magyar író nevét látva az átlag svéd olvasó inkább érzi magát kirekesztve a témából, mint hogy közelebb érezne magát a magyar irodalom megértéséhez. Mikor például a Varró Dániel-kötet hátlapján a svéd olvasók számára új költőt Weöres és Kányádi stílusán keresztül mutatják be, elvárják az olvasótól, hogy fenti magyar szerzők munkásságát és stílusát ismerjék. Ugyanígy a magyar irodalmi díjak és elismerések felsorolása egy-egy szerző kötetén nem minden esetben segíti a svéd olvasót az író pozíciójának megértésében.

Szerencsésebbnek mondhatóak azok a metaszövegek, amelyek az olvasók számára ismert szerzőkre vagy művekre utalnak. Márai *Napló 1984–1989* 2014-es, svéd nyelvű kiadásához a fordító, Ervin Rosenberg írt előszót, és a svéd olvasók előtt már ismert Kertész Imre esszéjét csatolták utószóként. Az előszó Márai biográfiája mellett műveinek külföldi (francia, olasz) kiadásával is foglalkozik, és a svédül megjelent művekre is utalás történik (*Az igazi* 1941-ben jelent meg svédül, a *Vendégjáték Bolzanóban* 1940-ben). Ebben az előszóban történik először utalás a Márai-kötetek feltételezett svéd befogadására és fogadtatására, megemlítve, hogy a korábban megjelent kötetek egy-egy példánya csupán négy svéd könyvtár állományában található meg, így nem valószínű, hogy sokan olvassák azokat. Márai másik három könyve már a 2000-es években jelent meg svédül: *A gyertyák csonkig égnék* 2000-ben, az *Eszter hagyatéka* 2002-ben és a *Füves könyv* 2008-ban.

30 *Ungersk dikter* [Magyar vers], szerk. Kálmán PÁNDY – Hans-Eric STENBORG, Ungerska institutet, Stockholm, 1944.

A kötetek könyvtárakban is megtalálhatóak és könyvesboltok is forgalmazzák őket. A fülszöveg nem csupán a szerzőről, hanem a fordítóról, Ervin Rosenbergről is említést tesz.

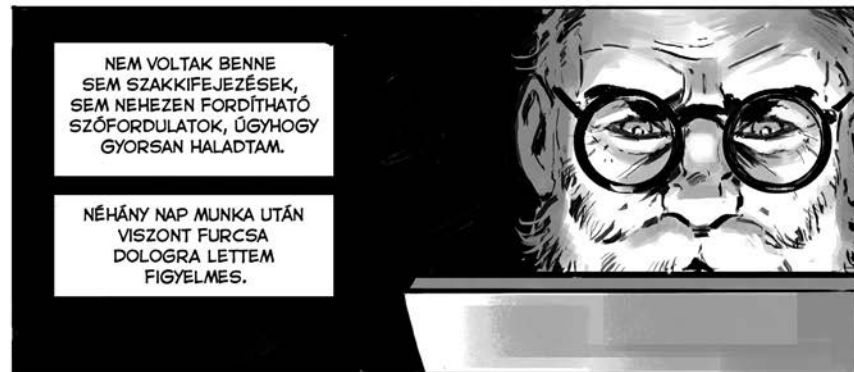
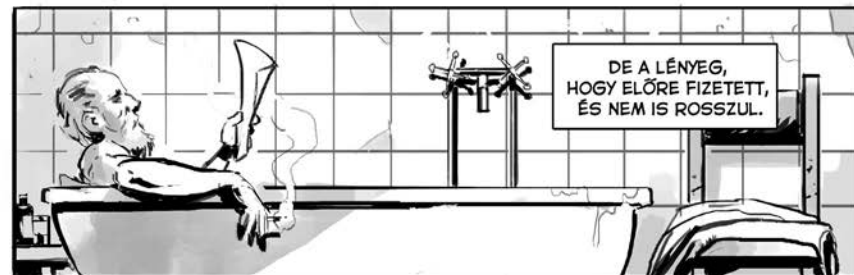
A fordító munkájáról egyébként nem sokszor esik szó. Ove Berglund Radnóti-válogatáskötetében fordítóként szólal meg saját munkáját méltatva, amelyben elismeri, hogy nehéz formailag hűnek maradni az eredetihez, mind a rímek megtalálásakor, mind pedig a hexametek és disztichonok megalkotásakor.³¹

A nagyobb kiadóknál megjelent szerzők munkáját nem minden esetben helyezik magyar kontextusba. Inkább világirodalmi példákat használnak fel, amennyiben mindenképpen valamelyik más íróhoz hasonlítják az aktuális magyar szerzőt. Bartis Attila *A nyugalom* című regényét a svéd kiadó oldalán az utóbbi évek legfigyelemreméltóbb európai regényeként hirdetik. A svéd Svenska Dagbladet című lapban megjelent recenzió írója pedig Kafka stílusát látja a regényben.³²

A magyar irodalom fordítások általi jelenléte a svéd irodalmi köztudatban nem mondható általánosan ismertnek, de folyamatos a magyar szerzők bemutatása a svéd irodalmi közegben. Ebben a munkában vélhetően maguknak a fordítóknak van a legnagyobb szerepük, akik nem csupán a fordításért felelnek, hanem gyakran szerepet játszanak a szerzők és alkotások magyar, illetve más nyelvű irodalmi közegben betöltött jelentőségének felismerésében, a svéd könyvkiadókhöz való beajánlásukban és az utómunkák elvégzésében is.

31 Ove BERGLUND, *Förord* [Előszó] = Miklós RADNÓTI, *Krig, död, kärlek. Dikter i urval* [Háború, halál, szerelem], Brända Böcker, Stockholm, 2009, 5–8, 8.

32 Jeana JARLSBO, *Förvirringen efter friheten* [A szabadság utáni zavar], Svenska Dagbladet 2009. nov. 23.

EGY IDŐ UTÁN MÁR ALUDNI SEM TUDTAM. ÉREZTEM, AHOGY A NYOMÁS, AMI RÁM NEHEZEDIK, LASSAN FELEMÉSZT.

TUDTAM, HOGY FIGYELNEK.

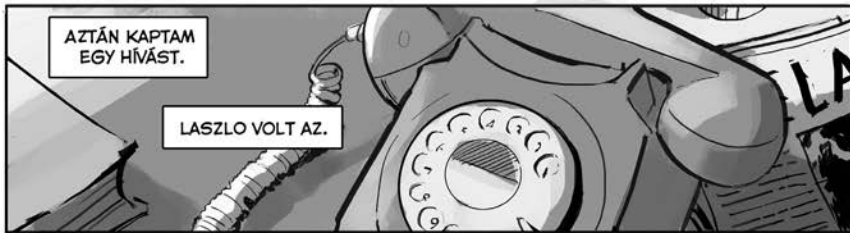
ÉJJEL-NAPPAL.

KÖVETNEK.

LEHALLGATNAK.

AZTÁN KAPTAM EGY HÍVÁST.

LASZLO VOLT AZ.

TUDNOM KELLETT, HOGY MIÉRT.

UGYANOTT, AHOL A KÉZIRATOT ÁTADTA.

ÉRDEKLŐDÖTT A MUNKÁRÓL ÉS JAVASOLTA, HOGY ÚJRA TALÁLKOZZUNK.

ÉS MIÉRT ÉN?

PERSZE TAGADOTT MINDENT.

MIKET BESZÉL, MAGA BAROM?

NE JÁTSZSA A HÜLYYÉT!

A KULCS!

A KAPU!

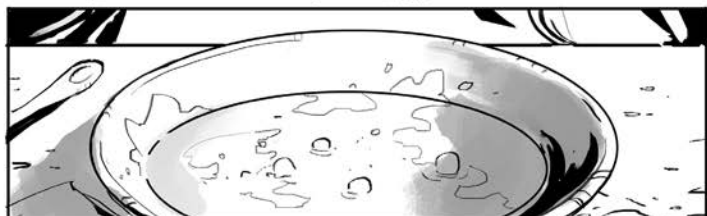
SZEDJÉK LE RÓLAM EZT AZ IDIÓTÁT!

LASZLO CSATLÓSAI AZONNAL RÁM VETETTÉK MAGUKAT.

BOLONDOK! NEM TUDJÁTOK MIT TESZTEK!

ESÉLYEM SEM VOLT.

A SOROK KÖZÖTT

ÍRTA ÉS RAJZOLTA: NÉMETH GYULA

KRITIKA

Bernardo Kucinski

K.: Relato de uma busca

Cosac & Naify
São Paulo, 2011

Urbán Bálint

ELRETTENTŐ PÁRHUZAMOK

Annak a kérdését és szükségességét, hogy a brazil irodalomnak minél előbb be kell tagozódnia a világirodalmi kánonba, még az 1920-as évtized karneváli hévvel izzó modernista mozgalma vetette fel és tűzte zászlajára. Az európai kontinens és mindenekelőtt a volt koloniális anyaország kulturális hatásaitól való elszakadás programja a brazil moderneknek nemcsak egy, a kulturális kannibalizmus egyszerre kreatív és forradalmian agresszív mestermetaforáján alapuló, egészen autonóm irodalmi ökonómia kialakítását jelentette, hanem egyúttal a brazil irodalom úgynevezett „exportirodalommá” alakítását is. A koloniális narratíva megfordításának értelmében így Latin-Amerika legnagyobb országa többé nem importált hatások és minták kritikátlan átvételéből kezdte kiépíteni kultúráját és irodalmát, hanem egy egészen jellegzetes, legsajátabb történelmi, társadalmi, gazdasági és természeti valóságából és hagyományából táplálkozó kulturális logikát léptetett életbe, amelynek működését az irodalmi trendek importja helyett immáron sokkal inkább az autonóm világ kialakítása és ennek exportja határozta meg.

A modernisták kulturális utópiája azonban csak a húszas évek avantgárd mozgalmának örökségéből táplálkozó konkrét költészettel, valamint a szocialista elköteleződéséhez híven komolyan politizáló Jorge Amado színrelépésével teljesedett be. Ez a két, politikai felhangoktól sem mentes tendencia kimozdította végre a brazil irodalmat geopolitikai és nyelvi elszigeteltségéből, és kanalizálta a kulturális cserefolyamatok globális körforgásába. A kontinenseken átívelő konkrét költészet és Amado trópusi színekkel átítatott szociális regényei lettek így gyakorlatilag Brazília első komolyabb irodalmi exportcikkei; az exporthullám pedig a hatvanas évek óta rendíthetetlenül kitart. Ennek köszönhetően a brazil irodalmat ma már a kortárs világirodalmi körforgás egyik legfigyelemreméltóbb és legérdekesebb jelenségeként tartják számon.

A brazil irodalom egyre fokozottabb világirodalmi jelentőségét és a globális kulturális térben betöltött kiemelt szerepét mi sem jellemzi jobban annál, hogy a portugál nyelvű ország volt a 2013-as Frankfurteri Könyvvásár díszvendége, több mint 90 szerzővel és közel 300 új kiadású művel. A magyar könyvpiac ez idáig még nem mérte fel kellőképpen a brazil irodalom jelentőségét és a benne rejlő lehetőségeket. A konkrétistákkal párhuzamosan a kilencvenes években megjelent ugyan nálunk néhány kortárs regény, de sem Ignácio de Loyola Brandão trópusi vizionarizmusa,¹ sem Dalton Trevisan pornográfiába hajló experimentalizmusa² nem találta meg a maga befogadói közegét, a könyvek egészen a mai napig a magyarországi világirodalom-kiadás méltatlanul elfelejtett gyöngyszemei. A bossa nova énekesből prózáiróvá előlépő Chico Buarque *Budapest* című regénye³ a szerző zenei karrierje, a kellőképpen bizarr magyar tematika és a könyvből készített film miatt akár bestsellerre is válhatott volna, ahogy ez sok más európai országban megtörtént, és bár a könyv a korábban kiadott brazil regényekkel ellentétben legalább kapott némi figyelmet és visszhangot, nem tudott kellőképpen beágyazódni a kritikai diskurzusba. Buarque regénye után több mint egy évtizedet kellett várni egy újabb jelentős brazil szerző kiadására. Clarice Lispector összegyűjtött novelláinak megjelenítése, meglátásom szerint, a 2018-as év egyik legmeghatározóbb világirodalmi eseménye volt, hiszen Lispector a nyolcvanas évek óta igazi sztárszerzőnek számít az angol, a német, az újlatin, valamint a szláv nyelvterületeken. A trópusok Simone de Beauvoir-jának világirodalmi jelentőségét,

1 Ignácio de Loyola Brandão, *Zero*, ford. Pál Ferenc, Európa, Budapest, 1990.

2 Dalton Trevisan, *Szajháska*, ford. Pál Ferenc, Kráter, Budapest, 1990.

3 Chico Buarque, *Budapest*, ford. Pál Ferenc, Athenaeum, Budapest, 2005.

a kiadást övező várakozásokat és az ez idáig megjelent recenziókat figyelembe véve a szerzőnő, a populáris-ezoterikus irodalomban utazó Paulo Coelho mellett (vagy talán inkább mögött) valószínűleg a legismertebb brazil prózáiróként íródik majd bele mind a köztudatba, mind pedig a kritikai közegbe.

Az alábbi rövid történeti áttekintésből egyértelműen kirajzolódik az, hogy a brazil irodalom kiadásának története Magyarországon a hiányok és a feledésbe hullás története. Az izgalmas és reprezentatív novellaválogatások (Nagyvilág, Magyar Lettre Internationale, Prae) mellett önálló szerzői kötetek meglehetősen ritkán jelentek meg az utóbbi évtizedekben, emellett mind a 19–20. századi klasszikusok, mind pedig a kortárs szerzők tekintetében ordító hiányosságokkal szembesülünk. Ami az irodalomtörténeti „klasszikusokat” illeti, nem jelent meg magyar fordításban sem a realizmus és a modernizmus határán alkotó Machado de Assis, sem a századfordulós brazil társadalom kegyetlen tablóját felvázoló, naturalista Aluísio Azevedo, sem a posztmodern kánon legelismertebb szerzője, a világirodalmi kontextusban csak „brazil Joyce-ként” számon tartott João Guimarães Rosa. A nemzetközi szinten is meghatározó, tágabb értelemben vett kortárs brazil alkotók közül komoly hiányként könyvelhető el Rubem Fonseca, Lygia Fagundes Telles, João Ubaldo Ribeiro, Sérgio és André Sant’Anna, Milton Hatoum, Luiz Ruffato, Alberto Mussa kiadásának elmaradása, csak hogy pár nevet említsek a sok közül.

Bernardo Kucinski nevével probléma nélkül kibővíthető a lista, hiszen a szerző *K.: Relato de uma busca* [K.: Egy nyomozás története] című, 2011-ben kiadott regénye az utóbbi években angol, német és spanyol fordításban is megjelent, aminek köszönhetően a brazil politikai-közéleti újságírás meghatározó hangjaként számon tartott Kucinski gyorsan bekerült a világirodalmi körforgásba. A *K.* a brazil történelem és kulturális emlékezet meglehetősen sötét korszakában, az 1964 és 1984 között fennálló katonai diktatúra éve alatt játszódik, tökéletes kórképét és látéletét adva a kérdéses periódusnak. Főszereplője a lengyel–zsidó származású K., aki fiatal militáns baloldaliként a harmincas évek közepén arra kényszerült, hogy elhagyja hazáját, és mint annyi sorstársa, ő is az új világban, a jövő kontinensén telepedjen le. A sors iróniájának köszönhetően a harmincas évek Brazíliájának világát és kultúráját egy erőteljesen nemzeti orientációjú totalitárius rendszer, Vargas Új Állama (‘Estado Novo’) határozta meg. Bár a regény csak ritkán ugrik vissza ebbe az idősíkbá, azt viszont egyértelműsíti, hogy a történelem újra és

újra ismétli önmagát, a tragédiát farce, majd a farce-ot újabb tragédia követi, és a társadalmak, függetlenül attól, hogy az európai vagy az amerikai kontinensen járunk, újra és újra reprodukálják a totalitarizmus hübriszt. A harmincas évek Lengyelországa, majd a térségben eluralkodó hitleri terror, Vargas Új Állama és a hatvanas években megszilárduló katonai diktatúra Kucinski szerint gyakorlatilag ugyanazt a történeti valóságot teremti meg, ugyanaz az elnyomólogika tartja fenn működésüket, a regény fejezeteiben pedig ezeknek a különböző történelmi helyzetekből származó önkényuralmi rendszereknek a világa egymásra montírozódik, és mind a hatalom, mind pedig az áldozatok oldalán újratermelődnék bizonyos működési mechanizmusok. A regény ennek köszönhetően felnyílik egy általánosabb politikai-társadalmi-történelmi horizont felé, hiszen a totalitárius rendszerek hatalmi működését, erőviszonyait, perverz struktúráinak hálózatát nemcsak az adott kronotoposz szintjén mutatja be, hanem azt egy univerzálisabb érvényű történelmi valóságba is beírja. Kucinski könyve így nem csupán a brazil katonai diktatúra egy izgalmas krimiszállal beoltott dokumentumregénye, hanem az elnyomás és az önkényuralmon alapuló hatalmi konstrukciók általános jellemzése és kritikája is egyben, amelynek olvasása az egyes elnyomótechnikák közötti párhuzamok miatt döbbenetes élmény lehet egy kelet-közép-európai olvasó számára.

A *K.* tehát egyfelől beíródik egy lokális prózahagyományba, mely a 20. század második felében a latin-amerikai kontinensen kiépülő diktatúrák emlékével vet számot. Roberto Bolaño és Isabel Allende regényei a Pinochet-rezsim kegyetlenkedéseivel szembesítenek, Tomás Eloy Martínez és Ernesto Sabato a Perón-diktatúra világát és a hozzá tartozó mítoszokat járják körbe, Mario Vargas Llosa művei pedig két latin-amerikai ország totalitárius logikáját is felelevenítik. A katonai uralomra alapozott politikai rendszerek irodalmi archeológiájának mindezek mellett Brazíliában is komoly hagyománya van, elég csak felidéznünk a fentebb már említett Lygia Fagundes Telles és Ignácio de Loyola Brandão témában idevágó könyveit. Másfelől viszont a *K.* az európai önkényuralmi rendszerek kulturális emlékezetével is párbeszédbe lép, elsősorban a főszereplő zsidó származása, a São Paulo-i zsidó közösség hagyományai, a jiddis nyelv és irodalom kérdései, valamint a brazil katonai rezsim és a náciizmus között felvázolt párhuzamok alapján. Az ellenzéki aktivitása miatt a titkosrendőrség hatékony közreműködésének köszönhetően nemes egyszerűséggel „eltüntetett” egyetemi tanár lánya után nyomozó *K.* saját személyes tragédiáját a holokauszt

tragédiájához hasonlítja, ami őt is elvezeti az abszolút gonosz, az elképzelhetetlen tragédia reprezentálhatóságának, illetve reprezentálhatatlanságának kérdéséhez. Vállalkozásával, amelynek keretében jiddis nyelven szeretné megírni eltűnt lánya iránti meddő nyomozásának történetét, egy idő után felhagy, hiszen azzal kell szembesülnie, hogy a kegyetlenségnek az a története, melyet lányának sorsa felmutat, a shoah tragédiájához hasonlóan, egy nyelvileg artikulálhatatlan tartományba tartozik.

A regény cselekményét, ahogy arra maga a cím is utal, alapvetően *K.* nyomozásának története tölti ki, annak a története, melyet a jiddis nyelvű költőként és irodalmárként is dolgozó elbeszélő egyszerűen nem tudott megírni. A rövid fejezetekben azonban nem csak *K.* útját követhetjük végig a hatalmi viszonyokkal át- meg átszött perverz társadalmi térben, ahol minden telefont lehallgatnak, minden falnak füle van és minden barát mögött ott áll egy besúgó, hiszen a regény az áldozat mellett az elnyomó hangjának is teret ad. A könyv fejezetenként váltogatja a fokalizációt, és olykor a névtelen elbeszélő magát a narrációt is átengedi a diegézisben felbukkanó különböző szereplőknek. A szöveg így egészen árnyalt képet ad egyfelől magáról a nyomozásról – amely kormányhivatalokba, rendőrkapitányságokra, kórházakba, ügyvédi irodákba, zsinagógákba és egyetemi előadókba vezet el az eltűnt lánya után kutató apát –, másfelől pedig a nyomozáson keresztül feltárja az eltűnésért felelős totalitárius rendszernek az összetett, végtelenül cinikus és perverz működésmódját, és azt az önkényuralmi logikát, amelynek értelmében a hatalom lényegileg járja és itatja át az emberi kapcsolatot és termeli ki magát a szubjektumot. Kucinski regényének talán ez a legnagyobb erénye, hiszen nemcsak a rendszer áldozatait szólaltatja meg és helyezi előtérbe, hanem egyúttal maga a hatalom és annak különböző képviselői – a titkosrendőrség vezetője, a besúgók, a kínzásokért felelős smaszterek, a családjukat féltő, egyszerű kollaboránsok, a cinikus politikusok – is hangot kapnak. Ennek köszönhetően a könyv nem egy egyoldalú narratívát állít fel hatalom és áldozat, úr és szolga viszonyában, hiszen a hatalmi hierarchiák és logikák egy jóval összetettebb és korántsem egyértelmű hálózatot rajzolnak ki, amelyben tökéletesen lehetetlen eligazodni. Ennek fényében nem csoda, hogy mind a regény címe és a főszereplő neve nemcsak Kucinski családtörténetére utal – amely a regény cselekményét inspirálta –, hanem egy közvetlen Kafka-referencia is egyben, mely egyrészt a hatalom és a szubjektum viszonyának abszurditásához, másrészt pedig a zsidóság és a zsidó irodalom hagyományaihoz utalja az olvasót.

2018. október 28-án az a Jair Bolsonaro nyerte meg Latin-Amerika legnagyobb országának választásait, aki nyíltan élteti a Kucinski könyvében bemutatott katonai diktatúra világát, annak működését és politikai szerkezetét pedig mérvadóknak tartja a brazil társadalom megreformálásának szempontjából. Ezt figyelembe véve a *K.* egy elrettentő fontosságú művé értékeli, amely szembesít a múlt barbárságával és arra hívja fel a figyelmet, hogy a történelem ismétlődését, a politikai struktúrák visszatérését mindenáron meg kellene akadályozni.

Marko Vidojković

**E, baš vam hvala
– Smrt bandi –
sloboda Jugoslaviji**

Laguna
Belgrád, 2017

Orovec Krisztina

SZUPERTÁRSADALOM: UTÓPIA?

Ma is sokan hisznek abban, hogy ha 1989 tavaszán az események valamilyen véletlen vagy szándékos beavatkozás folytán teljesen más fordulatot vesznek, mára megvalósult volna a jugoszláv álom. Mi lett volna, ha Jugoszlávia megmaradt volna nagynak, ha az akkori ideológiai eszmények, az akkori gazdasági, politikai körülmények zavartalanul tovább fejlődtek, erősödtek volna? Vagy esetleg látszatgazdagság, látszataboldogság volt-e az, és ebből eredően az utópia valóra válása lehetetlen?

Marko Vidojković *E, baš vam hvala – Smrt bandi – sloboda Jugoslaviji* [Hát, köszönjük szépen – Halál a bandákra, szabadság Jugoszláviának] című társadalmi satírájában létrehoz egy párhuzamos valóságot, amely

bár önmagában fantasztikus, a szétváló univerzumon kívül nincsenek benne tisztán fantasztikus elemek. Hiszen minden, ami a másik dimenzióban történik, természetes következmény és akár józan ésszel is elképzelhető valóság – már amennyiben abból indulunk ki, hogy a hetvenes-nyolcvanas évek titói ideológiájának szépsége, boldogsága és az akkori Jugoszlávia gazdasági ereje valódi volt – és nem csak valami színes díszlet, amely mögött mélyen gyökerező társadalmi válság rejlett.

A kilencvenes évek délszláv háborúinak kitörése óta titokban vagy nyíltan sokan visszasírták és visszasírják az aktuális helyzetükből nézve paradicsominak, tökéletesnek tűnő időszakot. Ahogy teltek az évek és a háború egyre véresebb, a nacionalizmus, a vallási és faji alapú gyűlölet minden posztjugoszláv tagállamban egyre erősebb lett, a jugonosztalgia ezzel párhuzamosan egyre idealisztikusabbá, romantikusabbá, giccsesebbé, a valóságtól egyre elrugaszkodottabbá vált. A jugonosztalgia lángja az utóbbi években mintha lassan csitulóban lenne. A mostani, fiatalabb generációk, akik a kilencvenes évek délszláv konfliktusai idején vagy azt követően születtek és nőttek fel, már nem álmodoznak újraegyesülésről, igaz, már nem is hallanak annyi fantasztikus történetet arról, mekkora anyagi és szellemi gazdagságban, milyen ideális testvériségben és egységben éltek a szüleik meg a nagyszüleik a minden nemzet felett atyáskodó Josip Broz Tito, egykori szövetségi államfő Jugoszláviájában.

Tito 38 évvel ezelőtti halálát követően egyre jobban erősödtek, gyorsultak az erjedési folyamatok, Jugoszlávia elindult a széthullás felé vezető úton. Ma sincs konszenzus arról, hogy kik, mikor, miért idézték elő a válságot, és hogy a délszláv konfliktussorozat kitörését vajon meg lehetett-e volna akadályozni. Természetesen minden nemzet a másikkban látja a bűnbakot, és a sajátjait idealizálja, ugyanakkor siratja is. Bár sokak szerint visszanyúl a hetvenes évekre, a délszláv válság világos kezdete egyes elméletek alapján pontosan 1989-re datálható, arra az évre, amikor Szerbia alkotmányának megváltoztatásával megszűntették Koszovó és Vajdaság tartományok autonómiáját. Ez a döntés már elővetítette a folytatást: óhatatlanul Szlovénia és Horvátország kiválásához vezetett. A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság széthullása és a krízis kiteljesedése hivatalosan és végérvényesen 1991. június 24-én történt meg, amikor a fent említett két tagállam egyoldalúan kinyilvánította függetlenségét. Az egykori nagy Jugoszlávia helyén független, de sérülékeny miniköztársaságok jöttek létre. És kitörő a háború.

Marko Vidojković 1975-ben született Belgrádban, így még élénk gyerek- és ifjúkori emlékei vannak a jugoszláv aranykor késői szakaszáról. Arról az időszakról, amikor a nagy Jugoszlávia még olyan fejlett és erős volt, hogy mind a minőség, mind az ár tekintetében megérte kizárólag hazai terméket vásárolni, sőt a környező országokból is ide jártak az emberek élelmiszerért, háztartási gépekért és bútorért. Élénk és akadálymentes volt az áruforgalom a tagállamok között, virágzott az ipar, kitermeltek mindent, ami kell, importra gyakorlatilag nem is volt szükség: minden háztartásban volt egy (montenegrói) Obod márkájú hűtőszekrény, egy (szlovéniai) Gorenje mosógép, egy (szerbiai) Zastava gépkocsi, a szobákban (boszniai) Šipad szekrények magasodtak, a gyerekek a (horvát) Kraš édességeit majszolták. A felsorolt gyárak termékeit külföldön is vették, mint a cukrot. Ez (volt) a valóság. Mára viszont ezek a vállalatok tönkrementek, vagy magánosították őket.

Az *E, baš vam hvala* című regényben viszont a tökéletesen működő szocialista állam kellős közepébe csöppenünk. Belgrádban vagyunk, 2017-et írunk. Ebben a párhuzamos dimenzióban Jugoszlávia él és virul, nem hullott darabokra. A titkos csúcstalálkozóra utazó szövetségi állami vezetők repülőgépe ugyanis 1989. június 3-án ismeretlen okokból lezuhant, mindannyian hősi halált haltak, emlékükre a szocialista realizmus stílusában monumentális emlékművet létesítettek Belgrádban. Haláluk ténye, amelyet égi jelként értelmeztek, megerősítette a jugoszláv polgárok összetartozás-érzését. 1989-től megerősödött és szédületes fejlődésnek indult a szövetségi állam: a Zastava 1001 elektronikus autók nesztelenül száguldoznak a nyolcsávos föld alatti autópályákon, a Jugoszláv Állami Vasutak mágneses-levitációs szupergyors szerelvényei Jugoszlávia egyik csúcscétől a másikig, Ljubljanától Szkopjéig suhannak, a gyerekek Gorenje típusú tableteken tanulnak az iskolában, az állami hivatalok alkalmazottai pedig EI Nis szuperszámítógépeken dolgoznak és Obod Cetinje OC300xi okostelefont nyomkodnak. Az a néhány munkanélküli vagy szegény sorsú polgár, aki alig-alig, de akad még az országban, dúskál a mérhetetlenül bőkezű állam szociális segélyeiben. A régi nagy együttesek (például a Šarlo Akrobata) nem bomlottak fel, hanem újabbnál újabb lemezeket jelentettek meg, és világhírűek lettek. A Dnevnik Lapkiadóház továbbra is, évtizedek óta rendszeresen nyomtatja a *Dylan Dog* képregényt. Mindezek után szinte már természetes: a marihuána legális. A kommunista öngazgatású államberendezésben nincs bűnözés, hiszen alapjaiban elfojtják, meg hát nincs is rá szükség, hiszen jóléti társadalom lévén mindenki gazdag és

boldog. Jugoszlávia a világ legfejlettebb szövetségi állama, emiatt kénytelen lezárni a határait a nyugati, fejletlenebb társadalmakból beözönlöni kívánó szerencsétlen gazdasági migránsok elől. Vidojković vízióját nem tekinthetjük teljesen fiktívnek, hiszen reális múltbéli tényekből táplálkozik, nincsenek benne meselemek. Az olvasó folyton úgy érzi: akár így is lehetett volna. Persze a szarkazmus mindent erősen áthat.

Hősünk, Mirko Šipka elvtárs a jugoszláv szupertársadalom polgára, kutatóként dolgozik a 13. szövetségi állami minisztériumban, a megmagyarázhatatlan fenomének kivizsgálásával foglalkozó igazgatóságban. Bár a jugoszláv tudósok a legjobbak az egész világon, még ők sem találnak mindenre magyarázatot, így Šipka a kelet-szerbiai parasztokat ijesztgető böggőmajom vagy a Macedóniában táncoló erdei tündérek esete kapcsán nyomoz. És persze később őt bízzák majd meg a párhuzamos dimenzió felé nyíló portálok problematikájának kivizsgálásával is.

A cselekmény kezdetén Mirko Šipkát, de fokozatosan a regény egyre több más szereplőjét is, éjszakánként egyre furcsább és valószínűbb álmok gyötrik: önmagukat látják, de leromlott fizikummal, a jelenlegihez valami módon hasonlító, de mégis más, szegényesebb, rosszabb körülmények között. Később, az álmokat követő ébredéskor rendre kisebb testi elváltozásokat is észlelnek magukon. Ezek a misztikus előjelek előrevetítik a kozmikus katasztrófát: kiderül, hogy egyelőre megmagyarázhatatlannak tűnő hiba csúszott az univerzum gépezetébe, aminek folytán tér-idő portálok nyílnak egy másik dimenzió felé, és dühítő módon csetnikek meg usztaák hullanak be véletlenszerűen Šipkáék ideális világába. Utóbb kiderül, a portál mindkét irányba működik. Így kerül át Šipka elvtárs is a mai Szerbiába. Miután felocsúdik, néhány perc elég ahhoz, hogy felmérje a helyzetet. Undorral, rémülettel és felháborodással vegyes döbbenettel veszi tudomásul: ebben a világban virágzik a bűnözés, a korrupció, bömböl az ízléstelen turbofolk zene, a tévéből ömlik a giccs és az erőszak, az utcán mindent ellep a szenny és a bűz, az emberi gondatlanság, hanyagság, igénytelenség jelei mutatkoznak mindenütt. A politikai vezetők pedig egytől egyig romlottak. Ebben a másik világban fellelhető minden, már ismert szereplő hasonmása, de persze mindegyikük a maga módján idomult a megváltozott körülményekhez. Előáll például egy olyan groteszk helyzet is, hogy Mirko Šipka részt vesz másik világbéli hasonmása temetésén, és ahogy kerül-fordul, olyan figurákba botlik, akik „amott” már nem élnek, mert árlásért kivégezték őket.

A regénybeli másik dimenzió tökéletes ellentéte az eszményi Jugoszláviának. Viszont egyikben sem minden fehér vagy fekete: az ideális, de represszív, egypártrendszerű Jugoszlávia törvényei szigorúak, sterilek, a kihágásokat könyörtelenül büntetik, a büntetés-végrehajtók a testvériség-egység jegyében szemrebbenés nélkül gyilkolnak. A Párt áll mindenek felett. Ha a biztos alapokon nyugvó társadalmi berendezkedésük meginogni látszik, az elhivatottak valóban mindenre képesek. Miután kiderül, hogy csak akkor őrizhetik meg a fennálló kozmikus rendet, ha kolonizálják a másik dimenziót, élőben végzik ki a romlás jelképének kikiáltott tévés valóságshow szereplőit, sőt, klónozzák Titót azzal a céllal, hogy az egykori elnök habitusával, forradalmi beszédeivel próbáljon hatni a másik dimenzió polgáira.

Emellett a tökéletes Jugoszláviában az emberi kapcsolatok is meglehetősen ridegek – erről tanúskodik Šipka elvtársnak a szüleivel való, távolságtartó kapcsolata, de a feleségével és közös szeretőjükkal, Marinával kiépített, szinte csak szexualitáson alapuló, pajkos, problémamentes, ugyanakkor meglehetősen felszínes viszonya is. Mirko Šipka a másik világban találja meg először a közös hangot az itt megtört, fásult, romlott egészségi állapotú apjával. Ebben a dimenzióban van egy kislány is, aki az első pillanattól kezdve feltétlen szeretettel csügg rajta.

Marko Vidojković jogi egyetemet végzett író, újságíró, emberi jogi harcos, énekes, zenész, vitathatatlanul az egyik legnépszerűbb kortárs prózaíró Szerbiában. Élénk érdeklődés övezte a *Kandže* [Karmok] és a *Sve crvenkape su iste* [Minden piroska egyforma] című regényeit is, amelyekkel kivívta mind a kritikusok, mind pedig a közönség elismerését. Az *E, baš vam hvala* című regény Vidojković kilencedik könyve. Első kiadása 2017 szeptemberében látott napvilágot, és azóta kilenc kiadást ért meg, összesen mintegy 23 ezer példányt adtak el belőle nemcsak Szerbiában, hanem az exjugoszláv térség más országaiban is. Horvátországban külön kiadással jutalmazták, és ott is hónapokig állt az olvasói toplisták élén. A bejelentések szerint a regény hamarosan megjelenik Macedóniában és Szlovéniában is. Vitathatatlan népszerűsége, szórakoztató, olvasmányos stílusa sokakat vezethet meggondolatlanul arra a következtetésre, hogy maradandó értéket nem hordozó, C kategóriás akcióponyváról van szó. Ám ahogy a regény kritikussai, úgy maga a szerző is rámutat a regény tudatos társadalmi szerepvállalására. Kritikussai azt írják: még ha Jugoszlávia újjászületése hosszú ideig csak álom marad is, Marko Vidojkovićnak egy csapásra sikerült újra egyesítenie az exjugoszláv térség olvasóit. Maga a szerző a kötet megjelenése

előtt néhány nappal, a *Vreme* című hetilapnak adott interjújában politikai aktivizmusa megtestesülésének nevezte a regényt: „A *Kandže* után ez a második társadalmilag maximálisan elkötelezett könyvem, és mindkettő abból a vágyból született, hogy általuk valahogyan túllépjenek, túlmutassak az elviselhetetlen társadalmi szituáción.”

Bár Vidojković vitathatatlanul rokonszenvez gyerekkora Jugoszláviájával, azért a könyvben is érezteti: tisztában van a tényekkel, amelyek a valóságban válsághoz vezettek. A regény így a radikális nacionalizmus kritikájaként is olvasható. Szatirikus alapállásában nem kíméli egyik dimenzió állapotait, alakjait sem. A „tökéletes” Jugoszláviában főleg kissé sóltan, unalmas vagy együgyű, és ebből fakadóan komikus alakok élnek felszínes életüket, a másik dimenzió lakosai pedig, bár általában izgalmasabb személyiségek, lustaságuk, közönyük mégis kiábrándítóvá, és nem kevésbé nevetségessé is teszi őket. Statikus figurák, afféle pojacák mindannyian, nem esik át jellemfejlődésen még a főhős sem – aki egyébként mindvégig nagyon komoly marad –, a hangsúly az akciódús cselekményen és a szereplők makacs statikusságából is fakadó helyzetkomikumon marad. Viszont a két dimenzióban megismerjük szinte mindegyik figura lakmuszpapírszerűen változó A és B verzióját, és ez különleges módon teszi árnyalttá őket. A másik dimenzióra – vagyis egészen egyértelműen: a mi valóságunkra – vonatkozó szövegrész burkolatlan ugyan, de éles társadalomkritika. Nem csoda hát, ha Marko Vidojković könyve nem szerepelhet a legtöbb fórumon Szerbiában. Az N1 hírtelevízió, amely a kevés független országos hírcsatornák egyike, Vidojković így nyilatkozott: „Engem a könyvbéli világban már rég letartóztattak volna, a kommunisták nem angyalok, de ehhez a szarhoz viszonyítva minden angyalibb. Ha van valaki, aki megpróbál kihúzni ebből a szarból bennünket, legyenek azok akár másik dimenzióból érkező kommunisták is – szuper.”

Az *E, baš vam hvala* a kortárs szerb irodalomban egyedülálló stílusú és tartalmú regény. Olvasója történelmi és politikai utalásokkal átszőtt, izgalmas cselekményre, vicces akciójelenetekre, gyakran tragikomikumba hajló, fanyar humorú narrációra, fergeteges szórakozásra számíthat. Vidojković hőse hivatalból beutazza az egész nagy Jugoszláviát, így egy sajátos társadalmi keresztmetszet tárul fel – mindkét dimenzióban –, mely a közelmúlt történelmének és a jelennek az újraértelmezésére sarkall.

Radu Pavel Gheo
Disco Titanic

Polirom
Iași, 2016

Demény Péter

SOKARCÚ DISZKÓ

Radu Pavel Gheo 1969-ben született a Krassó-Szörény megyei Oravica-bányán, és Temesváron végezte középiskolai és egyetemi tanulmányait. Mindkét információ hangsúlyos, hiszen az előbbi azt jelenti, hogy még elég sok időt töltött a Ceaușescu-diktatúrában, és már bőven „eszét tudta”, mire az éppen Temesvárról gyűrűző forradalom véget vetett a borzalmas rendszernek, az utóbbi viszont azt, hogy egy több szempontból is mitikus városban született. A Tőkés László kapcsán kirobbant lázadás miatt szokták mondani: „Tot Banatu-i fruncea”, ami az ottani táj-szólásban annyit jelent, „még mindig a Bánság megye az élen” (irodalmi nyelven a „Tot Banatul e fruntea” forma lenne helytálló). Temesvár azonban 1989 előtt is mást jelentett, mint akár Nagyvárad, akár Szatmárnémeti, akár a belső-erdélyi városok.

Olyan nemzetiségi konglomerátumot, ahol a románok és a magyarok mellett svábok és szerbek is vannak, és mindnyájan kreatív békében élnek egymással – ilyen szempontból is érdemes elolvasni Majtényi Erik *Hajóharang a Hold utcában* (1976) és Méliusz József *Város a ködben* (1969) című regényét; s a varázsához nyilván az is hozzájárult, hogy Bukarest és Kolozsvár után Temesvár Románia harmadik legnépesebb városa.

Radu Pavel Gheo tehát ebben a közegben szocializálódott (ahogy Nagyváradon és Szatmáron a magyar televíziót, úgy itt a szerbet néz-

ték), ami azzal jár, hogy az ember rálát önmagára, vagyis a közösségére és az identitására, és mindennek kezdettől több értelme van.

„Az lenne az eszményi világ, ahol nincs sem »azonban«, sem »csak-hogy«. Csakhogy ahányszor a gyermekkorom tájaira menekülök, melyeken folyamatosan ragyog a nap, abba az időbe, amelyben az események még nem az idő tengelyén sorakoznak, hanem egymásra halmozódnak, csak egy fiókot kell kihúznom, hogy elbűvölő etnofilozófiai tételeimet összeromboljam. Hogy feledhetném Leanát, a cigánylányt, akivel ártatlanul és szenvedélyesen hancúroztam a haza búzatábláinak egyikén? Nem lenné-e szegényebb Bodnár Imi nélkül, aki kollégám volt az általános iskolában, és akivel egy csomót fantáziáltunk a kora kamaszkorban? Egy tisztán nemzeti gyermekkorban ugyan hová tenném Rezi nénit, ezt a mogorva és száraz öregasszonyt, akinek a hajthatatlanságát hangosan elátkoztam, titokban viszont csodáltam, vagy az ő német unokaöccsét, a Svábot, aki bizonyára a legjobb zenész volt a falusi zenekarban, s aki úgy játszott a trombitán, hogy »ment szét a csöve«? Hát a testes Rozikát, akihez hozzásimultam egy lassú tánc alatt, miközben felrémlt előttem a katonaság réme?” Ez a részlet a *Români e deștepti* [A románok mind okos] című, 2004-ben megjelent, már a címében is öniróniát hordozó kötetben olvasható, amelynek azóta két újrakiadása látott napvilágot, és a fejezetnek, amelyből származik, magyarul a következő a címe: *Bevezető: mi mind, jó románok avagy hogyan ölttem meg az etnofilozófiai közhelyeket*. A könyv, amelyet a továbbiakban elemezni próbálok, szép bizonyíték rá, hogy Gheo tényleg jó megfigyelő, és tényleg megölte őket.

A *Disco Titanic* története viszonylag egyszerű: egy fiatalember Jugoszláviába utazik, ott szerelmes lesz, és amikor sok esztendő múlva visszatér a feleségével, aki természetesen nem azonos a szerelmével, az egész világot szétzúzva találja. Ez persze csak a nagyon primitív zanza. Amikor megismerjük, Vlad Jivan egy kis kiadó tulajdonosa Temesváron, boldog házasságban él a feleségével, Emiliával, aki versírással próbálkozik – ennek kapcsán a szerző ironikus önarcképével is találkozunk a könyvben. Valamikor 1989 előtt, egyetemi hallgató korában a Securitate megszarolta, valamit aláírt, aztán 1989 után azt hitte, mindez nyomtalanul eltűnt. Kiderül azonban, hogy a „szervek” nagyon is számon tartják, ha ők maguk már nem is keresik meg a dokumentumot. Amikor a bukaresti Vergil úr megszarolja, és Vlad enged a zsarolásnak, a felesége átteszi a fogkefjét egy másik pohárba.

Ezzel máris Radu Pavel Gheo nagy érényei egyikénél tartunk. Az apró, de annál mélyebb traumákról árulkodó emberi gesztusok nagy

feltérképezője ő. A zsaroló nem fenyeget, egyszerűen „elejti” Vlad akkori informátor nevét, ezzel győzedelmeskedik. Vlad úgy szeretne autonómiát a Bánságnak, hogy tulajdonképpen nincsenek konkrét, távlati elképzelései – a regény egy olyan párbeszéddel kezdődik, amely többek között az autonomista ötletelésről szól, és résztvevői közül az egyik magyar, „Loți”, ahogy a románok a Lacit ejtik.

Az ilyen halk vagy hangos apróságok óriási súllyal esnek latba, és ami a próza szempontjából fontosabb, megvilágító jellemző erővel rendelkeznek. Gheónál nincsenek feledhető figurák, a szereplők arcéle markáns, múltjuk, jelenük és prolongálható jövőjük van. Ráadásul mindannyian „átlagemberek”, semmiben nem kiemelkedők, erkölcsi vagy önreflexív szempontból sem mások, mint a többiek – éppen ezért olyan felkavaró, hogy egy embernek, aki semmilyen aljasságot nem követett el, mégis van félnivalója, mert a rendszer, amely valamikor sakkban tartotta, nem múlt el megnyugtatóan, a félelem ott motoz észrevétlenül, mégis érzékelhetően, és mindent befolyásol.

Ez, és a remek konstrukció („ami a struktúrát, a makroépítkezést illeti, Gheo egyelőre legyőzhetetlennek tűnik” – írja Bogdan-Alexandru Stănescu kritikus az Observator culturalban, vagyis a „román ÉS-ben”) teszi, hogy a regény nem tűnik ideologikusnak, bár időnként veszedelmesen megközelíti ezt a lehetőséget. „A régi világ nem tűnt el”, „a nacionalizmus gyűlölethez, gyilkos indulatokhoz és végső esetben háborúhoz vezet” – az ilyenszerű, a könyvben nem olvasható, tételként azonban levonható mondatok ott körözkönnék a romániai, illetve a felbomlott jugoszláviai világ és történések fölött.

Igaz; csak hogy amennyire „győzhetetlen” Gheo, annyira sérülékenyek, botladékonyak, sebezhetőek a szereplői. Nem makulátlan Tündér Ilonák és Árgyéus királyfik lépegetnek a regény lapjain, hanem olyanok, akik minden szegényük ellenére beveszik a zsaroló ismerősét az üzletbe, különféle üzelmekkel maradnak talpon a kelet-európai vadkapitalizmusban, akik a szegényüket nem büntudatba, hanem frusztrációba konvertálják, és olyanok is, akik belehalnak.

Ebből az is kiderül, hogy Radu Pavel Gheo kifejezetten realista könyvet írt, ami nem annyira egyértelmű, ha meggondoljuk, hogy egy tudományos-fantasztikus kötettel kezdte a pályáját, később pedig, amerikai kalandja után (a vízumlótónak köszönhetően jutott ki az Egyesült Államokba, 2001-ben), a paródia eszközével próbálta megszeliíteni a valóságot. *A Disco Titanic*, mondhatni, nagyrealista mű. Nagyrealista a kisrealizmusában is, a számtalan apróságban, információban, adatban,

melyeket az író elszór a regényben, nagyrealista, hiszen mindig felkiccelli a szereplő egy-egy vonását, mintegy tusrajzokat villant fel előttünk – az így létrejött „album” korántsem nonfiguratív.

Nagyrealista abban is, hogy nem egy zárt világból indul ki, mint a nemzedéktárs Florina Ilis a szintén remek *Gyerekek háborújában* (magyarul a Jelenkor adta ki 2009-ben, Koszta Gabriella fordításában), ahol a cselekmény jó része egy száguldó vonaton játszódik. Gheo opusa vaskos, testes, szagos, és mint a polip, mindenfelé kinyújtózik: a valóság nehéz illatát árasztja, azét a valóságét, amely mindenütt ott van, és amelyet mindenütt szemügyre vesz a szerző.

Nagyrealista az időkezelésben is. A múlt és a jelen darabjai, tömbjei jól megkülönböztethetők, elkülöníthetők; sok szereplő villan fel, sok történet gördül, a mondatok azonban „előre tartanak”, céltudatosak, a regény nem mondja, hogy valóság nincs vagy megismerhetetlen. Sőt, sokkal inkább azt mondja, hogy a valóság bonyolult ugyan, mégis elmesélhető, bár olykor megbántuk, hogy elmeséltük.

Nagyrealista végül az oldalszámát tekintve. Különösen hangzik, de Balzac, Tolsztoj, Móricz, Sadoveanu áradóan mesél, és ez nem is annyira a valóságos áradásra vonatkozik, hanem inkább arra, hogy nagy tömböket mesélnek el az időből. *A Disco Titanic* is így tesz: összesen vagy negyven év hullámzik itt, emlékezés és közvetlen narráció találkozik, múlt és jelen ütközik, a jellemek alakulnak, a történelem formálja őket – szóval ebből a szempontból Gheo könyve tényleg „klasszikus”. A „posztmodern”, amely a román irodalomban nem esterházysan nyelv- és szójátékos, inkább cártárecusan önironikus, itt nagyon kevésbé látszik, a mű a történet felé fordul, és a mai magyar írók közül számomra Krusovszkyra emlékeztet a legerősebben az összetettsége és az aprólékos realizmusa miatt.

Éppen a struktúrájában azonban nagyon is különbözik az *Akik már nem leszünk sosemtől*. Krusovszky nagy, egymáshoz kapcsolódó, de hosszan tartó, több száz oldalas részekben gondolkodik, Gheo viszont egy-egy jelentős életfordulónál zökken ki a mindentudó narrációból. A fiú Emiliával való megismerkedését filmszerűen tálalja, akár egy forgatókönyvet, kameramozaikkal, dialógusokkal és szerzői utasításokkal, a különös halálesetet (amely természetesen a *Disco Titanic*ban történik, ahová aztán a könyv végén is ellátogatnak, és amelyről Gheo leszögezi az utószóban, hogy tényleg létezett) egyes szám első személyben meséli el a feleségének.

A horvát betéttörténet elszórtan, szeletelten jelenik meg a regényben. Első alkalommal még a diktatúra idején, kamaszkorában utazik Horvátországba Vlad, itt ismerkedik meg Marinával, Renatóval, Borisszal és Frane-val. Másodszor már házasemberként, Emilia kitartó kérésére mennek oda, és találnak egy szétesett világot, amely Vlad számára kétszeresen is szétesik, hiszen Marina közben férjhez ment a fröcsögő Borishoz, Renato meghalt a háborúban, Frane pedig egy roncs csupán, nemsokára ő is meghal.

Ez a betéttörténet, amely valójában nagyon is nem betét, hiszen, hogy egyebet ne mondjunk, a könyv címét is adja, könnyen összeolvasható Vlad locsogásával az autonóm Bánságról, és ha ezt megtesszük, ismét csak könnyen jutunk olyan következtetéshez, miszerint „az autonómiáski nem jó, mert ide vezet, máshová nem is vezethet”. Hosszas gondolkodás után arra jutottam, hogy ez minden egyes olvasó beállítotttságától, frusztrációjától, emlékeitől, tanult hagyományaitól, nevelésétől és ízlésétől függ, és valószínűleg pillanatnyi diszpozíciójától is. Nem zárom ki, hogy ha néhány év múlva újraolvasom a *Disco Titanicot*, én is ideologikusnak érzem majd. Egyelőre, bár megkísérett ez az olvasat, inkább csak úgy, mint egy túl sok olvasástól és értelmezéstől megfertőzött lelket, aki mindegyik olvasatra gondol, egyik fölött sem szeretne elsiklani, távolról sem úgy, mint aki indulatba jön és a földhöz csapja a regényt, és megígéri önmagának, hogy többé nem olvas ilyesmit.

Ha úgy tetszik, én a másik véglet vagyok: megelőlegezem a szerzőnek a bizalmat. Amikor a *Gyerekek háborúja* románul megjelent, villámgyorsan elolvastam, és rajongtam érte. Egy ismerősöm azonban megkérdezte: nem tűnt fel neked, hogy egyszer sem jön a kalauz? Bevallom, nem tűnt fel. Élvezettel követtem a gyermekek vonatfoglalását, olvastam a különféle felnőttreakciókat, akár a vonatban, akár az országban váltotta ki belőlük a történet, habzoltam az Ilisnél is nagyon gazdag, tarka és zamatos pinakotékát, és nem figyeltem erre az apróságra, amely nem is annyira apróság. De hát tulajdonképpen azt akarom mondani, hogy bizonyos határon túl (amikor már magába rántottak az események, amikor már ösztönösen továbblapozok) feltétlenül és mindenáron az íróval tartok, és megszűnik minden gyanakvásom.

Ezzel persze azt is mondom, hogy Gheo, illetve Vlad története is ilyen gyanakvásszünetű történet. És mint a *Gyerekek háborújában*, vagy mint a szintén nemzedéktárs Filip Florian *Mint minden bagoly* című regényében (2016-ban jelent meg a fordításomban a csíkszeredai Bookart kiadónál), itt is egy világ villan fel, itt is sok szereplő révén

alakul ki egy olyan mozaik, amelynek forgatásából összeáll a mai Románia, a mai Horvátország, a mai Kelet-Európa „arca”. Gheo regényének főszereplője egy olyan férfi, aki a szocializmusban jellegzetes „kisemberek” gyermeke volt, és amolyan helyi „főnök” lett. Az író nagy erénye, hogy miközben megmutatja, Vladnak mennyi apró galádságot kell elkövetnie, ha fenn akarja tartani kisvállalkozását, nagyon szépen benne van az is a történetben, hogy ő is ember, aki őszintén szeretni a feleségét, őszintén fáj neki, ha ki kell ábrándítania, jó apa és végső soron jó ember, akit a sors kényszerít arra, hogy úgy éljen, ahogy él.

A Disco Titanic, kell-e mondanom, metaforikus értelemben is működik. A diszkó, ahol Vlad szerelmes lett Marinába, ahová, mint a múltba mindig és senkinek, nem kellett volna visszamennie, egy szép világ jelképe, amely akkor is szép volt, ha kommunizmus volt közben, és akkor is, ha végül minden remény összeomlott, s már csak az élet maradt. Ez, mármint a metaforikusság, az író esküvése ellenére is érvényes. Ha a diszkó a valóságban is létezett, egy regényben akkor is átminősülnek a dolgok, minden jel újabb jelentéssel gyarapodik, és egyfelől a csillogásra, másfelől a süllyedésre kell gondolnunk óhatatlanul. Ez a süllyedés azonban nem erkölcsi süllyedés, illetve biztosan nem *ítélet*. Gheo regénye azért is szép, mert nem működtet felületes nosztalgiákat, de felületes intranzigenciákat sem. Mint minden tisztességes regényíró, egyszerűen elmesél egy történetet, és nem tartja feladatának, hogy megmondja, mit kellene gondolnunk róla. Ha belépsz a *Disco Titanicba*, semmin nem kell meglepődnöd, de nem azért, mert az *ítélet* úgyis eljön, hanem mert az élet sokarcú.

Ez a rövid, nem egészen kétszáz oldalas regény 2009-ben jelent meg, a szerző ekkor már 73 éves volt. A bölcs, finom, elnéző humor, a halál témája körüli forgolódás, a szeretet és szerelem – nagyon erős nyelvi kártya a regényben, hogy ugyanazt a szót használja e két fogalomra az ész – tematizálása jóval olvasóbarátabbá teszi ezt a regényt, mint amilyenek Baturin korábbi, karcosabb könyvei voltak, ám eközben a szerző mákszemnyit sem enged a fentebb leírt általános határtalanságigényéből, nyelvi, formai tökéletességéből.

Azt hiszem, az eddigiekből talán kiderült, hogy nem tudom összefoglalni, miről szól ez a könyv... Azt sem tudom elmondani, mi ez a könyv. Arról tudok talán beszélni, mi minden ez a könyv, bár amilyen sűrű szövetű, akár azt is mondhatnám: minden. Regény. Delfin-, ember-, szerelem-, szeretet-, remény-, hit-, óceán-, halál-, gyógyulás-, határ-, identitás-, név-, család-, magány-, nyelv-, hang-, némaság-, fény-, sötétség-, elbeszélésregény. És még ki tudja, mi minden. A szerző szinte végtelen sok kapaszkodót kínál, és egyszer sem hagyja kiesni a történetből az olvasót.

Az alcím azt állítja: *romantikus história*. Valójában sok-sok história – egyik romantikusabb, mint a másik, és mindegyiket az elbeszélésbe külön beillesztett elbeszélésként kapja az olvasó – találkozik a világ egy bizonyos pontján, az Elsüllyedt Hajók Kikötője körül. A históriák fonódnak, alakulnak, találkoznak, szétválnak, visszakanyarodnak, hézagokat hagynak, összecsomósodnak. Végül olyan érzése lesz az olvasónak, hogy ebben a világban minden mindennel összefügg, de ezeket az összefüggéseket nem kell feltétlenül fölérnie ésszel. Rábízta magát a szerzőre, és hagyja, hogy sodródjék a történetek óceánján, mint hajóroncs a szökőárral. És nem fog eltévedni.

Valahol, az óceán egy magányos, trópusi partszakaszán, a Lasuria-parton különös építmény magasodik: hajdan elpusztult hajók, az óceánfenék rengései által mozgásba lendült roncsok a világóceán legkülönbözőbb pontjairól, a világtörténelem legeltérőbb időpontjaiból származó, híres, hírhedt és ismeretlen nevű hadi- és békebeli hajók maradványai tornyosulnak itt partra vetve egymás hegyén-hátán. Akár végigjárhatnánk a hajóépítés történetét, megérezhetnénk ádáz tengeri csaták lóporfüstjét is, sőt lélegzet-visszafojtva még az áldozatok imáját és átkozódását is meghallhatnánk. Ezeket a hajókat nem a dicső kezdet, hanem a dicstelen vég hozta itt össze, az óceáni kőzetlemezek mozgásának kiszámíthatatlan erői új életet, új lehetőséget adtak a gályáknak, halászhajóknak, luxusjachtoknak, teherhajóknak, vitorlásoknak, kuta-

tóhajóknak, tankereknek, gőzösöknek és a sokemeletes építmény pillanatnyi csúcán egy legújabb generációs atom-tengeralattjárónak. Itt lettek kikötőre, ahol minden átmeneti, sosem lehet tudni, mit hoz és mit visz magával a következő harmincméteres árhullám, mikor robban fel egy torpedó valamelyik hadihajón. Egyszóval: bármi megtörténhet, akár az is, hogy semmi sem történik.

A Kikötő földszintjét egy száz éve elsüllyedt személyszállító hajó, a Fortuuna Sürpriis képezi. Ez egyben az Elsüllyedt Hajók Kikötőjéhez címzett szálloda is. A személyzete a hajóroncsokhoz hasonlóan, véletlenül került éppen erre a helyre: a főnök olasz, Pino Pinizzimo, művészneven Piano Pianissimo, a professzionális bariton, aki folyvást operáriákat énekel tökéletes pontossággal és bő nadrágban, mert az egyik oldalon lóg a fenéke. A kidobóember Archibald Chibald négyszeres bokszzilágbajnok, aki reggeltől estig a terasz körüli babérsövényt nyírja, ami egyrészt akadályozza a kilátást a végtelen óceánra, másrészt állandóan korlátozni kell a növésben. A szállodához tartozik még négy nő, Kreetá-Nikoreta, Asia-Aspasia, Brazili-Lizzi és Priskilla-Polaris, a Tisztító Szenvedély Nővérei, a szent prostituáltak, akik szolgáltatásaikkal mindenféle emberi betegséget, sérülést orvosolni tudnak, a sövénynyíró ollóval megvágott ujjtól az elszabadult láncfűrész levágta karig, a leprától a süketnémaságig bármit. Egyvalami közös a személyzetben: előző életükből azért menekültek el, mert találkoztak a halállal. Ki úgy, hogy maga ölt, ki úgy, hogy halálra ítélték. Viszont aki úgy tudja, ölt, valójában nem ölt, akit pedig halálra ítélték, azt nem végezték ki. Mindnyájan fölszálltak az első, akárhová induló hajóra a legközelebbi kikötőben. És most itt vannak. Nem is annyira személyek, mint inkább históriák. Önmaguk története. Élnek, éldegélnek, a Kikötő hajóinak felszerelését, rakományát használják forrásként.

Pino és Archibald minden napját ezzel a párbeszéddel indítja:

„– Arch!

– He?

– Nézd meg, fölkelt-e már a nap.

– Ha még lenne egy kis türelme, szinyőre, egyúttal azt is megnézném, fölkelt-e már a hold is”¹ (5).

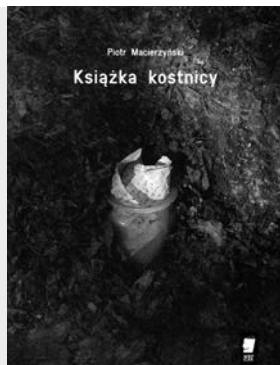
1 „»Arch!«

»Ah?»

»Vaata, kas päike on juba tõusnud.«

»Kui teil oleks kannatust, sinjoore, ma vaataksin korraga, kas ka kuu on juba tõusnud.«

– A könyvből vett idézeteket a szerző fordításában közöljük.

Piotr Macierzyński
Książka kostnicy

Wydawnictwo Wojewódzkiej
Biblioteki Publicznej i Centrum
Animacji Kultury w Poznaniu
Poznań, 2017

Papp-Zakor Ilka

OLVASÓLÁMPA A PRICCS FEJÉNÉL

„Nem köszöntek, nem mosolyogtak; mintha szánalom, mi több: valami zavart tartózkodás pecsételte volna le az ajkukat és vonzotta volna tekintetüket a gyászos díszletekhez. Ugyanaz a nekünk nagyon is ismerős székely, amely szelektálások után, és valahányszor sérelem szemtanúi vagy elszenvedői voltunk, minket is elöntött; az a székely, amelyet a németek nem ismertek, amelyet a mások bűne láttán a becsületes érez, és sajnálja, hogy elkövelték, hogy visszavonhatatlanul bevezették a létező dolgok világába, és hogy az ő jóakarata nem ért semmit, vagy csak alig valamit, megakadályozni mindenesetre nem tudta.”

(Primo Levi: *Ember ez? /Fegyvernyugvás*)

Piotr Macierzyński talán egész eddigi életművében észlelhető a hátrálásnak az a folyamata, amelyet Bán Zsófia a műtfeldolgozás feltételeként (és metódusaként) határoz meg,¹ és amelynek a költő végül (vala-

1 „Amennyire lehet, »vissza kell szerezni« az események minden pillanatát és minden centiméterét, vissza kell hátrálni egészen odáig, ameddig lehet, amíg falba nem ütközünk. Ez a konkrét és átvitt értelemben vett »hely« a holokauszt kontextusában nem más, mint a gázkamra, s a négy fennmaradt fényképet a sonderkommandós Alex éppen erről a pillanattól kezdve, a munkahelyéről) kifényképezve, a gázkamra ajtajából készíti – eddig lehet hátrálni. Sőt, mondja Didi-Huberman, eddig *muszáj*, kötelező, ha már e képek rendelkezésünkre állnak – mindenek ellenére. Nem hivatkozhatunk szépelegve az *elképzelhetetlenre*, az *ábrázolhatatlanra*, s különösen nem, természetesen, a *történelmen kívüliségre*.” (BÁN Zsófia, *Pingvinboci, jampampuli és a létező irdatlan hatalma*.)

mint, a dolgok logikájából adódóan, *elkerülhetetlenül*) egy teljes kötetet szentelt. Bár közhely, mégis ide kívánczok: Macierzyński költészete nem *per se* holokausztköltészet, sokkal inkább az embert elemző (jellemzően az embert kipellengérező, gyakran ironikus hangvételi) líra, amely egyszerűen azért sodródik újra és újra a haláltáborok tematizálásáig, mert a holokauszt megtörténte óta a holokauszt *ténye* az, mely az emberi lélek végpontját, az alagút végén a legszörnyűbb sötétséget jelenti: „kibírtunk 70 évet / koncentrációs táborok nélkül bár azok mindvégig / a természetünkben vannak”² (46) (lásd még: *Auschwitz után már csak Auschwitzról lehet verset írni*³). Míg Macierzyński legtöbb korábbi kötetében csak egy-két vers jut el valamilyen formában a holokauszt témájáig, *A hullaház könyve*⁴ teljes egészében a visszakövetés kötete.

Verseit anti-teremtésmítosz helyezi mintegy keretbe („1940 április 27-én Heinrich Himmler megparancsolta / Richard Glücksnek hogy alapítson tábort Oświęcimben / és a foglyokkal építtesse fel / és az SS-ek tudták hogy ez jó [...] 1940 július 6-án a táborból megszökött Tadeusz Wiewowski / lengyel cipész akit a 220-as szám jelölt / és az SS-ek megértették, hogy pihenésre nincs idő”⁵ [7]); minden későbbi szöveg ennek a paradigmának a viszonylatában értelmezendő.

A *hátrálás*, a foglyok egyéni történetének szoros, sokszor a gázkamrák ajtajáig tartó visszakövetése Macierzyńskinél (is) testközeli perspektívát eredményez – a kötet versei kérielhetetlenségükben a *Saul fiát* idézik; a hiteles táborábrázolás érdekében a szövegeknek le kell bontaniuk a köztudatban élő, öntudatlanul is átesztétizált Auschwitz-képet, erre pedig a fizikai körülmények lehető leghitelesebb, minden finomkodást száműző bemutatása a legalkalmasabb eszköz. A versek szempontjából talán biztonságosabb lenne a szagok, a mindent beborító mocsok leírásának mellőzése (ezt a lengyel kritika gyakran valóban hatásvadásznak is érzékeli), a tábor pontos leírása szempontjából

A fénykép fenomenológiája Lengyel Péter Búcsú két szövege és Cseréptörés című műveiben = Ud., *Turul és dinó – Jelenetek a képek életéből*, Magvető, Budapest, 2016, 108.)

2 „wytężymaliśmy 70 lat / bez obozów koncentracyjnych choć ciągle leżą / w naszej naturze” (XXX.) – A kötetből vett idézeteket a szerző fordításában közöljük.

3 KERTÉSZ Imre, *Hosszú, sötét árnyék*, <http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/KERTESZ/kerteszo0051/kerteszo0053/kerteszo0053.html>.

4 PIOTR MACIERZYŃSKI, *Książka kostnicy*, Wydawnictwo Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu, Poznań, 2017.

5 „27 kwietnia 1940 roku Heinrich Himmler rozkazał / Richardowi Glücksowi założyć obóz koncentracyjny w Oświęcimiu / i rozbudować go siłami więźniów / i esesmani wiedzieli że to jest dobre [...] 6 lipca 1940 roku z obozu uciekł Tadeusz Wiewowski / polski szewc oznaczony numerem 220 / i esesmani pojeśli że nie mają czasu na odpoczynek” (*Stworzenie KL Auschwitz*)

azonban megkerülhetetlen: „a latrina mellett gyakran üldögélt egy öreg SS / kedvelte a guggoló nők látványát / csak ő sietett segítségére/ rálépett a fába kapaszkodó ujjakra / és várt amíg eltűnik a fej”⁶ (11), ahogy megkerülhetetlen a kétségbeejtő, céltalan fizikai fájdalom ábrázolása is: „a hiányzó végtag már a kemencébe került / a butának meg elvárásai voltak / *Uraim, ez fáj, fáj...*”⁷ (46).

A kötet testpoétikája az antiteremtésen keresztül értelmeződik: az eddig ismert mítoszt, amelynek kulminációs pontja az ember megteremtése és az egyéb teremtmények fölé rendelése (az istenhez való – minden bizonnyal inkább *szellemi*, mintsem *fizikai* – hasonlatosság okán), fölülírja, eltörli az új narráció, amelyben egyes, szerencsés testek nyernek hatalmat más testek fölött (mert az árjaság ugyanúgy, mint a szlzság, zsidóság, cigányság vagy fogyatékoság, elsődlegesen testi tulajdonság). Az alsóbbrendű testek viszont hozzájárulhatnak az arra érdemesek felmagasztosulásához: „a koncentrációs táborok közvetítésével / aranyátulásra került sor / egy szájból a másikba // a friss lélegzetért való aggodalomból / a Reich javára”⁸ (24), a testek az anyagságba záródnak. Az *anyag* szó jelentései azonban lelepleződnek, az ember mint *matéria* értéke pénzben (vagy az *Auschwitzi bordélyház*⁹ című vers esetében cigarettában és egyéb vagyontárgyakban) kifejezhetővé válik: „1941 májusában az adminisztrációs iroda vezetője / pénzt küldött a lódzi Gestapónak a halottakért [...] Stanisław Sobczak után csaknem 24 reichsmark maradt / Henryk Śliwiński után nem egészen 3 / a kézbesítés árának levonása után”¹⁰ (10). Ebből a pozícióból hiúsul meg a teremtéssel létrejött erkölcsi rend (hogy a gondviselésről, illetve az abba vetett bizalomról ne is beszéljünk: „a Zyklon-B-től / a krematóriumtól / a folyóba szórattástól // ments meg minket / ha ugyan képes vagy rá”¹¹ [26]). A testeket nem engedik *emberré válni*, a felső hatalom kényszerítése folytán az érzések sem lehetnek többek testfunkciónál: „a professzornak

6 „koło latryny często przesiadywał stary esesman / który lubił patrzeć na kucające kobiety / tylko on pośpieszył z pomocą / nadepnął na wczepione w drewno palce / i poczekał aż zniknie głowa” (XXX.)

7 „brakująca kończyła już była w piecu / a głupia miała pretensje / *Panowie, to boli, boli*” (XXX.)

8 „za pośrednictwem obozów koncentracyjnych / nastąpił duży transfer kruszcu / z ust do ust // w dbałości o świązy oddech / dla dobra Reszy” (XXX.)

9 *Oświęcimski burdel*

10 „w maju 1941 roku kierownik administracji / wysłał do lódzkiego Gestapo pieniądze po zmarłych [...] po Stanisławie Sobczaku zostały prawie 24 reichsmarki / a po Henryku Śliwińskim niecałe 3 / po potrąceniu kosztów przesyłki” (*Przekaz*)

11 „od cyklonu B/ od krematorium/ od wysypania do rzeki// ocal nas/ jeśli coś z tego potrafiśz” (XXX.)

nagy gyűjteménye volt / az előadásai során is bemutatta / amikor azt oktatta a herék megszakítják az ondótermelést / a halálfélelem körülményei közt”¹² (20). A kívülről hozott erkölcs maradáka az új normáknak ütközve zúzódnak szét. A Sonderkommando egyik tagját egy elroncsolódott nő arra kéri, elgázosítás előtt vegye el a szüzességét; a fogoly visszautasítja, fogolytársaival pedig később mérlegelik, hogy helyesen cselekedett-e. A vers által be nem mutatott, de sejtetett etikai érveket és ellenérveket érvényteleníti a fogoly beismerése: fizikailag nem volt képes az aktusra, hiszen a nő csonttá fogyott és mocskos volt az ürüléktől.

Az Auschwitzban, vagy még inkább az Auschwitz által létrejött új világregend nem csupán a tábor működésének idejére szól, hanem a jövőbeli igazságérzelést is megpecsételi, többek között a gyilkosok (méltányos) megbüntetésének elmaradása által: „a birkenau IV krematóriumba vitték őket // hirtelen kilépett közülük egy nő / és így szólt az SS-hez / *Mindenki, aki itt van, pontosan tudja, hogy nemsokára meghal / a híres auschwitzi gázkamrában és hogy elégetik a krematóriumban, / de elmúlt már az idő, amikor ezek a bűntettek titokban maradnak. / Ma már mindenki tudja, mi történik Auschwitzban, / és a németek minden meggyilkoltért / keményen megfizetnek. // azt sem tudjuk hogy hívták a nőt / azt viszont igen hogy mekkorát tévedett // auschwitz személyzetéből az SS-ek úgy 90%-a / elkerülte a felelősségrevonást*”¹³ (35).

A birtokolttság, és ezáltal a testté redukálódás állapotát a szökés lehetetlensége teszi maximálissá. A szabad akarattól és a sorstól való megfosztatás nem egyszerűen a fizikai akadályok függvénye, és nem is emiatt válik a szerzőt talán leginkább izgató kérdéssé: a sikeres szökéseket követő borzalmas megtorlásokkal a kötet kiemelten, több helyen is foglalkozik – jellemzően olyan szövegekben, amelyek csak a belső, az antiteremtés rendszerében rögzített szempontból leplezik le a táborok perverz logikáját teljessé tevő erkölcsi paradoxont. A szökés egyfelől az Auschwitztól (a tábortól mint létezőtől) való szabadulást jelenthetné,

12 „profesor miał sporą kolekcję / demonstrował ją podczas wykładów / na których głosił że jądra przestają produkować plemniki / pod wpływem śmiertelnego strachu” (*Kolekcjoner lewych*)

13 „zawieziono ich do IV krematorium w Birkenau // nagle wystąpiła młoda kobieta / i powiedziała do esesmana // *Wszyscy tu obecni zdają sobie sprawę, że za chwilę umrą / w staroniej oświęcimskiej gazowni i spaleni zostaną w krematorium, / ale minął już czas, kiedy te zbrodnie dokonywane były w tajemnicy. / Dzisiaj cały świat wie, co się dzieje w Oświęcimiu / i za każdego tutaj zamordowanego / ciężko Niemcy będą płacić. // nie znamy nawet imienia tej kobiety / wiemy tylko jak bardzo się pomyliła // z oświęcimskiej załogi około 90% esesmanów / uniknęło odpowiedzialności karnej*” (XXX.)

a tábor tényétől megfertőzeten világrend visszaszerzésére kiharcolt lehetőséget; a szökést követő megtorlások viszont erkölcsileg teszik elfogadhatatlanná a visszaszerzés aktusát, a kísérlet megvalósulásának pillanatában alapjaitól bontva le a világot, amely visszaszerzésére a kísérlet irányul. Az egykori foglyok magukban hordozzák Auschwitzot, az lakja be mindennapjaikat, és valamely kiszámíthatatlan logika mentén az pusztítja el őket, mint a *Rosálás*¹⁴ című versben is, ahol Stanisław Jastert szökése után a Lengyel Földalatti Mozgalom (a Honi Hadserreg elődje) vádolja meg a nációkkal való kollaborációval, hogy aztán ki is végezze.

Macierzyński szövegeinek hitelessége és ereje is elsősorban annak a belső perspektívának köszönhető, amelyből a lírai én szikár, szófukar hangnemben tudósít, óvakodva bárminemű kinyilatkoztatástól, de a tények túlelemzésétől is. Macierzyński Auschwitz körmönfont logikáját hagyja minden részletében megmutatkozni (a verseskötet végén könyvészet található, a listán szereplő szerzők közül a magyar olvasók számára valószínűleg Gideon Greif neve cseng a legismerősebben): „a chorzowi Edmund Lidke / blokkvezetőhelyettesnek nem kellett semmit sem tennie / a halálra kiválasztottak seregébe saját akaratából / lökte be a tanító Marian Batkát // az eset után Lidkét menesztették a táborból / mint elmebeteget”¹⁵ (12).

A kép teljessé tétele érdekében a szövegek egy része a *holokauszt-recepciót* villantja fel, főként a lengyel, mellébeszélésből és (patrióta) klisékből építkező, antiszemizmustól korántsem mentes történelmi emlékezetet, amely a foglyokon a hősiességet kéri számon (és amely így, értelmezési keret helyett egyfajta, az éles tárgyat körülvevő és eltakaró, a tárgyhöz organikusan nem kapcsolódó védőtokként működik), illetve a megértés mindenkori, következetes megtagadását. „[N]em tudom elképzelni hogy egy kulturált ember / képes legyen elaludni anélkül hogy előbb olvasna valamit / nem volt ott lámpa az ágyatok mellett?”¹⁶ (45).

A kötetben azonban az *addig, amennyire lehetséges* mint a hátrálás végpontja nem bizonyul elégségesnek – nyilván, hiszen ez a hátrálás sosem lesz tökéletes. Emiatt nem az történik, amit a hivatkozott Bán-

14 *Roszada*.

15 „Edmund Lidke z Chorzowa / jako zastępca blokowego nie musiał nic robić / z własnej woli do szeregu przeznaczonych na śmierć / wepchnął nauczyciela Mariana Batkę // po tym zdarzeniu Lidke został zwolniony z obozu / jako chory psychicznie” (*Uratorwani*)

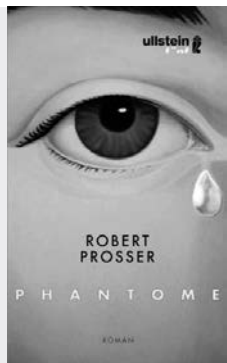
16 „nie wyobrażam sobie jak kulturalny człowiek / może usnąć nie przeczytawszy czegoś / czy mieliście tam przy łózkach nocne lampki?” (XXX)

elemzés előrevetít (vagyis nem a háborút sikerül lezárni, és, tegyük hozzá, ember- és önképünk sem lesz teljessé), katarzis helyett örök visszatérés marad: „mint rózsafüzért kellene ismételnünk: [...] *mit kellene tudnom / hogy kellene kinézniem / hogy esélyem lehessen*”¹⁷ (15–16). Az antiteremtés (az ember, *ahogy eddig ismertük*, eltörlése) után az egyetlen esély önmagunk létezésbe való visszaírására (egy elfogadható identitás megalkotására) a holokauszt megmértetése lehetne – ahogy Sacha Batthány, minden bátorságát összeszedve fölteszi magának a kérdést: „*Képes lennél zsidókat bújtatni?*”, majd a választ is melléírja: „*Nem.*”¹⁸ És ahogy a lírai én újra és újra, minden mozdulatában a tábor képeit ismeri fel, a megmértetés és a megmértetés által megvalósulható létezés vágya kísérteties, rémisztő és kínzó *holokausztvágyba* torkollik, amely csak kétséget szül: „nem kínoztam senkit / mert nem kellett kiállnom ezt a próbát”¹⁹ (58).

17 „powinniśmy powtarzać jak pacierz: [...] *co powinienem umieć / i jak wyglądać / żeby mieć szansę*” (*Poszukiwanie sekserki*)

18 Sacha Batthyány, *És nekem mi közöm ehhez?*, ford. BLASCHTIK Éva, Helikon, Budapest, 2016, 221.

19 „nie katowałem / bo nie byłem poddany takiej próbie” (*Szczęście*)

Robert Prosser

PhantomeUllstein Verlag
Berlin, 2017

Goda Regina

A MÚLT (F)ELTŰNÉSE

Robert Prosser *Phantome* című regénye 2017-ben jelent meg Németországban, és a szerző köszönetnyilvánításából kiderül, hogy a mű keletkezésében kulcsfontosságú szerepet játszott az író Szarajevóban tett rövid látogatása, hiszen ennek hatására kezdett el a délszláv háború témájával foglalkozni. Számptalan interjú és utazás előzte meg a regény megírását; Prosser személyesen is találkozott olyan emberekkel, akiknek nemcsak a múltját, hanem a jelenét is meghatározza a háború át- és túlélése. Ha az olvasó számára világossá válik, hogy a kezében tartott kötet megírását valós események feltárása előzte meg, elkerülhetetlené válik a fikció és a valóság viszonyára való rákérdezés. Bár a regényben megjelenő időpontok, helyszínek és néhány politikai alak is (Milošević és Mladić például) megfelelnek a valóságnak, a szöveg mégsem tekinthető a délszláv háborúhoz kapcsolódó hiteles dokumentációnak, amit az író azon kijelentése is megerősít, mely szerint a figurái nem a tényleges, valós személyek, akikkel az interjúkat is készítette, hanem olyan alakok, akiket a tapasztaltak alapján alkotott meg. A szerző maga így ír regényéről: „A *Phantome* azon kísérleteimnek az eredménye, hogy egy ország közelmúltját, a jelenével együtt írjam meg”¹ (331). Ez a megfogalmazás

1 „*Phantome* ist das Ergebnis meiner Versuche, mir ein Land und dessen jüngere Vergangenheit samt Gegenwart zu erschreiben.” – A hivatkozott részeket a szerző saját fordításában közöljük.

is jelzi, hogy jelen és múlt elválaszthatatlanok egymástól, és a regény nemcsak arra próbál válaszokat találni, hogyan lehetséges a múlt traumáinak feldolgozása, hanem arra is, hogy amennyiben ez nem megvalósítható, hogyan lehet együtt élni velük a jelenben.

A három nagyobb részből álló regény két idősíkot foglal magába. Az első és a harmadik egység 2015-ben, a második 1992-ben játszódik. Az évszámok kiemelése nem azt a célt szolgálja, hogy két egymástól jól elkülöníthető történet-szálat kapjunk, hanem éppen azt hangsúlyozza, hogy a múlt feldolgozása több mint két évtized elteltével sem feltétlenül lehetséges, és több mint húsz év után már nemcsak a közvetlenül érintettek, hanem a következő generáció számára is szükségessé válik a múlttal való foglalkozás, a múlt megértése. Ez azonban csak az emlékezés különböző stratégiáinak alkalmazásával valósulhat meg. Az emlékek kibeszélése, amely generációtól függően a feldolgozást vagy a megértést segítené, az emlékezet legegyszerűbb módja. Ha azonban a traumákról való beszéd akadályokba ütközik, az emlékezet más formáit kell használatba venni. Ennek egyik lehetséges és a szöveg szempontjából releváns gyakorlata azoknak a helyszíneknek, emlékhelyeknek a felkeresése, amelyek a háború emlékeit őrzik.

Az első fejezet középpontjában Anisa és Richard lánya, Sara áll, aki családjával Bécsben él, valahogy mégsem tud szabadulni a gondolattól, hogy meg kell értenie az anyja múltját. Az első részben kevés információt kapunk Anisáról: megtudjuk, hogy Boszniában született, és 1992-ben menekült Ausztriába a háború borzalmai elől. Életének egyik nagy tragédiája, hogy apja eltűnt a háborúban, és hiába próbálta megtalálni, a keresés mindig kudarcra végződött. Így a lezárás számára lehetetlen, hiszen amíg nem kerül elő valamiféle bizonyíték, amely apja halálát megerősítené, addig remény és nyugtalanság kíséri mindennapjait. Ez a nyugtalanság és nyughatatlanság ragad át a lányára, Sarára is, aki úgy érzi, családjának eredete fontos része a saját identitásának, mivel azonban anyja nem hajlandó mesélni, magának kell a múlt nyomába erednie. Ezért utazik a tuzlai tüntetésre, ezért látogat el Bosznia szerbek lakta részére, és ezért vesz részt a srebrenicai mészárlás 20. évfordulója alkalmából szervezett megemlékezésen. Az utazás során kísérője az elbeszélő, a névtelen bécsi graffitiművész, aki csak közvetve érintett a lány történetében, ezáltal lehetővé válik, hogy egyszerre részese is legyen az utazásnak, másfelől egy bizonyos távolságból tekinthessen arra.

A regény egészét tekintve az első részt a legnehezebb beilleszteni a kötet kompozíciójába, mert bár ez adja a kerettörténetet – Sara kuta-

tása a családi gyökerek után –, csakhogy funkciója nem pusztán a múlt megértése. Az első fejezet sokkal inkább arra kíván rámutatni, hogy a háború megélése, a háborús traumák feldolgozása mindenkiben más-képp manifesztálódik. Az idősebb generáció tagjai között akadnak olyanok, mint például Sara anyja, aki hallgat, pontosabban „ha a múltjáról való beszélgetés egy bizonyos pontot elér”² (21), visszakozik, tehát lényegében képtelen a trauma el- és kibeszélésére. Akadnak olyan figurák, akik bár elmesélik tragédiájukat, ez mégsem jelenti számukra a feldolgozást. Jó példa erre Merima története, aki bár elveszítette a férjét, vasárnaponként délután, pontban négy órakor mégis mindig megtartja a férfival közös rituáléját. Benne és Sara anyjában közös, hogy bár tovább éltek az életüket, mégis beleragadtak a múltba; Merima a szokás megőrzésével azt a hagyományt ismétli, amely még a háború előtti időkhöz köti, Anisa pedig azzal, hogy hallgat a múltjáról, lényegében elfojtja az érzelmeit, és saját maga számára teszi lehetetlenné a múlt feldolgozását. Anisa és Sara a két ellentétes pólusát testesíti meg a múlt-hoz való viszonynak, hiszen míg Anisa nem hajlandó szembenézni az emlékeivel, addig lánya közvetlenül akarja megismerni azt a közeget, amely a háború nyomait viseli. Ezzel feloldja az anyja által megválaszolatlanul maradt kérdések okozta bizonytalanságot, és lehetővé válik számára a múlton való túllépés. Mivel Anisa nem tud belenyugodni az apja elvesztésébe és beszélni sem hajlandó erről, számára nincs tényleges haladás a jövő felé, hiszen az emlékek kimondatlansága miatt a múltban reked. Az idősebb generáció számára a háború talán egy soha fel nem dolgozható trauma, ugyanakkor „Bosznia nem csak a háború”³ (84), hanem egy olyan hely, ahol azok a fiatalok is élnek, akik „semmi többet nem akarnak a háborúról tudni”⁴ (84). Az elbeszélő ezzel mintegy azt is felmutatja, hogy a múltnak, ez esetben a háborúnak nem minden esetben kell meghatározóvá válnia a jelenben, valamint arra hívja fel a figyelmet, hogy miként ő is megteremti saját verzióját Boszniáról, úgy minden kívülállónak, köztük nekünk, olvasóknak is megadatik ez a lehetőség, ez pedig összhangban van az író azon szándékával, hogy jelezze a témával kapcsolatos kérdések feltevésének fontosságát.

A második fejezet, amely a regény legnagyobb részét adja, öt alfejezetre tagolódik, amelyekben Anisa és Jovan közvetlenül a háború által befolyásolt sorsát követhetjük nyomon. Történeteik jól elkülöníthetőek,

2 „[...] wenn das Gespräch über ihre Vergangenheit einen gewissen Punkt erreicht.”

3 „[...] Bosnien ist nicht nur der Krieg.”

4 „[...] die nix mehr wissen wollen vom Krieg.”

ezt nemcsak a könyv tipográfiai megoldása, hanem a cselekményszövevs módja is lehetővé teszi. Kettejük életét az egymás iránt érzett szerelem köti össze, amely nem tud beteljesülni, mivel a háború elszakítja őket egymástól. Jovan katonai szolgálatot teljesít, Anisa pedig egy bécsi gyűjtőtáborban tölti mindennapjait. Mindketten valamilyen ellenőrzés alá kerülnek, Jovan a katonai parancsoknak kénytelen engedelmessékedni, és míg Anisa élete ilyen szempontból szabadabbnak tűnik, hiszen „a menekültek a mindennapokat nagyrészt maguk szervezik”⁵ (93), ám a tábor területéről való távozás csak úgy lehetséges, ha „a kapunál álló őrnök az idegenrendészet pirosas rózsaszínű igazolványát”⁶ (9) fel tudják mutatni, tehát mégiscsak ellenőrzötté válik mindenki.

Mindkettejüknek alkalmazkodniuk kell a környezethez, amelybe belekerültek: Anisának meg kell ismernie az új várost és az embereket, többek között Rahimot és Azrát, akik mellette alszanak a tornateremben, és akiről később kiderül, hogy már a tábor előtről ismerik egymást. Ők azok, akik valamiféle biztos pontot jelentenek a lánynak. Az újonnan érkező emberek történeteikkel kezdetben még segítik elviselni a mindennapokat, ám idővel a „történetek hasonlónak válnak, meggyilkolt testvérekről vagy szülőkről, elrabolt leány- vagy fiúgyermekéről szólnak”⁷ (253). Anisa nem akarja ezeket a történeteket hallani, hiszen őt minden eltűnt apjára és Jovanra emlékezteti, pontosabban arra, hogy a szeretett személyekről semmit sem tud. Ennél a biztos rossz is jobb lenne, és a lány tisztában van vele, hogy ő maga is a történeteket folyton ismétlő emberekhez hasonlít: „Minden anélkül történik, hogy arra befolyása lehetne, csak az maradt, hogy mindig ugyanazt mesélje, ugyanazokat a történeteket [...] élete legfájdóbb pillanatának változatát”⁸ (174).

Ahogy Anisának a mindennapok, úgy Jovan számára a katonai szolgálat válik rutinszerűvé; a kiszolgáltatottság elviselése, a lövészáróka sása, a tizedes lépései a háta mögött mind-mind a mindennapok állandó részeit képezik. A férfi számára folyamatos őrlődést jelent, hogy akar-e engedelmes, jó katona lenni. Ez vezet a szökéséhez, ám nyugalmat nem lel, hiszen ezentúl attól kell rettegnie, hogy bármikor

5 „Den Alltag organisieren die Flüchtlinge größtenteils selbst [...]”

6 „[...] dem Wachmann am Tor den rosaroten Ausweis der Fremdenpolizei [...]”

7 „Die Geschichten ähneln sich, handeln von ermordeten Geschwistern oder Eltern, von entführten Söhnen oder Töchtern [...]”

8 „Alles geschieht, ohne dass sie den geringsten Einfluss darauf nehmen kann, alles, was ihr bleibt, ist, immer dasselbe zu erzählen, dieselbe Geschichte [...] diese Version des schlimmsten Augenblicks ihres Lebens [...]”

elfoghatják. Belgrádba szökik, egy menedékhelyen húzza meg magát, nem sokkal később azonban elfogják, így kénytelen visszatérni a szeregbe. A mindennapok egyformaságának elviselése mellett az állandó hiányérzet és bizonytalanság is felőrli a nőt és a férfit egyaránt. Nekünk, olvasóknak könnyű a dolgunk, hiszen tudjuk, mindketten életben vannak, de számukra csak az a láthatatlan kapocs marad, amelyet a művészet jelent. Anisában a múzeumban látott képek a Jovannal közösen átélteket idézik, míg a férfi megpróbálja emlékezetből megfesteni a lány portréját. Az egymás utáni vágyakozás enyhítésére nem marad más lehetőségük, mint az emlékidézés, azonban ez nem pótolhatja a valódi találkozást. Anisa számára Jovan „fontos része a múltjának, de elvágja a jelennel való kapcsolatát”⁹ (295). Így Anisa kénytelen döntést hozni, és azzal, hogy a fejezet végén elmegy Richard lakására (akiről az első fejezetből tudjuk, hogy a férje lesz), lezárja a Jovannal való kapcsolatát, továbblép a férfi emlékének börtönéből.

A harmadik rész időben az első passzushoz illeszkedne, így megjelenik egyfajta elvárás, hogy ez a néhány oldal az első fejezetre reflektál, annak történéseit viszi tovább. Azonban egy következő történetiszál indul itt el, pontosabban folytatódik, hiszen Jovan háború utáni sorsáról kapunk képet, még hozzá a saját elbeszélésében. Megtudjuk, hogy utcai festőként keresi a kenyerét, kapcsolat fűzi őt egy Martha nevű nőhöz, és az is kiderül, hogy egy kétes ügylet miatt börtönbe kerül. A háború maradandó nyomokat hagyott a férfi lelkében, ő maga így fogalmaz: „Úgy érzem magam, mintha valami űzne, de nem tudom megmondani, mi az, az arctalan vadász él bennem, a bensőmben rejtőzik [...] és tudom, hogy élvezettel várja azt az alkalmat, amikor [...] leteríthet”¹⁰ (324). Jovan szabadulása előtt két héttel ér véget a történet, így valójában nem tudjuk meg, mi lesz a sorsa, nyitva marad a kérdés, hogy képes lesz-e – egy elnyomó rendszerben való folyamatos szolgátság után – újra megteremtteni egzisztenciáját, vissza tudja-e szerezni az élete feletti irányítást, újra képes lesz-e a maga urává válni, úgy, hogy a háború borzalmi megbéklyózzák, és újraélésük már-már szükségletté válik a továbblépéshez.

Robert Prosser regénye szerkezetét tekintve logikus felépítésű, könnyen követhető. Nyelvezete sokszínű, az első fejezet kifejezőmódja

9 „[...] er ist ein wichtiger Teil ihrer Vergangenheit, die Verbindung zur Gegenwart aber ist gekappt.”

10 „Ich fühl mich, als würde mich etwas scheuchen, doch kann nicht sagen, was es ist, der gesichtslose Jäger sitzt in mir drin, er versteckt sich in meinem Inneren [...] und ich weiß, er genießt das Warten, bis er [...] mich zur Strecke bringt.”

a mai köznyelvet idézve illeszkedik az elbeszélői hanghoz; a második és harmadik fejezet letisztultabb nyelvhasználata olvasmányossá teszi a rezignált témát feldolgozó szöveget. A fűlszöveg meghatározása szerint a *Phantome* politikai regény, és bár a könyv megfelel e konkrét műfaj kritériumainak, többről van itt szó, mint pusztán politikai események és ezek következményeinek ábrázolásáról. Prosser személyes sorson keresztül vezeti be az olvasót egy ország kollektív történetébe; a kiindulópontot egy család múltja, a múltban szerzett és fel nem oldott traumái adják, a történet generációkon és országhatárokon ível át. Ahogy a szerző a köszönetnyilvánításban jelzi, a regény célja nem a felmerülő kérdések megválaszolása, hanem ezek tematizálása. A szöveg ereje abban áll, hogy elgondolkodtat: miként lehet tovább élni a jelenben akkor, ha a múlt, akár egy fantom, folyamatosan kísért, és mindeközben bepillantást enged egy olyan világba, amelyben „a bizonytalanság vált a jelen biztos ismertetőjegyévé”¹¹ (96), és ahol „az ember a veleszületett identitását csupán egy hivatalos dokumentumban őrzi”¹² (76).

11 „Die Ungewissheit ist zum bestimmenden Merkmal der Gegenwart geworden.”

12 „[...] man die angeborene Identität zumindest in Form eines offiziellen Dokuments bewahrt.”

2018. szeptember–október

Repertóriumunk az elmúlt két hónap szépirodalmi alkotásait regisztrálja, gyűjtőköre a lapunk által szemlézett, nyomtatásban is megjelenő folyóiratokra terjed ki – pontosabban azokra, amelyek közülük a 2018. év során napvilágot látnak. Frissessége kizárólag ezek rendszeres beérkezésétől függ: a negyedévi és a határon túli lapok természetüknél fogva hordozzák a csúszás lehetőségét. A korábbi évek gyűjtései a Magyar Irodalmi Repertórium eddig megjelent kötetében (2003–2006), valamint a www.repertorium.hu honlapon érhetők el.

A feldolgozott folyóiratcímek

Agria, 2018. 3.	Magyar Napló, 2018. 9., 10.
Alföld, 2018. 9., 10.	Mozgó Világ, 2018. 9., 10.
Bárka, 2018. 5.	Napút, 2018. 6. (és melléklet: Napút-füzetek, 126.), 7. (és melléklet: Napút-füzetek, 127.), 8. (és melléklet: Napút-füzetek, 128.)
Életünk, 2018. 8–9., 10.	
Élet és Irodalom, 2018. szeptember 7., szeptember 14., szeptember 21., szeptember 28., október 5., október 12., október 19.	Pannon Tükör, 2018. 5.
Eső, 2018. 3.	Parnasszus, 2018. 2.
Forrás, 2018. 9., 10.	Székelyföld, 2018. 9., 10.
Helikon (Kolozsvár), 2018. szeptember 10., szeptember 25., október 10., október 25.	Szépirodalmi Figyelő, 2018. 5.
Hitel, 2018. 9., 10.	Tempevölgy, 2018. 3.
Irodalmi Jelen, 2018. 9., 10.	Tiszatáj, 2018. 9., 10.
Jelenkor, 2018. 9., 10.	Új Forrás, 2018. 9., 10.
Kortárs, 2018. 9., 10.	Vár, 2018. 3.
Látó, 2018. 8–9.	Várad, 2018. 9.
	Vigilia, 2018. 9., 10.

Vers

- ACZÉL Géza: *(szino)lira. torzósztár.* anyagi. anyagpazarlás. anyajegy. = Alföld, 10/44–45. p.
- ADY András: *Ez se róla(m).* = Helikon, szeptember 25. 6. p.
- ADY András: *Homok-egyenes.* = Helikon, szeptember 25. 6. p.
- ADY András: *Nagyobb rendben.* = Helikon, szeptember 25. 6. p.
- ADY András: *R.I.P.* = Helikon, szeptember 25. 6. p.
- ADY András: *Vero.* = Helikon, szeptember 25. 6. p.
- ÁFRA János: *Idézés.* = Vigilia, 10/749. p.
- ÁFRA János: *Kút.* = Vigilia, 10/748. p.
- AKNAY Tibor: *Amíg kerestem.* = Agria, 3/30. p.
- AKNAY Tibor: *Emlékezés.* = Agria, 3/29. p.
- AKNAY Tibor: *A fölös szavakról.* = Agria, 3/28. p.
- AKNAY Tibor: *Hogyba volnék, hogyba volnál.* = Agria, 3/127. p.
- AKNAY Tibor: *Holdmosolyú lány napját keresi.* = Agria, 3/28. p.
- AKNAY Tibor: *K. S. mesternek – odaátira.* = Agria, 3/127. p.
- AKNAY Tibor: *Noteszlap.* = Agria, 3/28. p.
- AKNAY Tibor: *Ónazonosság.* = Agria, 3/28. p.
- AKNAY Tibor: *Sorsvonat.* = Agria, 3/30. p.
- AKNAY Tibor: *Van, mikor...* = Agria, 3/30. p.
- ALBERT-LŐRINCZ Márton: *(Az égkek keresése).* = Várad, 9/10. p.
- ALBERT-LŐRINCZ Márton: *(Az ember és a bal).* = Várad, 9/11–12. p.
- ALBERT-LŐRINCZ Márton: *(Vers, amelyben Mózes egyedül marad).* = Várad, 9/12. p.
- ALBERT-LŐRINCZ Márton: *(Vers, amelyben Mózes a mások tulajdonán töpreng).* = Várad, 9/11. p.
- AMBRUS Lajos: *Tánc.* = Vár, 3/46–47. p.
- ANGA Mária: *Ének énekel bennem.* = Agria, 3/16. p.
- ANGA Mária: *Máig viselem...* = Agria, 3/16. p.
- ANTAL Krisztián Tamás: *gondolat.* = Új Forrás, 9/29. p.
- ANTAL Krisztián Tamás: *metamorphosis.* = Új Forrás, 9/28. p.
- ANTAL Krisztián Tamás: *történetalakítás.* = Új Forrás, 9/30. p.
- BABICZKY Tibor: *Dél.* = Jelenkor, 9/970. p.
- BABICZKY Tibor: *Forrásvidék.* = Jelenkor, 9/970–971. p.
- BABICS Imre: *Árbocór.* = Napút, 7/62–63. p.
- BABICS Imre: *Fedélzetmester.* = Napút, 7/64. p.
- BABICS Imre: *Hajóács.* = Napút, 7/63. p.
- BABICS Imre: *Hajósínas.* = Napút, 7/61. p.
- BABICS Imre: *Jobbomon balin.* = Napút, 7/60–61. p.
- BABICS Imre: *Kapitány.* = Napút, 7/65. p.
- BABICS Imre: *Kétéltű.* = Napút, 7/59. p.
- BABICS Imre: *Kormányos.* = Napút, 7/65. p.
- BABICS Imre: *Matróz.* = Napút, 7/62. p.
- BABICS Imre: *Megíratott.* = Napút, 7/59. p.
- BABICS Imre: *Szögonyos.* = Napút, 7/63–64. p.
- BABICS Imre: *Sziromsúly.* = Napút, 7/60. p.
- BABICS Imre: *Utas.* = Napút, 7/66. p.
- BÁGER Gusztáv: *Végkezdet.* = Magyar Napló, 9/60. p.
- BÁGER Gusztáv: *Világgazdaság.* = Magyar Napló, 9/60. p.
- BAGI István: *FELKAVA-AR SZ POÉTIKA.* = Agria, 3/214. p.
- BAGI István: *Képmutató képviselő.* = Agria, 3/215. p.
- BAGI István: *Lejtmenet.* = Agria, 3/215. p.
- BAGI Iván: *Egyik napról a másikra.* = Irodalmi Jelen, 10/43. p.
- BAGI Iván: *Felélve.* = Irodalmi Jelen, 10/43. p.
- BAGI Iván: *Hiány.* = Irodalmi Jelen, 10/43. p.
- BAGI Iván: *Magában beszélő identitásom.* = Irodalmi Jelen, 10/42. p.
- BAGI Iván: *Mama lánya.* = Irodalmi Jelen, 10/41. p.
- BAGI Iván: *Mi az irodalom?* = Irodalmi Jelen, 10/43. p.
- BAGI Iván: *Őszintén.* = Irodalmi Jelen, 10/41–42. p.
- BAGI Iván: *Satufék.* = Irodalmi Jelen, 10/44. p.
- BAGI Iván: *Az utolsó szalmazál.* = Irodalmi Jelen, 10/44. p.
- BAKA Györgyi: *A lélek keresztútján.* = Agria, 3/205–206. p.
- BAKA Györgyi: *Örök jelenlétben.* = Agria, 3/207. p.
- BAKA Györgyi: *Pünkösdi szél.* = Agria, 3/207. p.
- BAKA L. Patrik: *Amelyben zoknikról szó nem esik.* = Várad, 9/20. p.
- BAKA L. Patrik: *Eredők.* = Várad, 9/21–22. p.
- BAKA L. Patrik: *Mindenütt...* = Várad, 9/22. p.
- BAKA L. Patrik: *Philippiáda.* = Várad, 9/21. p.
- BAKA L. Patrik: *Vasmagány.* = Várad, 9/19–20. p.
- BALAJTHY Ferenc: *Aranycsapat.* A jövő labdát kergetőinek is. = Agria, 3/263. p.

67. BALAJTHY Ferenc: *Fatamorgana*. = Vár, 3/57. p.
68. BALAJTHY Ferenc: *Hajnalbasadáskor*. = Vár, 3/10. p.
69. BÁLINT Tamás: *Máj hagymalekvárral*. pillanatképek. = Kortárs, 9/12–13. p.
70. BARTAL Klára: *Igéző*. = Agria, 3/232. p.
71. BARTAL Klára: *Nyári regé*. = Agria, 3/232. p.
72. BARTAL Klára: *Tavaszelőn*. = Agria, 3/232. p.
73. BARTAL Klára: *Tavaszi dal*. = Agria, 3/232. p.
74. BARTAL Klára: *Vasi tavaszelő*. = Agria, 3/232. p.
75. BERTÓK László: *Abhoz képest, ami...* (Firkák a szalmazárra). Ott hagy. Vizsgálják. A tét. Külön is. Csomag. Orvos. Apólónók. Kődben. „Egykörös”. = Bárka, 5/7–8. p.
76. BERTÓK László: *Most, hogy már magad is*. (Firkák a szalmazárra). A nyár. Mintha, 1. Mintha, 2. Mesteri kéz. Látókör. A gyógyító. A gyógyuló. Az anyját hallja. Mindezt fölteszi. = Jelenkor, 10/1029–1030. p.
77. BÍRÓ Tímea: *Kísérlet*. = Irodalmi Jelen, 9/39. p.
78. BOGÁR Anna: *Megkésétt mea culpa*. = Tempevölgy, 3/43. p.
79. BOGDÁN László: *Soba többé*. = Székelyföld, 10/11–15. p.
80. BOLDOGH Dezső: *Felkészülés*. = Hitel, 10/97. p.
81. BOLGÁR György: *Három vers Beatles-dalokra*. Ha beléd. If I Fell. Egy nehéz nap éjszakája. A Hard Day's Night. (Második változat). Forradalom. Revolution. = Élet és Irodalom, szeptember 21. 17. p.
82. BORDÁS Máté: *A jóslat*. = Eső, 3/9–10. p.
83. BORSAI Szandra: *Találkozásaink*. Az első. = Kortárs, 9/21. p.
84. BORSI Bálint: *Költőző*. = Bárka, 5/45. p.
85. BORSI Bálint: *Spoiler-veszély*. = Bárka, 5/45. p.
86. BORSI Bálint: *Végrendelet*. = Bárka, 5/46. p.
87. BORSIK Miklós: *Atokkalendárium*. = Jelenkor, 9/972–973. p.
88. BOTÁR Attila: *Határjárások*. = Hitel, 9/36–39. p.
89. BOZÓK Ferenc: *Krisztus tenyere*. = Agria, 3/196. p.
90. BOZÓK Ferenc: *Októberi dal*. (A Kis kece lányom dallamára). = Agria, 3/197. p.
91. BOZÓK Ferenc: *Régi barátságok temetője*. = Agria, 3/196. p.
92. BÖNDÖR Pál: *Mások másból*. = Forrás, 9/24. p.
93. BÖNDÖR Pál: *Műfajok útvesztője*. = Alföld, 10/28–29. p.
94. BÖNDÖR Pál: *Újrabasznosított dűszlet*. = Forrás, 9/24–25. p.
95. BÖNDÖR Pál: *Velencéig sem*. = Alföld, 10/29–30. p.
96. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Barbadosi reggel*. = Irodalmi Jelen, 9/17–18. p.
97. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Halászek*. = Irodalmi Jelen, 9/17. p.
98. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Hullámok tükrében*. = Irodalmi Jelen, 9/15–16. p.
99. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Képzetelem fűszálain*. = Irodalmi Jelen, 9/3. p.
100. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *A szó bomlokára csillag feszül*. = Irodalmi Jelen, 10/3. p.
101. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *A teltiből szétnézett a szobámban*. = Irodalmi Jelen, 9/16–17. p.
102. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Tengerparti reggel Heideggerrel*. = Irodalmi Jelen, 9/15. p.
103. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Valaki*. = Irodalmi Jelen, 9/17. p.
104. BUDA Ferenc: *Leng, leng*. = Forrás, 9/15. p.
105. BUDA Ferenc: *Vagy csak kód*. = Forrás, 9/14. p.
106. BURJÁN Emil: *Vihar koszorúzata temetés*. = Agria, 3/111. p.
107. BÚZÁS Huba: *Amíg lefő a kávé*. = Agria, 3/100. p.
108. BÚZÁS Huba: *Asszonyok öle*. = Agria, 3/101. p.
109. BÚZÁS Huba: *Halálom előtt meghalok*. = Agria, 3/101. p.
110. BÚZÁS Huba: *A nápolyi lány*. = Agria, 3/99. p.
111. CZILCZER Olga: *Innen oda*. = Jelenkor, 9/969–970. p.
112. CZILCZER Olga: *Poharak*. = Jelenkor, 9/969. p.
113. CSÁKY Anna: *A lélekmadár*. = Agria, 3/126. p.
114. CSÁKY Anna: *Mózes a sivatagban*. = Agria, 3/34–35. p.
115. CSÁKY Anna: *Rezgő szárnyakon*. (Az őszi bogár dalai). Hívójelek. Csönd. Őszbe hullva. = Agria, 3/35. p.
116. CSÁKY Anna: *A szülői ház*. = Vár, 3/62–63. p.
117. CSATÁNYÉ BARTHA Irénke: *Ellobognak sorra az álmok*. = Agria, 3/258. p.
118. CSATÁNYÉ BARTHA Irénke: *Októberi fásor*. (Kolozsvári emlék). = Agria, 3/258. p.
119. CSEHY Zoltán: *Szinek könyve*. (magyar jarmaniáda, 21–27). = Bárka, 5/9–11. p.
120. CSEHY Zoltán: *Szinek könyve*. (poszthumán jarmaniáda, 1–7). = Tiszatáj, 9/11–14. p.
121. CSILLAG Tamás: *Budapest*. = Bárka, 5/21. p.

122. CSILLAG Tamás: *A felnőttek suttognak valamiről*. = Bárka, 5/20–21. p.
123. CSILLAG Tamás: *A hanyatlás kiteljesedése*. = Bárka, 5/20. p.
124. CSILLAG Tamás: *Míg más százfelé*. = Magyar Napló, 10/18. p.
125. CSILLAG Tamás: *Nekem*. = Magyar Napló, 10/18. p.
126. CSILLAG Tamás: *Pillecukor*. = Bárka, 5/21. p.
127. CSOBÁNKA Zsuzsa: *Tékozló körök*. = Bárka, 5/22–23. p.
128. CSONTOS Márta: *Ésőtsten találkozik Poeszeidónnal*. = Várad, 9/13–14. p.
129. CSONTOS Márta: *Filozopter monológ*. = Várad, 9/14–15. p.
130. CSONTOS Márta: *Naplójegyzetek*. = Várad, 9/13. p.
131. CSONTOS Márta: *Óda a változásához*. = Vár, 3/43. p.
132. CSORBA Béla: *finnugró*. = Forrás, 9/26. p.
133. CSORBA Béla: *napszúrás*. = Forrás, 9/27–28. p.
134. CSORBA Béla: *nomád*. = Forrás, 9/27. p.
135. CSORBA Béla: *tele van az udvar*. = Forrás, 9/28–29. p.
136. DEBRECZENY György: *ha ismernek*. = Tempevölgy, 3/11. p.
137. DEBRECZENY György: *kikanalazták*. = Tempevölgy, 3/11. p.
138. DEBRECZENY György: *láthatatlan*. = Pannon Tükör, 5/33. p.
139. DEBRECZENY György: *meztláb fel és alá*. = Vár, 3/62. p.
140. DEBRECZENY György: *mindent naptárlapokra*. = Vár, 3/61. p.
141. DEBRECZENY György: *mondjuk ki*. = Pannon Tükör, 5/33. p.
142. DEBRECZENY György: *mosolygó*. = Pannon Tükör, 5/33. p.
143. DEBRECZENY György: *nem látszanak*. = Vár, 3/61–62. p.
144. DEBRECZENY György: *tekinteted nélkül*. = Pannon Tükör, 5/33. p.
145. DÉKÁNY Károly: *Egy csillagtalan éjszaka*. = Napút, 6/61. p.
146. DÉKÁNY Károly: *Emléklül*. = Napút, 6/62. p.
147. DÉKÁNY Károly: *A fiatal öreg*. = Napút, 6/62. p.
148. DÉKÁNY Károly: *Asuszter*. = Napút, 6/61. p.
149. DÉKÁNY Károly: *Tisztítótűz*. = Napút, 6/57–60. p.
150. DEME Tamás: *Az az ősz...* = Magyar Napló, 10/13. p.
151. DEME Tamás: *Ki vagy te, Bartók Béla?* = Magyar Napló, 10/13. p.
152. DEMÉNY Péter: *Kenderzsupp*. = Helikon, október 25. 15. p.
153. DEMÉNY Péter: *Nagykorúsításra*. = Új Forrás, 9/27. p.
154. DERES Kornélia: *Bizonyos bolt*. = Élet és Irodalom, szeptember 14. 14. p.
155. DERES Kornélia: *Kötődési vendek*. = Élet és Irodalom, szeptember 14. 14. p.
156. DEXLER Ákos: *Gavany Elemér történet-törzsdékék*. részletek. = Tempevölgy, 3/8–10. p.
157. DOBAI Lili: *Útóiratok*. (a Könyvek könyvéhez). = Élet és Irodalom, október 5. 17. p.
158. DOBAI Péter: *Ómlétsága August von und zu Mackensen lovassági tábornagy Lengyelországot, amit ő maga törölt el a Föld élő színtéről, most keresi a frontterképen. Nem találja. Száz esztendője ért véget a „Nagy Háború”*. = Kortárs, 10/16–17. p.
159. DOBOZI Eszter: *Epigramma*. = Magyar Napló, 9/4. p.
160. DOBOZI Eszter: *Így üzennek*. = Magyar Napló, 9/3–4. p.
161. DOBOZI Eszter: *Virtuális utazás*. = Magyar Napló, 9/4. p.
162. DOMAHIDY Miklós: *Anyám*. = Napút, 6/63–64. p.
163. DOMAHIDY Miklós: *Békekötés badifogoly szemmel*. = Napút, 6/65. p.
164. DOMAHIDY Miklós: *Hitre buzdító*. = Napút, 6/66. p.
165. DOMAHIDY Miklós: *Mínusz negyven fokok vízió*. = Napút, 6/64. p.
166. DOMAHIDY Miklós: *Nem vállalom*. = Napút, 6/66. p.
167. DOMAHIDY Miklós: *Őrizzétek jól a csöndet*. = Napút, 6/65. p.
168. DOMAHIDY Miklós: *Pártontkötői éneke*. = Napút, 6/65. p.
169. DOMAHIDY Miklós: *A préda éneke*. = Napút, 6/67–68. p.
170. DOMAHIDY Miklós: *Rémuralom*. = Napút, 6/67. p.
171. DOMAHIDY Miklós: *Születésnap*. = Napút, 6/63. p.
172. DOMAHIDY Miklós: *Vig lázadás, férgék ellen*. = Napút, 6/68. p.
173. DROTLEFF Zoltán: *A fák begyén...* = Agria, 3/251. p.
174. DROTLEFF Zoltán: *Egy kis filozófia*. = Agria, 3/251. p.
175. DROTLEFF Zoltán: *Szintek*. = Agria, 3/251. p.
176. DROTLEFF Zoltán: *Vers vagyok...* = Agria, 3/251. p.
177. EGYED Emese: *Fobázkodás*. = Székelyföld, 10/9–10. p.

178. EGYED Emese: *Július*. = Székelyföld, 10/10. p.
179. ERDŐS Virág: *én állok*. = Élet és Irodalom, szeptember 7. 17. p.
180. ERDŐS Virág: *és a lajtán túl mi van mi van*. = Élet és Irodalom, szeptember 7. 17. p.
181. ERDŐS Virág: *F & F*. = Élet és Irodalom, szeptember 7. 17. p.
182. ERDŐS Virág: *firkandó*. = Élet és Irodalom, szeptember 7. 17. p.
183. ERDŐS Virág: *ba*. = Élet és Irodalom, szeptember 7. 17. p.
184. ERDŐS Virág: *hülye mari*. = Élet és Irodalom, szeptember 7. 17. p.
185. ERDŐS Virág: *írd meg*. = Élet és Irodalom, szeptember 7. 17. p.
186. ERDŐS Virág: *kései költészete*. = Élet és Irodalom, szeptember 7. 17. p.
187. ERDŐS Virág: *lilafüred*. = Élet és Irodalom, szeptember 7. 17. p.
188. ERDŐS Virág: *rejtett érték*. = Élet és Irodalom, szeptember 7. 17. p.
189. ERDŐS Virág: *születésnapomra*. = Élet és Irodalom, szeptember 7. 17. p.
190. ESZTERŐ István: *Kagylósóhajba préselt morajjal*. (tenger-szonettek). = Irodalmi Jelen, 9/27–31. p.
191. FALCSIK Mari: *Szertartások*. = Tempevölgy, 3/31. p.
192. FALUSI Márton: *Leltár*. = Hitel, 10/122–124. p.
193. FARKAS Arnold Levente: *A néma kert*. = Új Forrás, 9/69–73. p.
194. FARKAS Gábor: *Azúr*. = Agria, 3/240. p.
195. FARKAS Gábor: *Nem tudok*. = Agria, 3/240. p.
196. FARKAS Gábor: *Rimre hanyatló*. = Agria, 3/240. p.
197. FARKAS Gábor: *Térvésztes*. = Agria, 3/240. p.
198. FARKAS Gábor: *Visszatekintenek*. = Agria, 3/141. p.
199. FAZEKAS József: *Hmvass ósz*. = Agria, 3/37. p.
200. FAZEKAS József: *Keringő-dal*. = Agria, 3/38. p.
201. FAZEKAS József: *Különös vizsgálató*. = Agria, 3/37. p.
202. FAZEKAS József: *Miért?* = Agria, 3/36. p.
203. FAZEKAS József: *A szépségek lovát*. = Agria, 3/38. p.
204. FAZEKAS József: *Vár rád a parton*. = Agria, 3/36. p.
205. FECSKE Csaba: *Agypiszkáló*. = Agria, 3/25. p.
206. FECSKE Csaba: *Július*. = Agria, 3/25. p.
207. FECSKE Csaba: *Mosoly és könnyecspp*. = Agria, 3/25. p.
208. FECSKE Csaba: *Nem menekülhetsz*. = Agria, 3/25. p.
209. FEHÉRVÁRI Judit, M.: *Ars poetica kitérletek*. = Agria, 3/82–83. p.
210. FEHÉRVÁRI Judit, M.: *Égjáró*. = Agria, 3/84. p.
211. FEKETE Vince: *Bodega*. = Új Forrás, 9/25–26. p.
212. FEKETE Vince: *Fotel*. = Magyar Napló, 9/11–12. p.
213. FEKETE Vince: *Hazabeszéd*. = Helikon, szeptember 25. 15. p.
214. FEKETE Vince: *Idővonal*. = Székelyföld, 10/5–8. p.
215. FEKETE Vince: *Ikarosz zuhanása*. = Kortárs, 10/4–5. p.
216. FEKETE Vince: *Kontraszt*. = Új Forrás, 9/23–24. p.
217. FEKETE Vince: *Maggi*. = Helikon, szeptember 25. 15. p.
218. FEKETE Vince: *(Myrmeleonformicarius)*. = Kortárs, 10/4. p.
219. FEKETE Vince: *Nagyszamos utca 18*. = Helikon, október 10. 6. p.
220. FEKETE Vince: *A reflektórium folyosói*. = Kortárs, 10/3–4. p.
221. FEKETE Vince: *Repülés a zuhanásban*. = Kortárs, 10/3. p.
222. FEKETE Vince: *Vargavóros*. Kiállítótorony. Üzemzavar. = Irodalmi Jelen, 9/7–10. p.
223. FELLINGER Károly: *Ádám*. = Agria, 3/60. p.
224. FELLINGER Károly: *Az alkudozásról*. = Vár, 3/4. p.
225. FELLINGER Károly: *Altató*. = Agria, 3/60. p.
226. FELLINGER Károly: *Dilemma*. = Vár, 3/3. p.
227. FELLINGER Károly: *Finálé*. = Pannon Tükkör, 5/21. p.
228. FELLINGER Károly: *Finálé*. = Székelyföld, 9/95. p.
229. FELLINGER Károly: *Fogyókúra*. = Székelyföld, 9/94. p.
230. FELLINGER Károly: *Időjárási front*. = Székelyföld, 9/94. p.
231. FELLINGER Károly: *A legszövegszebben*. = Pannon Tükkör, 5/21. p.
232. FELLINGER Károly: *Paradé*. = Agria, 3/64. p.
233. FELLINGER Károly: *Patkó*. = Agria, 3/62. p.
234. FELLINGER Károly: *Régi szerelmeknek*. = Székelyföld, 9/95. p.
235. FELLINGER Károly: *Sempte*. = Agria, 3/63. p.
236. FELLINGER Károly: *Sopornya*. = Agria, 3/63. p.

237. FELLINGER Károly: *Szellemes*. = Agria, 3/61. p.
238. FELLINGER Károly: *Tavaszdó*. = Agria, 3/61. p.
239. FELLINGER Károly: *Tükröm, tükröm*. = Agria, 3/64. p.
240. FELLINGER Károly: *Valami rémlík*. = Vár, 3/5. p.
241. FELLINGER Károly: *Verbunk*. = Agria, 3/62. p.
242. FELLINGER Károly: *A világ végén*. = Pannon Tükkör, 5/21. p.
243. FENYVESI Félix János: *Szavak egy újszülöttnek*. = Tempevölgy, 3/34. p.
244. FERENCZ Imre: *Emlékek kútja*. = Székelyföld, 9/19. p.
245. FERENCZES István: *Kányádi Sándor sírjára*. = Székelyföld, 9/5. p.
246. FILIP Tamás: *Hangosvers*. = Magyar Napló, 9/30. p.
247. FILIP Tamás: *A nagy doboz*. = Magyar Napló, 9/30. p.
248. FINTA Éva: *Bingen*. = Agria, 3/27. p.
249. FINTA Éva: *Bingeni Hildegard dicsérete*. = Agria, 3/27. p.
250. FINTA Éva: *El kéne költözni innen*. = Agria, 3/26. p.
251. FINTA Éva: *Sic Fata Volunt*. = Agria, 3/112. p.
252. FISCHER Botond: *Avantgárd minieposz Bernadette-nek*. = Helikon, szeptember 25. 15. p.
253. FISCHER Botond: *Eposztörődék*. = Helikon, szeptember 25. 15. p.
254. FISCHER Botond: *A bős előre megmondott utolsó szavai*. = Helikon, szeptember 25. 15. p.
255. FODOR Balázs: *Aminek nincsenek határai*. = Helikon, szeptember 25. 11. p.
256. FODOR Balázs: *Domsztikáció*. = Helikon, szeptember 25. 11. p.
257. FODOR Balázs: *A lehetőség ellenpontjai*. = Helikon, szeptember 25. 11. p.
258. FODOR Balázs: *Nazca*. = Helikon, szeptember 25. 11. p.
259. GÁL Ferenc: *Ház körüli munkák*. = Élet és Irodalom, október 12. 14. p.
260. GÁL Ferenc: *Ház körüli munkák*. 27. 30. = Magyar Napló, 9/27. p.
261. GÁL Sándor: *Égő csillagok*. = Magyar Napló, 10/22. p.
262. GÁLLA Edit: *Távolodóban*. = Kortárs, 9/11. p.
263. GÁTFALVI István: *Eli eli lama sabaktani*. = Napút, 6/127. p.
264. GÁTFALVI István: *Epilógus*. = Napút, 6/128. p.
265. GÁTFALVI István: *In memoriam Hervay Gizella*. = Napút, 6/127. p.
266. GÁTFALVI István: *Késői órán*. = Napút, 6/126. p.
267. GÁTFALVI István: *Statika*. = Napút, 6/126. p.
268. GÁTFALVI István: *Utazás*. = Napút, 6/126. p.
269. GÖMÖRI György: *Danaé*. = Bárka, 5/35. p.
270. GÖMÖRI György: *A forradalmak utóélete*. = Élet és Irodalom, szeptember 21. 14. p.
271. GÖMÖRI György: *Március újra*. = Élet és Irodalom, szeptember 21. 14. p.
272. GÖMÖRI György: *Október végén*. = Bárka, 5/35. p.
273. GÖMÖRI György: *Szágok és illatok*. = Élet és Irodalom, szeptember 21. 14. p.
274. GÓSI Vali: *akkor is tavasz volt*. = Agria, 3/75. p.
275. GÓSI Vali: *Angyalmosoly*. = Agria, 3/76. p.
276. GÓSI Vali: *Árvaság*. = Agria, 3/76. p.
277. GÓSI Vali: *Felköltöztek a szavak a mennybe*. = Agria, 3/158–159. p.
278. GÓSI Vali: *nyár lesz megint*. = Agria, 3/75. p.
279. GRANCSA Gergely: *Csak a vonalak*. = Helikon, október 25. 12. p.
280. GRANCSA Gergely: *Elvonás*. = Helikon, október 25. 12. p.
281. GRANCSA Gergely: *Senkié*. = Helikon, október 25. 12. p.
282. GRANCSA Gergely: *Zéró*. = Helikon, október 25. 12. p.
283. GRECSÓ Krisztián: *A fiúmei környűrű hegyekből*. = Élet és Irodalom, szeptember 14. 17. p.
284. GRECSÓ Krisztián: *A Kassák utca sarkán fénys*. = Élet és Irodalom, szeptember 14. 17. p.
285. GRECSÓ Krisztián: *Mint akinek bagyatek*. = Jelenkor, 10/1043–1045. p.
286. GRECSÓ Krisztián: *Vattacukor*. = Bárka, 5/24–25. p.
287. GYIMESI László: *Kővirágok*. = Tempevölgy, 3/35. p.
288. GYÖRFFY Réka: *Bárány*. = Agria, 3/31. p.
289. GYÖRFFY Réka: *Csontszilánk*. = Agria, 3/31. p.
290. GYÖRFFY Réka: *Szellőkör*. = Agria, 3/31. p.
291. GYÖRFFY Réka: *Testmeleg*. = Agria, 3/31. p.
292. GYÖRGY Alida: *Varratnyomok*. = Agria, 3/185. p.

293. GYÖRI László: *Aki elfut a Nap elől.* = Alföld, 9/14–15. p.
294. GYÖRI László: *Aki ha voltam, már nem vagyok.* = Alföld, 9/12. p.
295. GyöRI László: *Emlékoszlop.* = Magyar Napló, 10/3. p.
296. GyöRI László: *Három király.* = Alföld, 9/13–14. p.
297. GyöRI László: *Ikarosz.* = Alföld, 9/14. p.
298. GyöRI László: *A kilincs.* = Magyar Napló, 10/3. p.
299. GyöRI László: *A könyv.* = Alföld, 9/13. p.
300. GyöRI László: *Léda elbocsát.* = Alföld, 9/15–16. p.
301. HADABÁS Ildikó, H.: *Karikázás.* = Életünk, 10/20. p.
302. HADABÁS Ildikó, H.: *Visszafordulásban.* = Életünk, 10/20. p.
303. HALMAI Tamás: *A császár követje.* = Bárka, 5/40. p.
304. HALMAI Tamás: *Dolgok.* = Bárka, 5/40. p.
305. HALMAI Tamás: *Gyümölcs.* = Bárka, 5/42. p.
306. HALMAI Tamás: *Holdujév.* = Bárka, 5/40. p.
307. HALMAI Tamás: *Jüe-cso köldöke.* = Bárka, 5/42. p.
308. HALMAI Tamás: *Jüe-cso pillantása.* = Bárka, 5/41. p.
309. HALMAI Tamás: *A rend lelke.* = Bárka, 5/41. p.
310. HALMAI Tamás: *Ujja hegyén.* = Bárka, 5/41. p.
311. HALMAI Tamás: *Vendégek.* = Bárka, 5/42. p.
312. HAZAI Attila: *Jócsi bácsi hagyományai.* = Tiszatáj, 10/67–68. p.
313. HAZAI Attila: *zene ólálkodik a szobában.* (részletek) = Tiszatáj, 10/69. p.
314. HEGEDŰS Gyöngyi: *Kavicsot hajigáló fiúk.* = Irodalmi Jelen, 9/35. p.
315. HEGEDŰS Gyöngyi: *Remélek baza.* = Új Forrás, 9/81. p.
316. HEGEDŰS Gyöngyi: *a víz játéka.* = Irodalmi Jelen, 9/36. p.
317. HERÉDI Rebeka: *Nap és lámpa.* = Agria, 3/189. p.
318. HERÉDI Rebeka: *Ügy álltal ott...* = Agria, 3/189. p.
319. HOLLÓ József: *A lélek árján.* = Agria, 3/195. p.
320. HOLLÓ József: *Szavakból font koszorú – Kányádi Sándornak odaáttra.* = Agria, 3/147–148. p.
321. HORVÁTH Kristóf Bob: *Fülig Jimmy.* = Napút, 8/140. p.
322. HORVÁTH Kristóf Bob: *Piszok Alfréd.* = Napút, 8/141. p.
323. HORVÁTH Veronika: *Káli-medence.* = Helikon, október 10. 13. p.
324. HORVÁTH Veronika: *Macskaalom.* = Helikon, október 10. 13. p.
325. HORVÁTH Veronika: *Nincs boldította.* = Helikon, október 10. 13. p.
326. HUBAI Gábor: *Milyen szép.* = Agria, 3/194. p.
327. HUBAI Gábor: *szégyenérzet nélkül.* = Agria, 3/194. p.
328. IANCU Laura: *Isten madarai.* = Agria, 3/110. p.
329. IMRE Flóra: *A belső tenger.* = Mozgó Világ, 9/99. p.
330. IMRE Flóra: *Coming out.* = Mozgó Világ, 9/100. p.
331. IMRE Flóra: *Hó van.* = Mozgó Világ, 9/99. p.
332. IMRE Flóra: *Szerelmünk tere.* = Magyar Napló, 10/4. p.
333. IMRE Flóra: *Szimbólum.* = Magyar Napló, 10/4. p.
334. Izsó Zita: *Bekerített éden.* = Eső, 3/6–8. p.
335. Izsó Zita: *Jég.* = Eső, 3/3. p.
336. Izsó Zita: *Közivatar.* = Eső, 3/4–5. p.
337. Izsó Zita: *Az utolsó rokon.* = Eső, 3/5–6. p.
338. JÁNK Károly: *A búcsúeste.* = Tempevölgy, 3/36. p.
339. JÁSZ Attila: *Faustyna nővér celtjeiből.* = Vigilia, 9/679–680. p.
340. JÁSZ Attila: *Faustyna nővér utazásaiból.* (Esztergom) = Vigilia, 9/680. p.
341. JÁSZ Attila: *Faustyna nővér utazásaiból.* (Wachau, ČeskýKrumlov) = Vigilia, 9/679. p.
342. JÓNA Dávid: *Dali.* = Vár, 3/49–50. p.
343. JÓNA Dávid: *esős este.* = Vár, 3/47–48. p.
344. JÓNA Dávid: *Faludy.* = Vár, 3/48. p.
345. JUHÁSZ Róbert: *Hallgatag madarak.* = Tiszatáj, 10/38–39. p.
346. JUHÁSZ Róbert: *Kapcsolás.* = Tiszatáj, 10/37. p.
347. JUHÁSZ Róbert: *Pont.* = Tiszatáj, 10/38. p.
348. KÁLDI Zoltán: *Szereplők.* = Vár, 3/69. p.
349. KÁLDI Zoltán: *Szombat.* = Vár, 3/69. p.
350. KÁLIZ SAJTOS József: *Hattyúsors.* = Agria, 3/72. p.
351. KÁLIZ SAJTOS József: *Imatöredék.* = Agria, 3/72. p.
352. KÁLIZ SAJTOS József: *Ünnepi a perc.* = Agria, 3/72. p.
353. KÁNTOR Péter: *Mindig történi valami.* = Alföld, 10/3. p.

354. KÁNTOR Zsolt: *A melankólia rezignációja.* = Pannon Tükör, 5/43. p.
355. KARACS Andrea: *Ez egy vers a-kar len-ni.* = Tiszatáj, 9/38. p.
356. KARACS Andrea: *A gyerekek szaga.* = Tiszatáj, 9/39–40. p.
357. KARACS Andrea: *Ladány.* = Tiszatáj, 9/39. p.
358. KARACS Andrea: *Ültetsz-e?* = Tiszatáj, 9/40. p.
359. KARÁCSONYI Zsolt: *Álom. Brédeposz.* = Helikon, szeptember 25. 15. p.
360. KARÁCSONYI Zsolt: *Éjfél.* = Székelyföld, 10/58. p.
361. KARÁCSONYI Zsolt: *Az idő Babadagban.* = Székelyföld, 10/57–58. p.
362. KARÁCSONYI Zsolt: *Strandeposz. A kamaszok. Leányos változat.* = Helikon, szeptember 25. 15. p.
363. KARÁCSONYI Zsolt: *Úrepsz. Törpe változatban.* = Helikon, szeptember 25. 15. p.
364. KERBER Balázs: *izzadt vitorla.* = Alföld, 10/12–13. p.
365. KERÉNYI Kata: *A mechanika alaptörvényei.* I-II. (tehetetlenség és dinamika). III. (hatás-ellenhatás). IV. (az erőhatások függetlensége). = Bárka, 5/33–34. p.
366. KERÉNYI Kata: *Pillanatkép.* = Bárka, 5/33. p.
367. KERESZTESI József: *A Sátán lakomája.* = Jelenkor, 10/1103–1104. p.
368. KIRÁLY László: *Eltávozás. Könyvtárrendezés.* = Székelyföld, 10/18–20. p.
369. KIRÁLY László: *Hajnali.* = Székelyföld, 10/17–18. p.
370. KIRÁLY László: *Igazolvány.* = Székelyföld, 10/20–22. p.
371. KIRÁLY László: *A repülő búcsúja.* = Székelyföld, 10/20. p.
372. KIRÁLY László: *Tundra.* = Székelyföld, 10/22. p.
373. KIRÁLY Farkas: *esetleg tangó.* = Irodalmi Jelen, 9/36–38. p.
374. KIRÁLY Zoltán: *Hősök.* = Székelyföld, 10/45–46. p.
375. KIRÁLY Zoltán: *Nyári triptichon.* I. Emberi jogok. II. A plázson. III. Vama Vecsén. = Helikon, szeptember 10. 5. p.
376. Kiss Anna: *Hiába kérlek.* = Forrás, 9/5–6. p.
377. Kiss Anna: *Kérő topog, veri az ajtót.* = Forrás, 9/3–4. p.
378. Kiss Anna: *Mihászna Ivanuska.* = Forrás, 9/6–8. p.
379. Kiss Benedek: *Hajdanta.* = Magyar Napló, 9/40. p.
380. Kiss Benedek: *Hordó és szónok.* = Magyar Napló, 9/40. p.
381. Kiss Benedek: *Kereskedés.* = Magyar Napló, 9/40. p.
382. Kiss Benedek: *Ködben.* = Magyar Napló, 9/40. p.
383. Kiss Benedek: *Ladik.* = Magyar Napló, 9/40. p.
384. Kiss Benedek: *Lakodalmak.* = Magyar Napló, 9/40. p.
385. Kiss Benedek: *Ősz.* = Magyar Napló, 9/40. p.
386. Kiss Benedek: *Ősz borókák.* = Magyar Napló, 9/40. p.
387. Kiss Benedek: *Szerelem.* = Magyar Napló, 9/40. p.
388. Kiss Benedek: *Viharban.* = Magyar Napló, 9/40. p.
389. Kiss Benedek: *Zöld forradalom.* = Magyar Napló, 9/40. p.
390. Kiss Lajos: *Láttalak.* = Vár, 3/53–54. p.
391. Kiss Lajos: *Ózbak.* = Vár, 3/54. p.
392. Kiss Lajos: *Péncz.* = Vár, 3/55. p.
393. KOLLÁR József: *Fakultatív Bekölce.* I. Az én falum. II. Nagybátyám és mémeskút. III. Bekölcei Krisztus. = Mozgó Világ, 9/102–103. p.
394. KORMÁNYOS Ákos: *Feldolgozva.* = Tiszatáj, 10/26. p.
395. KORMÁNYOS Ákos: *Hungarikum.* = Tiszatáj, 10/26. p.
396. KORMÁNYOS Ákos: *Metélés.* = Tiszatáj, 10/27–29. p.
397. KOVÁCS András Ferenc: *Függetlenek Szalonya. Hommage à Henri Rousseau.* = Jelenkor, 10/1049–1050. p.
398. KOVÁCS Daniella: *Csakazértis.* = Agria, 3/79. p.
399. KOVÁCS Daniella: *Az egyesek útja rögös.* = Agria, 3/79. p.
400. KOVÁCS Daniella: *Jövőnk gyermekének.* = Agria, 3/80. p.
401. KOVÁCS Daniella: *Látomás.* = Agria, 3/80. p.
402. KOVÁCS István: *Ellenőrzőkönyvecske.* = Életünk, 10/45–46. p.
403. KOVÁCS István: *Festőbarátom, Panna és a szamarak.* = Hítel, 10/31–32. p.
404. KOVÁCS István: *augusztusi bódulat délibábja a verssorok rendjének bármely változatában.* = Magyar Napló, 10/34. p.
405. KOVÁCS István: *Réka cukkinit cipel.* = Hítel, 10/33. p.
406. KOVÁCS István: *Talány.* = Életünk, 10/46–47. p.

407. KOVÁCS István: *Töredékek az árvaságról.* = Magyar Napló, 10/34. p.
408. KOVÁCS István: *a verssorok rendjének bármely változatában augusztusi bódulat déli-bábjá.* = Magyar Napló, 10/34. p.
409. KRIEGEL Zsófia: *megengedő szerkezet.* = Agria, 3/179–180. p.
410. KRIPPL Gréta: *Elindulok banánért.* = Pannon Tükör, 5/49. p.
411. KRIPPL Gréta: *Költözés.* = Pannon Tükör, 5/48. p.
412. KRIPPL Gréta: *Mindenkinek meséltek már háborúról.* = Pannon Tükör, 5/48–49. p.
413. KUKORELLY Endre: *Ábitat.* = Jelenkor, 10/1098–1099. p.
414. KUN Ágnes: *Katedrálisod.* = Agria, 3/181. p.
415. KURDY FEHÉR János: *Egy döntés előzményei.* = Forrás, 9/44–45. p.
416. KURDY FEHÉR János: *A parancs.* = Forrás, 9/46. p.
417. KURDY FEHÉR János: *A tenger emlékei.* = Forrás, 9/43–44. p.
418. KURDY FEHÉR János: *Világzene.* = Forrás, 9/47–48. p.
419. KUSTOS Júlia: *canis lupus familiaris.* = Élet és Irodalom, október 19. 14. p.
420. KUSTOS Júlia: *invocatio.* = Élet és Irodalom, október 19. 14. p.
421. KÜRTI László: *bronzolaj.* = Helikon, október 10. 15. p.
422. KÜRTI László: *csendélet.* = Helikon, október 10. 15. p.
423. LACKFI János: *Leviszem a szemetet.* = Pannon Tükör, 5/16. p.
424. LACKFI János: *A mosogatás zsolttára.* = Irodalmi Jelen, 9/21–22. p.
425. LACKFI János: *Top tíz.* = Pannon Tükör, 5/16. p.
426. LACKFI János: *Városi randevú.* = Pannon Tükör, 5/17. p.
427. LAKINGER Tibor: *Az éjszakai eső után.* = Irodalmi Jelen, 9/42. p.
428. LÁNG Anikó: *Zsebasztronauta.* = Vár, 3/75. p.
429. LÁNG Anikó: *Zsebmegváltó.* = Vár, 3/74. p.
430. LÁNG Anikó: *Zsebóra.* = Vár, 3/74. p.
431. LÁNG Orsolya: *Ártér.* = Székelyföld, 10/16. p.
432. LÁSZLÓ Noémi: *Egyszerű vers.* = Helikon, október 10. 8. p.
433. LÁSZLÓ Noémi: *Első törpeposz.* = Helikon, szeptember 25. 16. p.
434. LÁSZLÓ Noémi: *Harmadik törpeposz.* = Helikon, szeptember 25. 16. p.
435. LÁSZLÓ Noémi: *Legújabb verseim.* = Magyar Napló, 9/5–6. p.
436. LÁSZLÓ Noémi: *Második törpeposz.* = Helikon, szeptember 25. 16. p.
437. LÁSZLÓ Noémi: *valcarnatv.* = Irodalmi Jelen, 9/38–39. p.
438. LÉKA Géza: *Főlszakadt mondatok.* = Hítel, 10/128. p.
439. LIPCSEI Márta: *Foltozó idő.* = Agria, 3/71. p.
440. LIPCSEI Márta: *A harmadik csend.* = Agria, 3/70. p.
441. LIPCSEI Márta: *Szabadságvágy.* = Agria, 3/71. p.
442. LIPCSEI Márta: *A vers figyel.* = Agria, 3/70. p.
443. LŐRINCZ P. Gabriella: *Felénk nincsenek tengerek.* = Irodalmi Jelen, 9/32–33. p.
444. LŐRINCZ P. Gabriella: *Ne kívánj halált.* = Irodalmi Jelen, 9/31. p.
445. LŐRINCZ P. Gabriella: *Zöld.* = Irodalmi Jelen, 9/31–32. p.
446. LÖVÉTEI LÁZÁR László: *Röpcé-ecloga.* Töredék egy szatirából. = Forrás, 10/3–4. p.
447. MAKLÁRI Éva, P.: *József Attilához.* = Agria, 3/73. p.
448. MÁRCUTIU-RÁCZ Dóra: *amikor el akartam adni.* = Helikon, október 10. 13. p.
449. MÁRIÁSS Anna: *Mint éjjel.* = Vigilia, 10/750. p.
450. MARKÓ Béla: *Csend.* = Helikon, szeptember 10. 14. p.
451. MARKÓ Béla: *Fekete doboz.* = Vigilia, 9/685. p.
452. MARKÓ Béla: *Hátrahagyott ars poetica.* = Alföld, 9/28–29. p.
453. MARKÓ Béla: *Majd test nélkül.* = Székelyföld, 9/7–8. p.
454. MARKÓ Béla: *Mélységiszony.* = Élet és Irodalom, október 12. 17. p.
455. MARKÓ Béla: *Műló verseny.* = Székelyföld, 9/6–7. p.
456. MARKÓ Béla: *Az örök parafrázis.* = Alföld, 9/29–31. p.
457. MARKÓ Béla: *Valamit jelent.* = Vigilia, 9/684–685. p.
458. MARKÓ Béla: *Zsebkendő.* = Mozgó Világ, 10/59–60. p.
459. MÁRKUS-BÁRBAROSSA János: *Eposztöredék.* = Helikon, szeptember 25. 16. p.
460. MARNO János: *Freskó.* = Jelenkor, 10/1035. p.
461. MARNO János: *Az ingerküszöb.* = Alföld, 10/27. p.
462. MARNO János: *Kaloda.* = Alföld, 10/27. p.
463. MARNO János: *Kínai Kafka.* = Élet és Irodalom, október 12. 17. p.

464. MARNO János: *Különb is még mindig.* = Alföld, 10/27–28. p.
465. MARNO János: *Másnap.* = Jelenkor, 10/1037. p.
466. MARNO János: *Rövidre fogva.* = Jelenkor, 10/1036–1037. p.
467. MARNO János: *Semmit a világon.* = Jelenkor, 10/1035–1036. p.
468. MARNO János: *Változat Uri Asaf A múlt bangja című versére.* = Jelenkor, 10/1037. p.
469. MÁRTON-ADY Edina: *Régi kert.* = Irodalmi Jelen, 9/24–25. p.
470. MELIORISZ Béla: *Zarókövek.* = Jelenkor, 10/1110–1111. p.
471. MELLÁR Dávid: *Nem néz vissza.* = Helikon, október 25. 10. p.
472. MELLÁR Dávid: *Tüznyelő torkán a láng.* = Helikon, október 25. 10. p.
473. MIHÁLY Csilla: *Szevasztók.* = Napút, 8/94. p.
474. MOHÁCSI Béla: *igyunk egy fröccsöt.* = Jelenkor, 10/1112–1113. p.
475. MOHÁCSI Béla: *kong a gong.* = Jelenkor, 10/1112. p.
476. MOHAI V. Lajos: *All az angyal.* (versciklus). = Vigilia, 10/750–751. p.
477. MOHAI V. Lajos: *A százegyedik út.* Rózsa utca retrospektív – Eposz. (I. rész). = Tiszatáj, 10/3–12. p.
478. MOLNÁR Krisztina Rita: *Bakony.* = Vigilia, 10/760. p.
479. MOLNÁR Krisztina Rita: *Idők a Jelenések tájkáról.* = Vigilia, 10/760–761. p.
480. MOLNÁR Krisztina Rita: *Méteses.* = Vigilia, 10/761. p.
481. MOLNÁR T. Eszter: *Újratervezés.* = Élet és Irodalom, szeptember 28. 14. p.
482. MÓRITZ Máttyás: *Szövöltás.* Avagy Rejtő Jenő utolsó utáni levele. = Napút, 8/65–66.
483. MURÁNYI Zita: *őstörténet.* = Magyar Napló, 10/25. p.
484. MURÁNYI Zita: *tériszony.* = Magyar Napló, 10/25. p.
485. NAGY Betti: *Beszélgetést kezdeményezek a Schwarz-lakótelepen.* = Élet és Irodalom, október 5. 14. p.
486. NAGY Betti: *Beszélgetést kezdeményezek a Schwarz-lakótelepen.* = Székelyföld, 9/82. p.
487. NAGY Betti: *Csupa szín.* = Tempevölgy, 3/37. p.
488. NAGY Betti: *Hangja alapján 45 éves.* = Élet és Irodalom, október 5. 14. p.
489. NAGY Betti: *Hangja alapján 45 éves.* = Székelyföld, 9/84. p.
490. NAGY Betti: *Magamra hagynak télen.* = Székelyföld, 9/82–83. p.
491. NAGY Betti: *Másolom az időt.* = Élet és Irodalom, október 5. 14. p.
492. NAGY Betti: *Nagymamám jut eszembe.* = Székelyföld, 9/83. p.
493. NAGY Betti: *A rigók bangjára fekszem.* = Pannon Tükör, 5/23. p.
494. NAGY Betti: *Társasjáték.* = Pannon Tükör, 5/22. p.
495. NAGY Betti: *Tériszony.* = Pannon Tükör, 5/22–23. p.
496. NAGY Gábor: *Búcsúének Nagy Andrásnak.* = Hítel, 10/121. p.
497. NAGY Hajnal Csilla: *Bedrich.* = Tiszatáj, 10/40–43. p.
498. NAGY Hajnal Csilla: *Kislépcsáz.* = Tiszatáj, 10/43. p.
499. NAGY Hajnal Csilla: *Mész.* = Tiszatáj, 10/44–45. p.
500. NAGY Hajnal Csilla: *Nem lettem szfősebéz.* = Tiszatáj, 10/45. p.
501. NAGY Lea: *Tenger.* = Irodalmi Jelen, 9/20. p.
502. NAGY Zita: *A bácsi macskakövek réseiben...* = Agria, 3/22–24. p.
503. NÉMETH Ferenc: *Fordított évszakok.* (emlékidzés). = Hítel, 9/81–82. p.
504. NÉMETH Ferenc: *Tegnaputáni szamba.* = Hítel, 9/82–83. p.
505. NÉMETH István Péter: *2 anzix Berzsenyi tájairól.* 1. (Egyházashetye). 2. (Az önkéntes dala – Keszthely, 1793). = Agria, 3/68–69. p.
506. NÉMETH István Péter: *3 badacsonyi anzix.* I. „Jer, nézd a Balatont...” II. Egy tanulmány befejezése. III. Kisőrsi Krúdy-szerenád. = Agria, 3/67–68. p.
507. NYÉKI Lajos: *Két töredék.* = Napút, 6/74. p.
508. NYÉKI Lajos: *Október 23.* = Napút, 6/73. p.
509. NYÉKI Lajos: *Ősz, 1952.* = Napút, 6/69–70. p.
510. NYÉKI Lajos: *Planctus hungaricus.* = Napút, 6/72–73. p.
511. NYÉKI Lajos: *Rács.* = Napút, 6/74. p.
512. NYÉKI Lajos: *Radnóti.* = Napút, 6/71–72. p.
513. NYÉKI Lajos: *A ravasz tetszalott.* = Napút, 6/71. p.
514. NYÉKI Lajos: *Számadás.* = Napút, 6/70. p.
515. OLÁH András: *[hová lett].* = Helikon, október 25. 15. p.
516. OLÁH András: *megbarcolt nemjeink.* = Tempevölgy, 3/39. p.
517. OLÁH András: *referenciák.* = Helikon, október 25. 15. p.

518. OLÁH András: *születésnap-i köszöntő*. = Vár, 3/36–37. p.
519. OLASZ Valéria: *Miféle föld fölötti harc*. = Agria, 3/65. p.
520. OLASZ Valéria: *Szépségét élém rakta*. = Agria, 3/66. p.
521. OLASZ Valéria: *Virrasztó*. = Agria, 3/66. p.
522. ORAVECZ Imre: *Ellentmondás*. = Jelenkor, 10/1033. p.
523. ORAVECZ Imre: *Háló*. = Jelenkor, 10/1032–1033. p.
524. ORAVECZ Imre: *Halottak napja*. = Jelenkor, 10/1034. p.
525. ORAVECZ Imre: *Öregek*. = Jelenkor, 10/1033. p.
526. ORAVECZ Imre: *Öregség*. = Jelenkor, 10/1032. p.
527. ORAVECZ Imre: *Szanálás*. = Jelenkor, 10/1033. p.
528. ORAVECZ Imre: *Vénség*. = Jelenkor, 10/1034. p.
529. OZSVÁTH Zsuzsa: *A szent és a pofon*. I. Innuendo. II. Mielőtt. III. Fapad. = Helikon, október 10. 10. p.
530. PÁL Dániel Levente: *(aznap kértem meg kezéd)*. = Irodalmi Jelen, 10/15–16. p.
531. PÁL Sándor Attila: *A nyár balladája*. = Alföld, 9/31–32. p.
532. PÁL Sándor Attila: *A sirály balladája*. = Alföld, 9/31. p.
533. PAPP Attila Zsolt: *Homoktangó*. = Irodalmi Jelen, 10/50. p.
534. PAPP Attila Zsolt: *Az Úristen ha lecsapná*. = Irodalmi Jelen, 10/49–50. p.
535. PAPP Attila Zsolt: *Az Úristen legbosszabb napja*. = Helikon, október 10. 8. p.
536. PAPP Attila Zsolt: *A Villa Diodati*. = Székelyföld, 9/39–41. p.
537. PÁSZKÁN-VARGA Krisztina: *Ernyőtlen*. = Agria, 3/18. p.
538. PÁSZKÁN-VARGA Krisztina: *Mindent termő*. = Agria, 3/19. p.
539. PÁSZKÁN-VARGA Krisztina: *Öröktől*. = Agria, 3/18. p.
540. PÁSZKÁN-VARGA Krisztina: *Tavaszi – Nyári – Őszi*. = Agria, 3/18. p.
541. PÁSZKÁN-VARGA Krisztina: *Üzlet*. = Agria, 3/19. p.
542. PATAKI István: *avató*. = Agria, 3/221. p.
543. PATAKI István: *az első ősmagyar bozsanna*. = Agria, 3/221. p.
544. PATAKI István: *fordulj felém*. = Agria, 3/222. p.
545. PATAKI István: *gyógymód fogfájásra*. = Agria, 3/222. p.
546. PATAKI István: *nyaralásom*. = Agria, 3/223. p.
547. PATAKI István: *óda*. = Agria, 3/224. p.
548. PAYER Imre: *Az örök fá*. = Tempevölgy, 3/42. p.
549. PAYER Imre: *Svenkel a Seol*. = Napút, 8/114. p.
550. PERMARTONI Susanna: *Buffalo gyerek tánca*. = Új Forrás, 9/82. p.
551. PERMARTONI Susanna: *Huszonhat lóval*. = Új Forrás, 9/83. p.
552. PERMARTONI Susanna: *More!* = Új Forrás, 9/84. p.
553. PETHŐ Lorand: *(bullám)*. = Irodalmi Jelen, 9/41. p.
554. PETŐCZ András: *A ballgatás*. = Tiszatáj, 10/24. p.
555. PETŐCZ András: *Az idő visszaforgatása*. = Alföld, 9/32. p.
556. PETŐCZ András: *A nappaliban*. = Alföld, 9/33. p.
557. PETŐCZ András: *Petőcz András*. = Tiszatáj, 10/25. p.
558. PETŐCZ András: *A tengert kimondani*. = Irodalmi Jelen, 9/40–41. p.
559. PETRIK Iván: *A tegnapi szobákban*. = Jelenkor, 9/973–974. p.
560. POLGÁR Kristóf: *Agapé és Faustus*. = Irodalmi Jelen, 10/127–128. p.
561. POLGÁR Kristóf: *Fehér fal*. = Irodalmi Jelen, 10/126–127. p.
562. POLGÁR Kristóf: *Marcipán*. = Irodalmi Jelen, 10/127. p.
563. PÓSA Zoltán: *Csipkebokor*. = Agria, 3/95. p.
564. PÓSA Zoltán: *Létíngá*. = Agria, 3/96. p.
565. PÓSA Zoltán: *A megtalált éden*. = Agria, 3/96. p.
566. PÓSA Zoltán: *Örök élet*. = Agria, 3/95. p.
567. POSTA Marianna: *Csizmavirágágy*. = Tiszatáj, 9/15–16. p.
568. POSTA Marianna: *Visszatérni*. = Tiszatáj, 9/15. p.
569. PÖDÖR György: *Nagy fuga süket fülekre*. = Agria, 3/167. p.
570. PÖDÖR György: *Vakvágyány a végtelenbe*. = Agria, 3/167. p.
571. PÖSZMET Zsolt: *Óda (meg vissza) Jenőböz*. = Napút, 8/117–118. p.
572. RADNAI István: *Ajánlás*. = Agria, 3/163. p.
573. RADNAI István: *Delir kisasszony illata*. = Agria, 3/164. p.
574. RADNAI István: *Elsőbbség*. = Agria, 3/142. p.
575. RADNAI István: *Estétől reggelig*. = Agria, 3/164. p.

576. RADNAI István: *Utolsó elvonás*. = Agria, 3/163. p.
577. RAKOVSKY Zsuzsa: *Állapotváltozások*. = Magyar Napló, 9/16–17. p.
578. REGŐS Máttyás: *Nagy sárga négyyszög*. = Hítel, 9/108. p.
579. REGŐS Máttyás: *Ne aggódj*. = Hítel, 9/106. p.
580. REGŐS Máttyás: *A paksi Regős*. = Hítel, 9/106–107. p.
581. REIRSCH Zoltán: *Azért a két kiló búsért*. = Pannon Tükör, 5/45. p.
582. REIRSCH Zoltán: *Olyan, elégia, félé*. = Pannon Tükör, 5/44. p.
583. REIRSCH Zoltán: *Valami eddig ismeretlen érzés*. (egyedül). = Pannon Tükör, 5/44. p.
584. RÖHRIG Géza: *angéla*. = Jelenkor, 9/915–917. p.
585. RÖHRIG Géza: *anonymus*. = Élet és Irodalom, október 19. 17. p.
586. RÖHRIG Géza: *csumi*. = Élet és Irodalom, október 19. 17. p.
587. RÖHRIG Géza: *gyalu mindenesti imádsága*. = Élet és Irodalom, október 19. 17. p.
588. RÖHRIG Géza: *gyöngyvér*. = Élet és Irodalom, október 19. 17. p.
589. RÖHRIG Géza: *juci*. = Élet és Irodalom, október 19. 17. p.
590. RÖHRIG Géza: *lackó*. = Élet és Irodalom, október 19. 17. p.
591. RÖHRIG Géza: *lóri*. = Jelenkor, 9/913–914. p.
592. RÖHRIG Géza: *missi*. = Élet és Irodalom, október 19. 17. p.
593. RÖHRIG Géza: *palackorrú*. = Jelenkor, 9/917–918. p.
594. RÖHRIG Géza: *peppe*. = Jelenkor, 9/914–915. p.
595. RÖHRIG Géza: *pócok megtorpan*. = Mozgó Világ, 9/62. p.
596. RÖHRIG Géza: *safranak*. = Mozgó Világ, 9/61. p.
597. RÖHRIG Géza: *sári*. = Mozgó Világ, 9/60. p.
598. SAITOS Lajos: *Ha költő hal meg*. = Agria, 3/81. p.
599. SAITOS Lajos: *Isten bátkendője*. = Agria, 3/81. p.
600. SÁRÁNDI József: *Álom az egyszeri feketéről*. = Hítel, 9/70. p.
601. SÁRÁNDI József: *Benned bujdosom*. = Hítel, 9/73. p.
602. SÁRÁNDI József: *Ima*. = Hítel, 9/71. p.
603. SÁRÁNDI József: *Szerelmi dal*. = Hítel, 9/72–73. p.
604. SÁRÁNDI József: *Szertartások*. = Hítel, 9/72. p.
605. SCHEIN Gábor: *Hogy élek még*. = Jelenkor, 10/1046. p.
606. SCHEIN Gábor: *Ne vegyen rajtunk erőt*. = Jelenkor, 10/1046–1047. p.
607. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Genesis*. = Agria, 3/11–13. p.
608. SELÉNDY Balázs: *Mondo*. = Agria, 3/162. p.
609. SERFŐZŐ Simon: *Én vagyok az*. = Agria, 3/15. p.
610. SERFŐZŐ Simon: *Ha Isten is*. = Agria, 3/14. p.
611. SERFŐZŐ Simon: *Láthatjuk*. = Agria, 3/14. p.
612. SERFŐZŐ Simon: *Nyaralás*. = Agria, 3/15. p.
613. SIMON Adri: *Fehérvörös*. = Irodalmi Jelen, 10/32–33. p.
614. SIMON Adri: *Harkályok bosszúja*. = Irodalmi Jelen, 10/33. p.
615. SIMON Adri: *Isten nem lett levéltáros*. = Irodalmi Jelen, 9/108. p.
616. SIMON Adri: *Szóttag utca, Rím körút*. = Irodalmi Jelen, 9/109. p.
617. SIMON Adri: *Tenger-villanella*. = Irodalmi Jelen, 9/34–35. p.
618. SIMON László, L.: *Vidd el magaddal!* = Kortárs, 10/24–25. p.
619. SIMONYI József: *az angyal*. = Helikon, október 25. 4. p.
620. SIMONYI József: *csakbogy*. = Helikon, október 25. 4. p.
621. SIMONYI József: *ha most*. = Helikon, október 25. 4. p.
622. SIMONYI József: *nélkülem*. = Helikon, október 25. 4. p.
623. SIMONYI József: *nem örülök*. = Helikon, október 25. 4. p.
624. SIMONYI József: *rajz*. = Helikon, október 25. 4. p.
625. SIMONYI József: *roskadásig*. = Helikon, október 25. 4. p.
626. SIMONYI József: *ügysem fogom*. = Helikon, október 25. 4. p.
627. SINKA István: *Magyar hatodosok*. = Napút, 6/145. p.
628. SINKA István: *A pár megszólal a magyar úriszék előtt*. = Napút, 6/146–147. p.
629. SINKA István: *A vádló hangja*. = Napút, 6/147. p.
630. SKROKA Károly: *Falun*. = Vár, 3/92. p.
631. SKROKA Károly: *Rímek zenéje*. = Vár, 3/91. p.
632. SÓLYOM Sándor: *Képeslap helyett*. = Agria, 3/236. p.
633. SOPOTNIK Zoltán: *A reménybez: Vérmegye*. = Alföld, 10/46–47. p.

634. SUHAI Pál: *Az ismeretlen.* = Agria, 3/78. p.
 635. SUHAI Pál: *Magyar vers mongol-módra.* = Agria, 3/77. p.
 636. SUHAI Pál: *Nagyapám Mars-jelmezében.* = Agria, 3/77. p.
 637. SUHAI Pál: *Repülőgépen.* = Agria, 3/78. p.
 638. SUMONYI Zoltán: *Az 1989-es ősz.* = Alföld, 10/16. p.
 639. SUMONYI Zoltán: *Halottak, s akik még halunk.* = Alföld, 10/17–26. p.
 640. SUMONYI Zoltán: *Peroratio.* (Berekesztés). = Alföld, 10/26. p.
 641. SUMONYI Zoltán: *Zárókő.* = Alföld, 10/27. p.
 642. SÜTŐ Csaba András: *étlap.* = Hitel, 9/91. p.
 643. SÜTŐ Csaba András: *minden hibából.* = Hitel, 9/89. p.
 644. SÜTŐ Csaba András: *öblöget.* = Hitel, 9/90. p.
 645. SÜTŐ Csaba András: *pozsony, komárom, emlék, előfutár.* = Hitel, 9/91. p.
 646. SÜTŐ Csaba András: *spirál.* = Hitel, 9/88–89. p.
 647. SÜTŐ Csaba András: *vízvezeték.* = Hitel, 9/90. p.
 648. SÜTŐ Csaba András: *western, jégkorong.* = Hitel, 9/90–91. p.
 649. SZABÓ Dárió: *Hívatlan vendégek.* = Tiszatáj, 9/37. p.
 650. SZABÓ Dárió: *A kert helye.* = Tiszatáj, 9/37. p.
 651. SZAKÁLLAS Zsolt: *Derengés.* = Pannon Tükör, 5/46. p.
 652. SZAKÁLLAS Zsolt: *Vándorszissza.* = Pannon Tükör, 5/47. p.
 653. SZÁLINGER Balázs: *Aranyvidék.* = Alföld, 10/15. p.
 654. SZÁLINGER Balázs: *A föld megismerésének története.* = Tempevölgy, 3/3–4. p.
 655. SZÁLINGER Balázs: *Jó reggelt.* = Pannon Tükör, 5/10–11. p.
 656. SZÁLINGER Balázs: *Kereszténydemokrácia.* = Jelenkor, 9/918–919. p.
 657. SZÁLINGER Balázs: *A megszólítatlan dülönévállomány.* = Jelenkor, 9/919. p.
 658. SZÁLINGER Balázs: *A mindenkori Kossuth Rádió.* = Alföld, 10/14. p.
 659. SZÁLINGER Balázs: *A nyelv.* = Élet és Irodalom, szeptember 7. 14. p.
 660. SZÁLINGER Balázs: *Ót ironia.* = Jelenkor, 9/920. p.
 661. SZÁLINGER Balázs: *Ötven rigyáci teszt-pilóta.* = Irodalmi Jelen, 10/13–14. p.
 662. SZÁLINGER Balázs: *Tragédiamentázatú.* = Alföld, 10/15. p.
 663. SZÁLINGER Balázs: *Villódzás.* = Élet és Irodalom, szeptember 7. 14. p.
 664. SZEGEDI KOVÁCS György: *Anyajegy.* = Vár, 3/26. p.
 665. SZEGEDI KOVÁCS György: *Bárcsak.* = Agria, 3/33. p.
 666. SZEGEDI KOVÁCS György: *Csak egy.* = Agria, 3/32. p.
 667. SZEGEDI KOVÁCS György: *Febér.* = Agria, 3/33. p.
 668. SZEGEDI KOVÁCS György: *Közöttünk most.* = Vár, 3/26–27. p.
 669. SZEGEDI KOVÁCS György: *Miért vannak.* = Agria, 3/33. p.
 670. SZEGEDI KOVÁCS György: *A cet gyomrából.* = Magyar Napló, 10/7. p.
 671. SZEGEDI KOVÁCS György: *Mielőtt a szél.* = Magyar Napló, 10/8. p.
 672. SZEGEDI KOVÁCS György: *Reményed néha.* = Agria, 3/32. p.
 673. SZEGEDI KOVÁCS György: *Száraz lábbal.* = Agria, 3/32. p.
 674. SZEGEDI KOVÁCS György: *Vércsoport.* = Agria, 3/33. p.
 675. SZÉKELY Szabolcs: 5. = Mozgó Világ, 9/100. p.
 676. SZÉKELY Szabolcs: 7. = Mozgó Világ, 9/101. p.
 677. SZÉKELY Szabolcs: 11. = Mozgó Világ, 9/101. p.
 678. SZÉKELY Szabolcs: 22. = Mozgó Világ, 9/102. p.
 679. SZEKERES Mária: *egy győzelem születése.* = Agria, 3/161. p.
 680. SZEKERES Mária: *Időnként.* = Agria, 3/161. p.
 681. SZEKERES Mária: *szétszabdalt idő.* = Agria, 3/161. p.
 682. SZENTE B. Levente: *Ájtárók között.* = Agria, 3/74. p.
 683. SZENTE B. Levente: *A nagy csönd előtt.* = Agria, 3/74. p.
 684. SZENTE B. Levente: *A végtelen.* = Agria, 3/74. p.
 685. SZENTIRMAI Mária: *Elhagyott prébász.* = Alföld, 9/11–12. p.
 686. SZENTIRMAI Mária: *Folyóba hajló fa.* = Alföld, 9/9–11. p.
 687. SZEPESI Zsuzsanna: *Csongrád felé – most.* = Agria, 3/288. p.
 688. SZEPESI Zsuzsanna: *Hová lettünk?* = Agria, 3/288. p.
 689. SZIGETI Lajos: *Vadászidény.* = Hitel, 9/100. p.
 690. SZIJJ Ferenc: *Nyolc kormozott üveg.* = Jelenkor, 10/1038–1042. p.

691. SZILÁGYI-NAGY Ildikó: *Keszélyű.* = Irodalmi Jelen, 9/34. p.
 692. SZILÁGYI-NAGY Ildikó: *Özönvíz.* = Irodalmi Jelen, 9/33. p.
 693. SZILÁGYI-NAGY Ildikó: *Tenger.* = Irodalmi Jelen, 9/33. p.
 694. SZONDY György, J.: *A 3lábú qtya.* = Székelyföld, 9/70–71. p.
 695. SZONDY György, J.: *A találkozás lebetősegei.* = Székelyföld, 9/71–73. p.
 696. SZTANÓ László: *A te tarka köntösöd.* = Tempevölgy, 3/40. p.
 697. SZULKOVÉNYI Katalin: *Meddig nyúl a nyúl?* = Jelenkor, 9/923. p.
 698. SZULKOVÉNYI Katalin: *Most.* = Jelenkor, 9/922–923. p.
 699. SZULKOVÉNYI Katalin: *Az otthon melege.* = Jelenkor, 9/922. p.
 700. SZULKOVÉNYI Katalin: *Összhang.* = Jelenkor, 9/921. p.
 701. TAMÁS Dorka: *Dél-anglia, 30 °C.* = Irodalmi Jelen, 9/41–42. p.
 702. TAMÁS Tímea: *Szürkülletkor.* = Agria, 3/116–117. p.
 703. TERÉK Anna: *Ablaküveg.* = Új Forrás, 9/35. p.
 704. TERÉK Anna: *Apa.* = Új Forrás, 9/46. p.
 705. TERÉK Anna: *Apa tengere.* = Új Forrás, 9/38. p.
 706. TERÉK Anna: *Arrafelé.* = Új Forrás, 9/47. p.
 707. TERÉK Anna: *Csönd.* = Új Forrás, 9/41. p.
 708. TERÉK Anna: *Futás.* = Új Forrás, 9/41. p.
 709. TERÉK Anna: *Az Isten.* = Új Forrás, 9/44. p.
 710. TERÉK Anna: *Keresés.* = Új Forrás, 9/44. p.
 711. TERÉK Anna: *Lakótelep.* = Új Forrás, 9/34. p.
 712. TERÉK Anna: *Legyek.* = Új Forrás, 9/42. p.
 713. TERÉK Anna: *Mama.* = Új Forrás, 9/36. p.
 714. TERÉK Anna: *Az öcsém.* = Új Forrás, 9/40. p.
 715. TERÉK Anna: *Pofon.* = Új Forrás, 9/40. p.
 716. TERÉK Anna: *Puskatussal.* = Új Forrás, 9/45–46. p.
 717. TERÉK Anna: *Rossz.* = Új Forrás, 9/37. p.
 718. TERÉK Anna: *Szarajevó.* = Új Forrás, 9/35. p.
 719. TERÉK Anna: *Szikrák.* = Új Forrás, 9/39. p.
 720. TERÉK Anna: *Testvér.* = Új Forrás, 9/38. p.
 721. TERÉK Anna: *Trükk.* = Új Forrás, 9/42–43. p.
 722. TERÉK Anna: *Údvar.* = Új Forrás, 9/39. p.
 723. TÉREY János: *„Csipkefa bimbója”.* = Alföld, 9/8. p.
 724. TÉREY János: *Életművészet.* = Alföld, 9/7–8. p.
 725. TÉREY János: *A hajdú, a nagykun, a tót meg a jász.* = Tempevölgy, 3/32–33. p.
 726. TÉREY János: *Az irgalmi negyed.* = Alföld, 9/7. p.
 727. TÉREY János: *Málnaföldek mindörökké.* = Alföld, 9/6–7. p.
 728. TÉREY János: *Perszephoné levele.* = Élet és Irodalom, október 5. 17. p.
 729. TÓBIÁS Krisztián: *A mikulás rakétája.* = részletek. = Kortárs, 9/3–5. p.
 730. TOMAJI Attila: *Harangoznak Zebegényben.* = Pannon Tükör, 5/12. p.
 731. TORNAI József: *Jaj, emberek, véres latrok...* = Forrás, 9/16–17. p.
 732. TORNAI József: *Kit a magány ügy kapált kővé.* = Életünk, 10/1. p.
 733. TORNAI József: *Maximák.* = Forrás, 9/17–18. p.
 734. TORNAI József: *Mintha.* = Forrás, 9/18. p.
 735. TORNAI József: *Ó milyen fiatal madárszív.* = Életünk, 10/2. p.
 736. TORNAI József: *Röpülj, madár, röpj... = Forrás, 9/19. p.*
 737. TORNAI József: *Térbép.* = Életünk, 10/3. p.
 738. TÓTH Erzsébet: *Alomfutás.* = Tiszatáj, 10/22–23. p.
 739. TÓTH Erzsébet: *Díszállat feleség.* = Székelyföld, 10/47–48. p.
 740. TÓTH Erzsébet: *Madárbosszú.* = Tiszatáj, 10/21–22. p.
 741. TÓTH Gergely: *A második vágány mellett.* = Agria, 3/193. p.
 742. TÓTH Krisztina: *Tériszony.* A TEREK ciklusból. = Alföld, 10/3–4. p.
 743. TÓTH Krisztina: *Völgyút.* = Jelenkor, 10/1048–1049. p.
 744. TÓTH László: *Febéren febér.* = Forrás, 9/14–15. p.
 745. TÓTH László: *Honnan tudni.* = Forrás, 9/13. p.
 746. TÓTH László: *Kisded értekezés a budapesti lányokról az esztétikai mércéről.* = Forrás, 9/14. p.
 747. TÓTH László: *Mitológia.* = Forrás, 9/13. p.
 748. TÖNKÖL József: *Sírásba fulladt hanggal.* = Hitel, 10/49. p.
 749. TÖRÖK Panka: *Ikertornyok.* = Irodalmi Jelen, 9/24. p.
 750. TÖRÖK Panka: *Rózsakert, ősszel.* = Irodalmi Jelen, 9/23. p.
 751. TÖRÖK Panka: *sós tavak.* = Irodalmi Jelen, 9/23–24. p.
 752. TÓZSÉR Árpád: *Ó, Püthagorasz...* = Tiszatáj, 9/3–4. p.
 753. TURAI Kamil: *Tankák.* = Agria, 3/17. p.
 754. TURBÓK Attila: *Halottak napja Varsóban.* = Hitel, 9/48. p.

755. TURBÓK Attila: *Rózsaszínű léggömbök ünnepején.* = Hítel, 9/49. p.
756. TURBÓK Attila: *Szökni megint?* = Hítel, 9/49–50. p.
757. TURI Tímea: *Laiosz délután.* = Jelenkor, 10/1105. p.
758. TURI Tímea: *A prózátró.* = Jelenkor, 10/1105–1106. p.
759. TURI Tímea: *Sára vendégeket vár.* = Tiszatáj, 9/17. p.
760. VAJNA Ádám: *A független Szlovénia első szava.* = Tempevölgy, 3/38. p.
761. VÁRADY Szabolcs: *Álom, Gézával.* = Jelenkor, 9/909. p.
762. VÁRADY Szabolcs: *Egy év cserepei.* Beérkezett üzenetek. = Élet és Irodalom, szeptember 28. 17. p.
763. VÁRADY Szabolcs: *Résen lenni.* = Jelenkor, 9/910. p.
764. VARGA Melinda: *Léna dala.* = Irodalmi Jelen, 10/78–80. p.
765. VARGA Melinda: *szelfimagány.* = Helikon, szeptember 10. 9. p.
766. VARGA Melinda: *vízitűkör.* = Helikon, szeptember 10. 9. p.
767. VÁRI FÁBIÁN László: *Éji látogatás.* = Hítel, 9/61–63. p.
768. VÁRI FÁBIÁN László: *Koponyámban gyergetya.* = Hítel, 9/60–61. p.
769. VASADI Péter: *Elbocsátó szép üzenet – 2016.* = Magyar Napló, 9/28. p.
770. VASS Márton: *Költözés.* = Agria, 3/190. p.
771. VESZTERGOM Andrea: *Évszakok helyett, ahol a tavasz sem jár.* = Irodalmi Jelen, 9/27. p.
772. VESZTERGOM Andrea: *Glissando.* = Irodalmi Jelen, 9/26. p.
773. VESZTERGOM Andrea: *Platánkárttyák.* = Irodalmi Jelen, 9/25–26. p.
774. VILLÁNYI László: *Életemen túlra.* = Kortárs, 10/23. p.
775. VILLÁNYI László: *Folyton folyvást.* = Kortárs, 10/23. p.
776. VISKY András: *Irgalom.* = Alföld, 9/3–5. p.
777. VITÉZ Ferenc: *Hiszek benned...* = Agria, 3/20. p.
778. VITÉZ Ferenc: *Isten batyujában.* = Agria, 3/21. p.
779. VITÉZ Ferenc: *Jelek.* = Agria, 3/21. p.
780. VITÉZ Ferenc: *Mászni, csak mászni.* = Agria, 3/20. p.
781. VITÉZ Ferenc: *Pillantásod.* = Agria, 3/20. p.
782. VITÉZ Ferenc: *Rajz.* = Agria, 3/20. p.
783. VÖRÖS István: *Akad más vélemény.* = Irodalmi Jelen, 9/62–63. p.
784. VÖRÖS István: *Áramlatok.* = Irodalmi Jelen, 9/61–62. p.
785. VÖRÖS István: *Drótszonettek.* 30 (A versolvasás poétikája). 31 (Vita Ágnessel, Ottóval). 34 (Hogyan becéztem ezt a titkot?) 35 (A közöny ellen). = Vigília, 9/686–687. p.
786. VÖRÖS István: *Drótszonettek.* A tudás és a hit hatáiról. Reggel. = Magyar Napló, 9/20. p.
787. VÖRÖS István: *A Hamletgép vándorévei.* = Bárka, 5/3–6. p.
788. VÖRÖS István: *Holdfénysonnata.* = Irodalmi Jelen, 9/61. p.
789. VÖRÖS István: *Idegpályán.* = Irodalmi Jelen, 9/64. p.
790. VÖRÖS István: *Innenvilág.* = Jelenkor, 10/1101–1102. p.
791. VÖRÖS István: *Jó változást kívánok!* = Irodalmi Jelen, 9/72–74. p.
792. VÖRÖS István: *Jövőbiztos.* = Jelenkor, 10/1101. p.
793. VÖRÖS István: *Kövek.* = Irodalmi Jelen, 9/66–67. p.
794. VÖRÖS István: *Mulandóság.* = Irodalmi Jelen, 9/60. p.
795. VÖRÖS István: *Öntisztelet.* = Irodalmi Jelen, 9/68–69. p.
796. VÖRÖS István: *Sorselkerülés.* = Irodalmi Jelen, 9/67–68. p.
797. VÖRÖS István: *A teremtésről.* = Irodalmi Jelen, 9/65–66. p.
798. VÖRÖS István: *A történelem újraindítása.* = Irodalmi Jelen, 9/71–72. p.
799. VÖRÖS István: *A versírás tétje.* = Irodalmi Jelen, 9/63–64. p.
800. VÖRÖS István: *Volt pár eskünk.* = Irodalmi Jelen, 9/69–71. p.
801. VÖRÖS István: *Zöld kiáltvány.* = Irodalmi Jelen, 9/65. p.
802. WILHELM József: *Mi balandók.* = Napút, 8/135. p.
803. ZALÁN Tibor: *Elérni oda.* = Jelenkor, 9/910–912. p.
804. ZALÁN Tibor: *Érintés.* = Székelyföld, 9/59–61. p.
805. ZALÁN Tibor: *Ez ilyen bolt.* = Helikon, szeptember 10. 1. p.
806. ZALÁN Tibor: *Háborús reggel.* = Kortárs, 10/13–14. p.
807. ZALÁN Tibor: *Egy omlás fázisai.* = Alföld, 10/4–6. p.
808. ZALÁN Tibor: *Vázlat a nyári listákhoz 2018.* = Kortárs, 10/15. p.
809. ZSÁVOLYA Zoltán: *Káprázat.* = Tempevölgy, 3/41–42. p.

810. ZSILLE Gábor: *Duna.* = Irodalmi Jelen, 3/92–93. p.
811. ZSILLE Gábor: *Nem a folyó.* = Irodalmi Jelen, 9/18–19. p.
812. ZSILLE Gábor: *Pillekönnyű dal.* = Irodalmi Jelen, 9/19–20. p.

Rövidpróza

813. ÁDÁM Szilámér: *Villanás.* = Helikon, szeptember 25. 10. p.
814. AMBRUS Lajos: *Virág könyve.* = Vár, 3/44–46. p.
815. AMBRUS Máté: *Négy szó éjfél után.* = Tempevölgy, 3/5–7. p.
816. ANISZI Kálmán: *Amit soba nem fogok elfelejteni.* = Magyar Napló, 10/5–6. p.
817. BAKACSI Ernő: *Pali bácsi.* = Agria, 3/216–220. p.
818. BALLA Ferenc: *Lopva van.* = Napút, 8/51–53. p.
819. BÁNKI Éva: *Török-szakad.* = Eső, 3/88–91. p.
820. BARNÁ Imre: *Stop time.* = Élet és Irodalom, október 5. 15. p.
821. BARTAL Klára: *Kisasszonyok.* = Vár, 3/55–56. p.
822. BENCSIK Orsolya: *Túl messze van.* = Eső, 3/74–76. p.
823. BENE Zoltán: *Halál, eset.* = Kortárs, 10/26–29. p.
824. BENE Zoltán: *Menekül.* = Székelyföld, 9/74–81. p.
825. BENE Zoltán: *Művészakadémia.* = Tiszatáj, 10/60–66. p.
826. BENE Zoltán: *Vízöntő.* = Tempevölgy, 3/12–15. p.
827. BÍRÓ Gyergely: *A kőből hízott begy.* = Magyar Napló, 10/9–12. p.
828. BIRTA-SZÉKELY Noémi: *Ahol az Öröm, a Bánat, a Dűb, a Fülelem, az Undor és a Meglepődés lakik.* = Bárka, 5/48. p.
829. BIRTA-SZÉKELY Noémi: *A király aki mindent fordítva csinált.* = Bárka, 5/47. p.
830. BIRTA-SZÉKELY Noémi: *A kotyogós kávéfőző és a sárga szemüveg.* = Bárka, 5/49. p.
831. BOZSIK Péter: *kubnap.* = Élet és Irodalom, október 19. 15. p.
832. BUS NATÁLIA: *Okuljátok e példán...* = Élet és Irodalom, szeptember 28. 15. p.
833. CSABAI László: *Szóvetkezés.* = Magyar Napló, 10/26–31. p.
834. CSÁJI László Koppány: *Voltjelen tükörszilánkok.* (múltfelvillanásaim). = Napút, 7/67–89. p.
835. CSENDER Levente: *I will survive.* = Eső, 3/92–93. p.
836. CSERNA-SZABÓ András: *Mire megöszül basadon a szőr.* vagy Vanek úr estéje. = Napút, 8/142–145. p.
837. CSIKÓS Attila: *Halálfej az oszlopon.* = Élet és Irodalom, szeptember 7. 16. p.
838. CSIKÓS Attila: *Tűjleírások a vonaton.* = Székelyföld, 9/85–93. p.
839. [DARVASI László] Szív Ernő: *Hogyan lettem tanult ember?* = Tiszatáj, 9/[129]. p.
840. [DARVASI László] Szív Ernő: *Az ideji viganasz.* = Tiszatáj, 10/[131]. p.
841. DARVASI László: *Reiner verse.* = Eső, 3/41–44. p.
842. DARVASI László: *Sárga locsoló.* = Jelenkor, 10/1076–1082. p.
843. [DARVASI László] Szív Ernő: *Segíteni a borzon.* = Élet és Irodalom, szeptember 28. 14. p.
844. DOBAI Lili: *Égészínkék.* = Vigília, 9/681–684. p.
845. DÖME Barbara: *Kiszámoló.* = Irodalmi Jelen, 10/4–8. p.
846. ERDEI L. Tamás: *De megdugnám.* = Tiszatáj, 9/35–36. p.
847. ERDEI L. Tamás: *Füü.* = Tiszatáj, 9/28–31. p.
848. ERDEI L. Tamás: *Szmoking tízezer méteren.* = Tiszatáj, 9/31–34. p.
849. FEDÁK Anita: *A babázó bábozó.* = Agria, 3/182–184. p.
850. FERDINANDY György: *Haza.* = Eső, 3/32–34. p.
851. FERDINANDY György: *Irma és Mária.* = Forrás, 9/20–23. p.
852. FÜLÖP Dorottya: *Boríték.* = Helikon, október 25. 11–12. p.
853. FÜLÖP Dorottya: *Pókháló.* = Helikon, október 25. 11. p.
854. FÜLÖP Dorottya: *Te csak nem szereted.* = Helikon, október 25. 11. p.
855. GORONDY-NOVÁK Márton: *Közös ügyeink.* = Irodalmi Jelen, 9/152–155. p.
856. GRENDEL Lajos: *„Zylinder”.* kisvárosi legenda. = Kortárs, 9/6–10. p.
857. GULISIO Tímea: *A penész.* = Várad, 9/23–25. p.
858. GULISIO Tímea: *A ragtapasz.* = Várad, 9/26–28. p.
859. GULISIO Tímea: *A szerelmes levél.* = Várad, 9/28–29. p.
860. GYÁRFÁS Endre: *Gyerünk a moziba be.* = Élet és Irodalom, október 12. 15. p.
861. GYÖRY Domonkos: *Számok könyve.* = Magyar Napló, 10/32–33. p.

862. HAJNAL Csaba: *Kutyabaj*. = Magyar Napló, 9/7–10. p.
863. HALÁSZ Rita: *Iván vádlija*. = Élet és Irodalom, október 12. 15. p.
864. HALMAI Róbert: *Nagyapám*. = Élet és Irodalom, szeptember 21. 16. p.
865. HARAG Anita: *A kutya a szőnyegre pisil*. = Eső, 3/69–74. p.
866. HÁY János: *Ház*. = Eső, 3/34–37. p.
867. HEGEDŰS Imre János: *Az attasé fia*. = Hírel, 10/34–48. p.
868. HERNYÁK Zsóka: *Tobzoska*. = Bárka, 5/43–44. p.
869. HERTZA Mikola: *Limonádé*. = Székelyföld, 9/99–100. p.
870. HERTZA Mikola: *Sajnálatos baleset*. = Székelyföld, 9/97–98. p.
871. HERTZA Mikola: *Tintainé eljártszik a gondolattal*. = Székelyföld, 9/96–97. p.
872. JÁSZBERÉNYI Sándor: *Kifelé a pokol völgyéből*. = Eső, 3/44–49. p.
873. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Újgyakorlat*. = Irodalmi Jelen, 10/34–37. p.
874. KALÁSZ István: *Erzsébeti vasárnap*. = Irodalmi Jelen, 10/17–23. p.
875. KÁLI István: *Farbáj*. = Székelyföld, 10/23–44. p.
876. KÁLLAY KOTÁSZ Zoltán: *A gyűrű*. = Napút-füzetek, 128/3–6. p.
877. KÁLLAY KOTÁSZ Zoltán: *A kapu*. = Napút-füzetek, 128/14–20. p.
878. KÁLLAY KOTÁSZ Zoltán: *Az út*. = Napút-füzetek, 128/7–13. p.
879. KARÁDI Zsolt: *Anyám könnyei*. = Eső, 3/14–16. p.
880. KARSAI János: *Szamarújmesék*. A bosszú. A párbaj. A szamarúj két útja. A vizsga. Hóorszag. Két vágta csukott szemmel. Szegény. = Napút, 7/113–129. p.
881. KASSAI Zsigmond: *Keresztény sütődés*. = Élet és Irodalom, szeptember 7. 15. p.
882. KÁVAI Katalin: *A szőlőben*. = Élet és Irodalom, szeptember 7. 15. p.
883. KEMÉNY Zsófi: *Döntés okosan!* = Élet és Irodalom, szeptember 7. 14. p.
884. KEMÉNY Zsófi: *Spirál, szentimentalice*. = Élet és Irodalom, október 5. 14. p.
885. KERÉKGYÁRTÓ István: *A gyűjtő*. = Eső, 3/37–40. p.
886. KERTÉSZ Dávid: *Okosszerelem*. = Irodalmi Jelen, 10/45–48. p.
887. KIESZ Réka: *Aszak*. = Pannon Tükör, 5/18–20. p.
888. KIRÁLY Farkas: *Ándörgránd*. = Eső, 3/54–58. p.
889. KIS Pál István: *A kentaur és az emberaszony*. = Agria, 3/225–231. p.
890. KISS Lajos: *Vetkőzetők*. = Vár, 3/51–53. p.
891. KISS Noémi: *Holle anyó városa*. = Székelyföld, 10/49–55. p.
892. KOMPOLTHY Zsigmond: *Pannon pestis*. hungarofuturista futam. = Élet és Irodalom, szeptember 28. 16. p.
893. KONTRA Ferenc: *Lepkefogó*. = Tiszatáj, 9/18–27. p.
894. KÖTTER Tamás: *Tortúra*. = Eső, 3/93–98. p.
895. KRAJNYÁK Ádám: *Az égszilánkárus*. = Agria, 3/191–192. p.
896. KÜRTHY Réka: *A lánc*. = Vár, 3/58–60. p.
897. KÜRTHY László: *magzatvíz, esővíz*. = Élet és Irodalom, október 19. 15. p.
898. LACKFI János: *Válogatott kudarcaim*. = Eső, 3/16–18. p.
899. LACZKÓ Mária: *Régen mindig sütött a nap*. = Új Forrás, 9/74–79. p.
900. LANCZKOR Gábor: *Hamubáza*. [Mese]. = Alföld, 10/31–44. p.
901. LAPIS József: *Hagyma és zsír*. = Eső, 3/12–14. p.
902. LOKODI Imre: *Kolozsvári vadhere*. = Székelyföld, 9/24–38. p.
903. LOKODI Imre: *Töltényt vacsorára*. = Pannon Tükör, 5/24–32. p.
904. LŐRINCZ P. Gabriella: *Isten arca*. = Irodalmi Jelen, 9/4–6. p.
905. LUKÁTS János: *Szegény Róza néni...* = Magyar Napló, 9/21–24. p.
906. MAJOR Sándor: *Az első hét*. = Napút, 8/86–91. p.
907. MAJOROS Sándor: *Jenő a Hadikban*. = Napút, 8/44–46. p.
908. MAJOROS Sándor: *Képi blanc a kantinából*. = Napút, 8/46–50. p.
909. MAJOROS Sándor: *A mozdulatlan felbő*. = Eső, 3/50–54. p.
910. MARCSÓK Vilma: *Genius loci*. = Agria, 3/233. p.
911. MARCSÓK Vilma: *Kései szerelem*. = Agria, 3/233–234. p.
912. MARCSÓK Vilma: *Olivér*. = Agria, 3/234–235. p.
913. MARCSÓK Vilma: *Örökség*. = Agria, 3/234. p.
914. MARTON-ADY Edina: *Kifele!* = Irodalmi Jelen, 10/51–53. p.
915. MÉHES Károly: *A házba vissza*. = Jelenkor, 10/1084–1088. p.
916. MÉHES Károly: *Pisztrángötös*. = Magyar Napló, 9/18–19. p.

917. MÉNES Attila: *Harmszidák*. Egy rejtélyes ügy. A debreceni Nagytemplom. Perspektíva. Különleges növényeink: porcelánfa. Marcell és Juci. Régi sztori. Éhezőművész. A nagy hajdúszoboszlói élelmiszerválság. Endogén konfliktus. Anyátlan szülés. A calvicula-epizód. = Jelenkor, 9/947–952. p.
918. MERCSEK Tímea: *Fülig Jimmy találkozása szülőatyjával*. = Napút, 8/92–93. p.
919. MÉSZÁROS József: *Béla*. = Agria, 3/252–253. p.
920. MIKLYA Anna: *A tájfűtő letérdel*. = Élet és Irodalom, október 19. 16. p.
921. MILBACHER Róbert: *Angyalhaj*. = Élet és Irodalom, szeptember 28. 15. p.
922. MOLNÁR Erzsébet: *Gyűszű*. = Élet és Irodalom, szeptember 28. 10. p.
923. MOLNÁR Erzsébet: *Honderá*. = Élet és Irodalom, szeptember 7. 9. p.
924. MOLNÁR János: *Etelka*. = Pannon Tükör, 5/34–43. p.
925. NEMES Anna: *Aznap*. = Élet és Irodalom, október 12. 16. p.
926. NEMESKÉRI Kis Zsigmond: *Na, mi újság, Geszler honvéd?* = Napút, 8/104–107. p.
927. [NÉMETH Gábor]: *Fülig Jimmy levele Németh Gáborhoz*. = Napút, 8/150–152. p.
928. NÉMETH István, Z.: *Fantomrezgés*. = Kortárs, 10/6–9. p.
929. NÉMETH István, Z.: *húgocskám, Itala*. = Kortárs, 10/10–12. p.
930. NEUMANN Ottó: *Jenő visszajő*. = Napút, 8/54–57. p.
931. NOMÁD FÖLDI László: *Bla-bla-bla-bla*. = Élet és Irodalom, október 5. 16. p.
932. NOVÁK Valentin: *Zóna*. = Napút, 8/107–110. p.
933. PALANCSA Zsolt: *Az utolsó regény*. = Napút, 8/67–69. p.
934. PÉTERFY Gergely: *Tuskó Hopkins*. = Napút, 8/153–154. p.
935. PETŐ Péter: *Vör-paddő*. = Élet és Irodalom, október 5. 16. p.
936. PETŐCZ András: *Sárja, kockás, zakó*. = Eső, 3/76–80. p.
937. PLOTÁR Noémi: *Mint az a kecskekörmös*. = Új Forrás, 9/66–68. p.
938. ROJIK Tamás: *Kikapcsolódás*. = Irodalmi Jelen, 10/38–39. p.
939. ROJIK Tamás: *Mintaanya*. = Irodalmi Jelen, 10/39–40. p.
940. RÓZSA István: *Jézus Krisztus, a kapitány*. = Napút, 8/70–72. p.
941. SALÁNKI Anikó: *Az igazi szöke ciklon*. = Napút, 8/73–75. p.
942. SÁNDOR Zoltán: *Jelenetek egy kivándorló életéből*. = Bárka, 5/26–32. p.
943. SÁNTHA József: *Gézember*. = Tiszatáj, 10/13–20. p.
944. SÁRA Júlia: *Skicc*. = Eső, 3/20–25. p.
945. SELYEM Zsuzsa: *Mea maxima*. = Alföld, 10/7–11. p.
946. STANCIK-STARECZ Ervin: *Farsang Pitiglianóban*. Történet a 15. századból. = Napút, 7/10–32. p.
947. SZAKÁCS Réka: *Jessica Meyer és a Majakovszkij-kötet*. = Székelyföld, 9/51–58. p.
948. SZAKÁCS Réka: *Leclerc lázadása*. = Kortárs, 10/18–22. p.
949. SZAKÁCS Réka: *Stroke-osztály*. = Székelyföld, 9/43–51. p.
950. SZÁNTÓ Erika Emma: *Mit látsz?* = Élet és Irodalom, szeptember 14. 15. p.
951. SZÁRÁZ Pál: *A sangelbi váza*. = Vár, 3/38–42. p.
952. SZÁVAI Attila: *Falunap*. = Irodalmi Jelen, 10/9–12. p.
953. SZEIFERT Natália: *Mi volt ma?* = Jelenkor, 9/964–968. p.
954. SZEIFERT Natália: *Snitt*. = Eső, 3/82–87. p.
955. SZÖLLŐSI Máttyás: *Kép*. = Eső, 3/67–69. p.
956. SZÖLLŐSI Máttyás: *A másik én*. = Élet és Irodalom, október 5. 15. p.
957. SZÓTS Krisztina: *Elvira vacsoránál*. = Napút, 8/120–122. p.
958. SZTÁSKÓ Richárd: *Családi idill*. = Helikon, október 10. 11. p.
959. SZVOREN Edina: *Dimyemag*. = Jelenkor, 9/1089–1092. p.
960. TÁMBA Renátó: *A játék vége*. = Várad, 9/16. p.
961. TÁMBA Renátó: *Mi van a szívedben*. = Várad, 9/18. p.
962. TÁMBA Renátó: *Színigyakorlatok*. = Várad, 9/16–17. p.
963. TELMAN Attila: *A bős*. = Irodalmi Jelen, 9/56–59. p.
964. TELMAN Attila: *Tan Hao elotárs*. = Irodalmi Jelen, 9/51–56. p.
965. TÓDOR Csaba: *Küvé*. = Székelyföld, 9/62–69. p.
966. TOLNAI Ottó: *S azt sügja, sün*. = Jelenkor, 10/1052–1056. p.
967. TÓTH A. Tamás: *Tetőtől talpig Fülig*. = Napút, 8/125–127. p.
968. TÓTH Ágnes: *Az Ullmann-palota és királynője*. = Várad, 9/30–33. p.
969. TÓTH B. Judit: *Hajnali fagy*. = Élet és Irodalom, szeptember 14. 16. p.
970. TÓTH Krisztina: *A nő, aki nem törtölte le az apját*. = Eső, 3/99–103. p.

971. TÓTH Mária: *A szobalány búsege*. = Helikon, szeptember 25. 4–6. p.
972. TOTTH Benedek: *Fehér vászon*. = Élet és Irodalom, október 12. 14. p.
973. TOTTH Benedek: *Pachyderm*. = Élet és Irodalom, szeptember 14. 14. p.
974. TURBULY Lilla: *A nereidák szeme*. = Élet és Irodalom, szeptember 21. 16. p.
975. UNGVÁRY Zsolt: *Reich an Talent*. = Napút, 8/128–130. p.
976. VÁGÓ Ádám: *Tettre kész tengerész*. = Napút, 8/132–134. p.
977. VÁMOS Miklós: *Az én időm*. = Eső, 3/104–106. p.
978. VÁRI Attila: *A Chuchaxoja-szimptóma*. = Élet és Irodalom, szeptember 14. 15. p.
979. VÁRI Attila: *Fekete ember*. = Forrás, 10/5–12. p.
980. VÁRI Attila: *A gönne*. = Kortárs, 9/14–20. p.
981. VIDA Gábor: *A motoros lány*. = Eső, 3/62–66. p.
982. VÖRÖS Anna: *akik elmennek, az ajtót kitarják*. = Vigilia, 10/758–759. p.
983. VÖRÖS István: *A bor avagy a feledés receptje*. = Eső, 3/59–62. p.
984. VÖRÖS István: *Rántotta, avagy a múlt receptje*. = Irodalmi Jelen, 9/101–107. p.
985. WEHNER Tibor: *öt rövid szöveg, az érkező és a távozó, a gumινό halála, az ejtőernyős vagy a lőporgyári munkás, a nagy találmány, helyjegy*. = Napút, 7/3–9. p.
986. ZBORAI Krisztina: *Fragmentum*. = Napút, 8/76–77. p.

Hosszúpróza

987. BÁN Zoltán András: *A törvénytelen lány*. (Egy készülő kisregény első fejezete). = Tiszatáj, 9/5–10. p.
988. BÉRCZESSY Lajos: *Pályaudvari „anzix”*. A szerző Tattersall című készülő regényének részlete. = Agria, 3/241–244. p.
989. BOGDÁN László: *Kábulat*. Részlet A katoná és a démon című regényből. = Napút, 7/130–134. p.
990. EGRESSY Zoltán: *Hold on*. [Regényrészlet]. = Alföld, 9/17–27. p.
991. EGRESSY Zoltán: *Hold on*. regényrészlet. = Jelenkor, 9/937–946. p.
992. EGRESSY Zoltán: *Hold On*. (regényrészlet). = Pannon Tükör, 5/13–15. p.
993. GARACZI László – NAGY Ildikó: *Hullámzó horizont*. részlet. = Jelenkor, 10/1071–1075. p.

994. GÁSPÁR Ferenc: *Galeotto*. Regényrészlet. = Irodalmi Jelen, 10/24–31. p.
995. JEZSKÓ Ákos: *Fogságban*. [Regényrészlet – Kóter]. = Magyar Napló, 10/23–24. p.
996. KISPÁL Dániel: *Törvédek egy halottról*. (III/1.) = Agria, 3/186–189. p.
997. KISS Tibor Noé: *Ha léteznek még otthonok*. [Regényrészlet]. = Jelenkor, 10/1093–1097. p.
998. LACKFI János: *Beatles ledaráló*. [Regényrészlet – Levágott fül] = Bárka, 5/12–19. p.
999. LACKFI János: *Egyensúly, koponyagyűjtemény*. [Regényrészlet – Levágott fül]. = Magyar Napló, 9/13–15. p.
1000. LACKFI János: *Fertőtlenítőszag, arcszesz-illat*. (Részlet a Levágott fül című regényből). = Mozgó Világ, 9/87–98. p.
1001. LACKFI János: *A madarak miért nem poty-tyannak le az égből?* (Részletek a Levágott fül című regényből). = Hitel, 9/64–69. p.
1002. LACKFI János: *Szörös kézzel*. (Részlet a Levágott fül című regényből). = Helikon, szeptember 25. 7–8. p.
1003. LACKFI János: *Vér vagy rubintgyöngy*. (Részlet a Levágott fül című regényből). = Irodalmi Jelen, 9/11–14. p.
1004. MÁRTON Evelin: *El Babar*. = Helikon, szeptember 10. 4–5. p.
1005. MILBACHER Róbert: *Keserű víz*. [Regényrészlet]. = Jelenkor, 9/953–963. p.
1006. MUNDING Márton: *A rozsmár hava*. (első rész). = Helikon, szeptember 10. 12–13. p.
1007. MUNDING Márton: *A rozsmár hava*. (második rész). = Helikon, szeptember 25. 12–13. p.
1008. MURÁNYI Sándor Olivér: *Recept*. (Regényrészlet). = Tiszatáj, 10/34–36. p.
1009. PATAK Márta: *Mindig péntek*. (Regényrészlet). = Tiszatáj, 10/30–33. p.
1010. PATAK Márta: *Mindig péntek*. (regényrészlet). = Vigilia, 10/762–768. p.
1011. SARUSI Mihály: *Puszi a lányoknak*. 1961. 1962. [Regényrészlet]. = Kortárs, 9/22–30. p.
1012. SZALAY Károly: *Gyarmath és Gara*. [Regényrészlet – Múlt idő]. = Magyar Napló, 10/20–21. p.
1013. SZALAY Károly: *A rue Cujas sarkán...* [Regényrészlet – Múlt idő]. = Magyar Napló, 10/19–20. p.
1014. SZEGEDI-SZABÓ Béla: *Hangyabefőtt*. meseregény. (részlet). = Tempevölgy, 3/21–29. p.
1015. SZILÁGYI Aladár: *A Valmaggia varázslója 2*. = Élet és Irodalom, szeptember 21. 15. p.

1016. TÓTH Krisztina: *A csizma öltözlet*. [Regényrészlet – A majom szeme]. = Bárka, 5/36–39. p.
1017. VERES Zsuzsanna: *Max Reisenbach naplója*. Szentpéteriár, 1914. július 29. este. [Regényrészlet – A farkas kora]. = Életünk, 10/36–44. p.
1018. ZELEI Miklós: *Tücsökmzene*. [Regényrészlet – Mandulafecske]. = Forrás, 9/9–13. p.
1019. ZIMONYI Zita: *dezsider*. [Regényrészlet]. = Irodalmi Jelen, 9/43–50. p.

Előadásra szánt művek

1020. BEREMÉNYI Géza: *Shakespeare királynője*. Történelmi színjáték. = Napút-füzetek, 126/1–48. p.
1021. DÖBRENTEI Sarolta: *Egyszer volt lányok*. Egyfelvonásos dráma. = Látó, 8–9/41–74. p.
1022. GÁLI József: *Püthagorasz*. Rádiójáték. = Napút, 6/103–118. p.
1023. KAISER László: *A fekete emberek*. Irodalmi forgatókönyv 1956 emlékének. = Agria, 3/208–213. p.
1024. KINCSES Elemér: *Shakespeare-temető*. = Látó, 8–9/103–119. p.
1025. KÖTŐ Áron: *Az ablak*. = Látó, 8–9/120–149. p.
1026. LACKNER László: *Köntörfalak*. Dráma két felvonásban. = Pannon Tükör, 5/52–97. p.

1027. VARGA Gábor: *Az el nem hangzott szó*. Szomorú családi krónika huszonegy képben. = Látó, 8–9/75–103. p.
1028. VÖRÖS István: *Hamlet, Skandináv krimi*. = Irodalmi Jelen, 9/75–100. p.

Kevert műfajok

1029. KERBER Balázs: *Conquest*. Stratégiai verspróza. (részlet). = Alföld, 10/13–14. p.

Képregények

1030. BOHNER Ferenc (Giddy): *Szabad város*. Rejtő Jenő & Giddy. = Napút, 8/[oldalszám nélkül] p. [4].
1031. LAJTAI Máttyás – SVÁB József: *A tavasz normalizálása*. = Szépirodalmi Figyelő, 5/72–77. p.
1032. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Fotóregény*. = Helikon, október 25. 22. p.
1033. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *A főszekeresztő*. = Helikon, szeptember 10. 22. p.
1034. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Két bód beszélget*. = Helikon, október 10. 22. p.
1035. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Régi-magyar*. = Helikon, szeptember 25. 22. p.

(Összeállította: ZAHARI ISTVÁN)

SZÁMUNK SZERZŐI

BLOMQVIST TÜNDE (1977) irodalomtörténész, az Uppsalai Egyetem oktatója

MARCO ČUDIĆ (1978) irodalmár, műfordító, a Belgrádi Egyetem oktatója

DEMÉNY PÉTER (1972) író, a Látó szerkesztője

HEIKE FLEMMING (1982) műfordító

GODA REGINA (1994) egyetemi hallgató

LENGYEL TÓTH KRISZTINA (1974) tanár, műfordító, mesemondó

NÉMETH GYULA (1978) illusztrátor

OROVEC KRISZTINA (1982) műfordító, televíziós újságíró

PAPP-ZAKOR ILKA (1989) író, műfordító

URBÁN BÁLINT (1984) luzitanista irodalmár, műfordító, a braziliai Universidade Estadual do Ceará oktatója

WEKERLE SZABOLCS (1973) műfordító, újságíró

KOMATÁL PROGRAM Kárpát-medencei alkotópályázat

„Vállaljuk, hogy örökségünket, egyedülálló nyelvünket a magyar kultúrát, a magyarországi nemzetiségek nyelvét és kultúráját, a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és megóvjuk Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit. Hisszük, hogy nemzeti kultúránk gazdag hozzájárulás az európai egység sokszínűségéhez. Tiszteljük más népek szabadságát és kultúráját, együttműködésre törekszünk a világ minden nemzetével.”

idézet a Nemzeti Hitvallásból

Preambulum

Nemzeti Hitvallásunk a kulturális szakterület érintett szakemberei, alkotói, civil szerveződései számára nemcsak utat mutat, hanem egyben feladatokat is kijelöl. Kulturális örökségünk megővására, értékeink iránti felelősségvállalásra, együttműködésre ösztönöz. Az együttélésünk elsődleges kereteiként a legfontosabb mikroközösséget, a családot, valamint az összmagyarságot átölelő nemzetet jelöli meg.

A család az a kötelék, mely egész életünkre kihat, meghatároz minket, tartást ad. Kijelöli, hogy honnan jövünk, s utat mutat minden helyzetben, ha nem feledjük gyökereinket, azokat a láthatatlan, de elszakíthatatlan szálakat, melyek segítenek gyermekből felnőtté, majd szülővé, nagyszülővé válni, s melyek megtanítanak minket a kisebb, s a nagyobb közösségek tagjává érni, s eleink örökségét továbbadni a következő generációnak.

A pályázatban közreműködő szervezetekről:

A Nemzeti Művelődési Intézet a közösségi művelődés országos fejlesztő, módszertani intézménye, mely szakmai tevékenységét a helyi társadalmak megerősítésének küldetésével, s azzal az elhivatással végzi, hogy a kulturális társadalomfejlesztés eszközeivel hozzájáruljon a magyar nemzet életminőségének javulásához a Kárpát-medencében. Céljaiként fogalmazta meg a magyar emberek nemzeti és helyi identitásának erősítését, önbecsülésük, értékrendjük megerősítését, érvényesülésük elősegítését, valamint a tudatos érték- és közösségalapú társadalom- és gazdaságfejlesztést.

A **Népművészeti Egyesületek Szövetsége** összefogja az országban és a határainkon túl működő 59 Népművészeti Egyesületet. Céljaiként fogalmazta meg a nemzeti tárgykultúra értékeire épített, szakmai és esztétikai szempontból egyaránt hiteles kézműves, népművészeti, népi iparművészeti tevékenység szolgálatát és képviselését. A magyar népi kultúra hagyományos értékeinek továbbélését, a minőség megőrzését, az alkotók, az alkotások és a szakterületen működő szervezetek, közösségek, műhelyek szakmai, gazdasági érdekképviselését.

A közel negyedszázados múltra visszatekintő **Népfőiskola Alapítvány** működteti Lakitelek Népfőiskolát, mely a közösségi művelődés megyei és országos feladatellátóinak, civil szervezeteinek, képzési hálózatának szellemi bázisa és rendszeres találkozási központja a Kárpát-medencében. Lakitelek Népfőiskola volt a rendszerváltás együttgondolkodásainak kultikus helyszíne, s jelenleg is a magyar emigráció központja, a Kárpát-medencei értéktár mozgalom bölcsője. A Népfőiskola Alapítvány által létrehozott külhoni értéktár kollégiumok bázisai annak a törekvésnek, melynek jegyében a magyarság a határainkon túl is feltárja és rendszerezi értékeit, ápolja gazdag nemzeti kultúránkat.

A **Nagycsaládosok Országos Egyesülete** több mint harminc éve fejt ki tevékenységét. Az egyesület célja: az élet és az anyaság tisztelésére nevelés, a házasságért és a jövő generációért érzett felelősség erősítése, a nagycsaládok sajátos érdekeinek képviselése és szolgálata, a nagycsa-

ládok egymást ismerő és segítő közösségekké szervezése. Az egyesület törekszik a nagycsaládok politikai, gazdasági és erkölcsi jelentőségének megismertetésére és elismertetésére, hogy felmutatassa a társadalomnak azokat az értékeket, amelyeket a nagycsaládok képviselnek.

A Nemzeti Művelődési Intézet és a Népművészeti Egyesületek Szövetsége 2013. február 26-án stratégiai megállapodást kötött az értéktár, a népi kézművesség hagyományainak hiteles közvetítése, valamint ezen értéktár közvetítő szervezetek tevékenységének összehangolása érdekében.

Többek között e megállapodás eredményeként jött létre a térségi himző kultúrát visszatanító sikeres „*Újra öltünk, és örökítünk*” országos program; a Kulturális Közfoglalkoztatási Programban megvalósított népi kézműves tanfolyamok sora; és az ipari kender gazdaságfejlesztő lehetőségeit feltáró hiánypótló szakmai-módszertani együttműködés is.

A Nemzeti Művelődési Intézet új lakiteleki székhelye Kárpát-medencei szinten ad lehetőséget a megkezdett közös munka kiteljesítésére, a közösségi művelődés és a népfőiskolai mozgalom értékközpontú céljainak összehangolására.

Ezen együttműködések 2018–2019-ben újabb összmagyarságot érintő elemmel gazdagodnak.

A pályázat meghirdetői:

Jelen pályázat keretében a Nemzeti Művelődési Intézet együttműködésben a Népművészeti Egyesületek Szövetségével, a Népfőiskola Alapítvánnyal és a Nagycsaládosok Országos Egyesületével Kárpát-medencei alkotói pályázatot hirdet a komatál-komakendő hagyományának újraélesztése, népszerűsítése érdekében.

A pályázat célja:

A pályázattal a szervezők szeretnék feleleveníteni azt a családi, baráti kötelékeket megerősítő népszokást, amely a keresztszülők, barátok mára már feledésbe merült segítségnyújtását jelenti a családoknak, a gyermekágyas kismamának. A komatál, komakendő átadása egy

olyan gesztus, amely nem csupán az étel adományozásáról szól, hanem a baráti segítségnyújtásról, a kismama és kisbaba meglátogatásáról, a családok és a családi kötelek megerősítéséről, az újszülött közösségi bevonásáról.

A pályázat hosszú távú célja, hogy megalapozza e hagyomány újraélesztésének folyamatát, megteremtse annak tájegységekre jellemző egyedi közrendszerét, kellékeit: a komatálat és a komakendőt.

Jelen pályázat egy hosszú távú folyamat **első lépcsője**, melyben a hagyományhoz kapcsolódó kellékek megalkotására lehet pályázni.

A közösségépítő folyamat, következő szakaszában a Népművészeti Egyesületek Szövetsége tagságának alkotói által elkészített komatál-komakendő kellékek a Nemzeti Művelődési Intézet koordinálásban, az Emberi Erőforrások Minisztériumának Család és Ifjúságügyért Felelős Államtitkársága, a Nagycsaládosok Országos Egyesülete és a Népművészeti Egyesületek Szövetsége együttműködésével juthatnak majd el megrendelésre mindazokhoz a rokonokhoz, barátokhoz, akik – a magyarság megmaradását segítő új étellel gazdagodó családoknak – azt saját készítésű étellel megtöltve ajándékozni szeretnék.

A jelen pályázatba a pályázók köre: Kárpát-medencei fazekas, szövő, hímző alkotóművészek

Pályázati kategóriák:

I. Komatál:

A fazekas alkotóktól adott tájegység(ek)re jellemző, szerényebben vagy gazdagabban díszített, a funkciónak megfelelő tárgyat, tárgyegyüttest várunk.

(A komatál akár 2-3 étel szállítására, átadására, tárolására, felkínálására (tálalás és étkezés) is alkalmas lehet, és a fiatalasszony megbecsült, máskor is használatra kerülő edényévé válhat.)

II. Komakendő:

A textiles alkotóktól (szövőktől, hímzőktől, nemezeseiktől stb.) az adott tájegység(ek)re jellemző, szövött, hímzett stb. textíliá(ka)t várunk.

(A komakendő az ételek és edények lefedésére szolgáljon, illetve asztalterítőként, vagy egyéb háztartási funkcionális textíliaként is használható legyen.)

Egyéb alkotások:

Várjuk azokat az alkotásokat is, melyek kapcsolódnak a komatál-komakendő szokásához, pl.: kosár, hímes tojás, stb.

Pályázni olyan alkotásokkal lehet, amelyek máshol még nem kerültek bemutatásra.

Beküldhető pályamunkák száma:

Alkotónként, alkotóközösségenként **maximum 5 tárgy, vagy 1 tárgyegyüttes.**

Értékelés:

A zsűri által elfogadott pályamunkák mind a két kategóriában I., II., III. és egyedi értékelésben részesülnek. **A zsűri által minősített termékek összéértéke: 2.500.000 Ft, azaz kétmillió ötszáz ezer forint.**

A pályázat lebonyolítása:

A jelentkezési lapot minden pályázó alkotónak **2019. január 30-ig** kell elküldeni a Népművészeti Egyesületek Szövetségéhez (1011 Budapest, Szilágyi Dezső tér 6.). **A jelentkezési lap jelen pályázat 1. számú melléklete.**

A pályázati alkotásokat **2019. március 18-21.** között kell leadni a pályázó lakóhelyéhez legközelebb fekvő népművészeti egyesülethez, ahol a tárgya(ka)t leltározzák és jelölik. A tagszervezetek névsorát jelen pályázat 2. számú melléklete tartalmazza.

Az egyesületektől a Nemzeti Művelődési Intézet megyei irodájának munkatársa szállítja el az alkotásokat a zsűrizés, a kiállítás és a kapcsolódó szakmai konferencia helyszínére, a Lakitelek Népfőiskolára.

A pályázati oalkotások elbírálása **2019. március 30-31-én történik a szakmai zsűri által.** Az elfogadott alkotásokból kiállítás nyílik **2019. április 18-án**, a Lakitelek Népfőiskolán.

Adíjak átadására egy, a komatál-komakendőhagyományát feldolgozó módszertani konferencia keretében kerül sor ugyanazon a napon.

A tárlat **2019. április 28-ig** lesz megtekinthető a helyszínen.

A beküldött pályamunkákat - a kiállításon való szerepléstől függetlenül 2019. május 8–11. között lehet átvenni a Nemzeti Művelődési Intézet megyei irodáiban. A megyei irodák képviselőinek névsora jelen pályázat 3. számú mellékletében olvasható.

A pályázati kiállítás után, az e célra felajánlott adományokból az adományozó által kiválasztott alkotásokat a pályázat kiírói **megrendelik az alkotóktól**, és átadják azokat az igénylő családoknak, keresztszülőknek, barátoknak, valamint a lehetőséggel élő települések polgármestereinek.

A felajánlott adományok (komatálak és komakendők) első ünnepélyes átadására **2019 nyarán egy kiemelt családbarát esemény keretében kerül sor.**

A pályázati kúrás mellékletei:

1. számú melléklet – Jelentkezési lap
2. számú melléklet – Népművészeti Egyesületek Szövetsége tagszervezeteinek listája és elérhetőségei
3. számú melléklet – A Nemzeti Művelődési Intézet megyei irodáinak listája és elérhetőségei

Nemzeti
Művelődési
Intézet

NAGYCSALÁDOSOK
ORSZÁGOS
EGYESÜLETE

CSALÁDBARÁT
ORSZÁG

2018
204 oldal
2750 Ft

Mint ahogyan az a *Képregénytudomány* című könyvsorozat első kötetében megfogalmazódott, a magyar képregénytudomány a kialakulás stádiumában található. Az első kötet, mely a 2016 májusában Kolozsváron rendezett *Tendenciák a kortárs magyar képregényben és képregénykutatásban* című konferenciasorozat első állomásának szövegeit rendezte egybe, éppen arra kísérelt meg rámutatni, hogy ez az új diszciplína miként is próbál helyet kialakítani önmaga számára a magyar tudományos diskurzusban. Jelen kötet, mely a fentebb említett konferenciasorozat második, Pécsen megrendezett állomásának szövegeit tartalmazza, explicit módon reflektál e tudományág térnyerésére, továbbá magukat a lehetőségeket is problematizálja.

A címbe emelt három jelenséget – intézményesülés, elbeszélések, médiumok – egyfelől a konferencián elhangzott előadások, másfelől a tanulmányként megírt szövegek tematikus és elméleti horizontjai körvonalazták, mindhárom hangsúlyosan és megkerülhetetlen módon van jelen a tanulmánykötet írásában. E három jelenség egyúttal arra is rámutat, milyen kérdésfelvetések fogalmazódnak meg jelenünkben a hazai képregénytudományos diskurzusban, mely keretek határozzák meg a képregényről szóló tudományos beszéd lehetőségeit és feltételeit.

2018

320 oldal

3500 Ft

Babits Mihály költői életműve mögött prózai művei, regényei és novellái háttérbe szorulnak, kevésbé ismertek. E két részből álló kötet, első felében hét tartalmilag és formailag egymáshoz kapcsolódó elbeszélést tárgyal, ket-tős célt tűzve maga elé: editio minor-jellegű szövegközlésük mellett más és más szempontok alapján elemzi is azokat. Az értelmezések bemutatják azt a változatos, a versekkel rokon nyelvi–gondolati világot, ami forrás, élmény, inspiráció hármásában vált lírai prózateremtő erővé. A második rész az *Elza pilóta* vagy *A tökéletes társadalom* című regény keletkezésével, kiadás-, valamint befogadástörténetével foglalkozik. E regényében Babits helyettesítette a teremtő utánpótlást egy elképzelt jövő teremtésével, amely intésként a ma olvasója számára is aktualitások hordozója lehet.

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a kiadó szerkesztőségében: 1072 Budapest, Akácfa utca 20.
Telefon: 06-1 321-8023 • e-mail: racio@racio.hu • www.racio.hu

ISSN 1585-3829

9 771585 382140

1 8 0 0 6

Ára: 600 Ft

25nka
Nemzeti Kulturális Alap